પ્રકાશક :

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક તપગચ્છ સંઘ
ઈતવારી, નાગપુર-૨

卐

પ્રાપ્તિસ્થાન :

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક તપગચ્છ સંઘ
ગુલાબભાવ ગલી, ભાજીમંડી
ઈતવારી, નાગપુર-૨.

卐

પ્રથમ આવૃત્તિ-૧૨૫૦
વિક્રમ સંવત ૨૦૩૪ તા. ૯-૩-૧૯૭૮

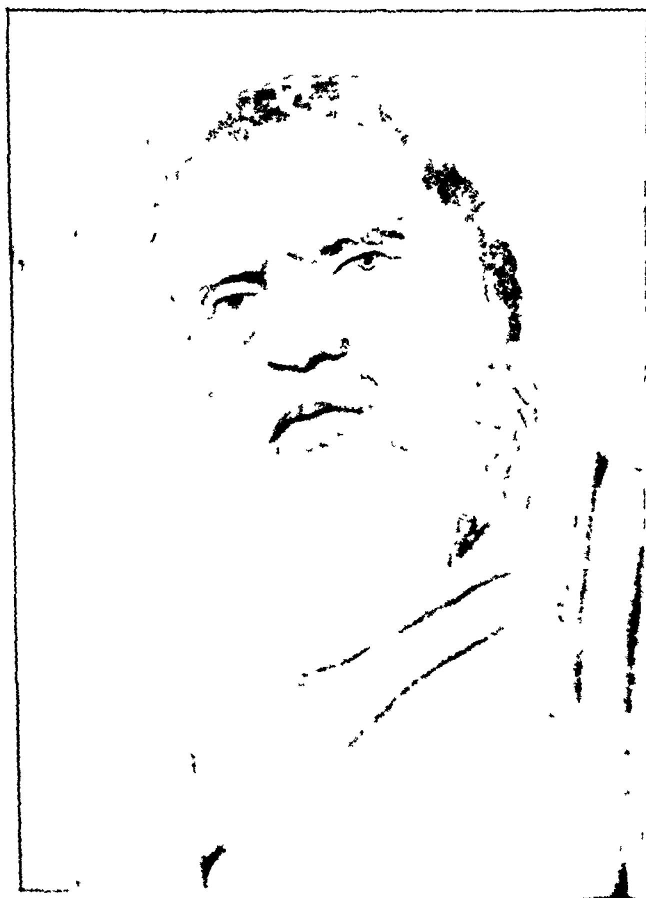
મૂલ્ય રૂ. ૫-૦૦

卐

મુદ્રક :

રતિલાલ ચાંદીલાલ શાહ,
શ્રી સિદ્ધાંત પ્રેસ, ચિતાર ઓળી ચાર
નાગપુર-૪૪૦૦૦૨

પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રી વિજયકેશરસૂરીશ્વરજી
મહારાજ સાહેબના પટ્ટધર

પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી વિજયચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ

પ્રકાશકીય નિવેદન

શાસન પ્રભાવક પૂ. ગણીવર્યશ્રી ભુવનવિજયજી મહારાજશ્રી તથા પૂ. મુનિશ્રી યશોવિજયજી મહારાજ છેલ્લા સાત વર્ષોથી મહારાષ્ટ્ર, બિહાર, બંગાલ, ઓરીસા, છત્તીસગઢ વગેરે પ્રાંતોમાં વિહાર કરીને આ બાજુની જનતાને પોતાની પ્રવચનસુધાનો અપૂર્વ લાભ આપી રહ્યા છે સં. ૨૦૨૬ ની સાલમા પૂજ્યશ્રી સમ્મેતશિખર મહાતીર્થની યાત્રાના ધ્યેયથી મુંબઈથી વિહાર કરીને આ બાજુ પધારેલા. અંતરીક્ષજી ભાંડકજી વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરીને સં ૨૦૨૬ ની સાલનું ચાતુર્માસ અત્રે નાગપુર શહેરમા શ્રીસંઘની આગ્રહભરી વિનંતીથી કરેલ. ચાતુર્માસ ભવ્યરીતે ઉજવાયેલ અને પર્યુષણ પર્વમા મહાન તપશ્ચર્યાઓ તેમજ તપશ્ચર્યાઓની ઉજવણી નિમિત્તે અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ સહિત શાન્તિસ્નાત્રાદિ મહાન ધાર્મિક પ્રસંગો ઉજવાયેલ.

સં ૨૦૨૬ ના ચાતુર્માસમા દશેરાના શુભદિવસે પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી નૂતન ઉપાશ્રયના બાંધકામ નિમિત્તે ફક્ત વીસથી પચ્ચીસ મિનિટમાજ રૂા. ૯૫.૦૦૦ જેવી રકમ ભેગી થઈ ગયેલ તેના ફળસ્વરૂપે આજે મહારાષ્ટ્રભરમા અજોડ ઉપાશ્રય નિર્માણ થયેલ જે નાગપુર તપગચ્છ સંઘના ઇતિહાસમા અનુપમ ગૌરવગાથાસ્વરૂપ બની ગયેલ છે.

સં. ૨૦૨૭ ની સાલમા પૂજ્યશ્રીએ અત્રેથી પૂર્વદેશના મહાન તીર્થોની યાત્રા નિમિત્તે વિહાર લંબાવેલ અને રસ્તામાં આવતા બનારસ, સિંહપુરી, ચંદ્રપુરી, પટણા, નાલંદા, રાજગૃહી,

પાવાપુરી, ક્ષત્રિયકુંડ, ચંપાપુરી વગેરે તીર્થોની અનેરા ઉલ્લાસથી યાત્રા કરીને ફાલ્ગુન વદી બીજના દિવસે શિખરજી મધુવનમાં સસ્વાગત પ્રવેશ કર્યો. શિખરજી મહાન તીર્થની યાત્રા કરીને જીવનમાં અનેરો આનંદ અનુભવ્યો. ચૈત્રી ઓળી બેરમો શહેરમાં કરાવીને સામુદાયિક પદયાત્રાનું બેરમો સંઘના આગેવાન શેઠ સ્વ. મણીભાઈ રાઘવજી કોઠારી તરફથી આયોજન થતાં બેરમોથી ફરી પાછા શિખરજી પધાર્યા. સંઘ સમુદાય સાથે અનેરા ઉલ્લાસથી શિખરજી મહાતીર્થની યાત્રા કરીને અખાત્રીજના દિવસે વર્ષીતપના પારણા પુજ્યશ્રીની નિશ્રામાં થવાના હોવાથી કલકત્તાના રહીશ શેઠ બાબુલાલ લક્ષ્મીચંદ વગેરેની વિનંતી સ્વીકારીને પુજ્યશ્રીએ મધુવનમાં અખાત્રીજ સુધી સ્થિરતા લંબાવી અખાત્રીજના દિવસે અનેરા ઉત્સાહથી છ તપસ્વીઓએ વર્ષીતપનાં પારણાં કર્યાં. વર્ષીતપના પારણા નિમિત્તે ભવ્ય મહોત્સવ ઉજવાયેલ તેમ જ વર્ષીતપ નિમિત્તે ભવ્ય વરઘોડો ચડાવેલ. વર્ષીતપના પારણાનો આવો ભવ્ય પ્રસંગ શિખરજીમાં અનેરા ઉત્સાહથી ઉજવાયેલ. શેઠ બાબુલાલ લક્ષ્મીચંદના ધર્મપત્નીને પણ વર્ષીતપનુ પારણું હોવાથી પ્રસંગને દીપાવવા શેઠ બાબુભાઈએ અપુર્વ ઉત્સાહ દાખવેલ

ત્યારબાદ પુજ્યશ્રી વિહાર કરીને કત્રાસગઢ, ઝરીયા, ધનબાદ પધાર્યા ધનબાદ શહેરમા પુજ્યશ્રીના ઉપદેશથી ભવ્ય ઉપાશ્રય નિર્માણ થયેલ છે ઝરીયા શહેરમાં આયંબિલ ભુવન પણ નિર્માણ થયેલ સં. ૨૦૨૭ ની સાલનું ચાતુર્માસ બેરમો શહેરમાં શ્રીસંઘની વિનંતીથી કરીને બેરમોના ચાર સદ્‌ગૃહસ્થો તરફથી આયોજિત શિખરજી મહાતીર્થના પદયાત્રા સંઘ સાથે પુજ્યશ્રી ફરી પાછા શિખરજી પધાર્યા સંઘ સમુદાય સાથે

યાત્રા કરીને શિખરજીથી વિહાર આગળ લંબાવીને જીયાગંજ તેમજ અજીમગંજના ભવ્ય જિનમંદિરોની યાત્રા કરીને પુન્યશ્રી કલકત્તા મહાનગરીમા પધાર્યા. અત્રે શ્રીસંઘે ભવ્ય સ્વાગત કરેલ. સં. ૨૦૨૮ ની સાલનું ચાતુર્માસ કલકત્તા શહેરમાં કેનીંગ સ્ટ્રીટ ઉપાશ્રયમાં શ્રીસંઘની વિનંતીથી કરેલ ચાતુર્માસમાં સાધારણ ખાતાની ખોટ પુરવા રૂા. ૯૩,૦૦૦ નો ફંડ કરાવી આપેલ તેમજ ચાતુર્માસ બાદ શિખરજી મહાતીર્થનો કલકત્તા શહેરથી છ'રી પાળતો સંઘ પુન્યશ્રીની નિશ્રામાં નિકળેલ. સંઘનો પ્રસ્થાન પ્રસંગ કલકત્તા શહેરના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાય તેવો હતો આ પ્રસંગે દસ હજારની ઉપર સંખ્યામા ભાઈ-બહેનો સંઘ પ્રસ્થાન વેળા વિદાય આપવા જોડાયા હતા તેમજ ૭૦૦ યાત્રિકો પદયાત્રા સંઘમાં જોડાયા હતા સંઘ એક મહિને શિખરજી પહોંચ્યો હતો

સંઘસમુદાય સાથે યાત્રા કર્યા બાદ તીર્થમાળ વિધિનો પ્રસંગ ઉજવીને કટક તરફ કટક સંઘની વિનંતીથી વિહાર આગળ લંબાવ્યો. વચમાં જમશેદપુર, બાલાસોર વગેરે ક્ષેત્રોને અપૂર્વ લાભ આપીને સં. ૨૦૨૯ ના જેઠ વદી પંચમીએ કટક શહેરમાં શ્રીસંઘના ભવ્ય સ્વાગતપૂર્વક પ્રવેશ કર્યો. સં. ૨૦૨૯ અને ૨૦૩૦ એમ બન્ને ચાતુર્માસ કટક ક્ષેત્રમાં શ્રીસંઘની વિનંતીથી કર્યા. અત્રે શ્રીસંઘની ઘણા વર્ષોથી જિનમંદિર નિર્માણ કરવાની ભાવના હતી. પુન્યશ્રીના પગલે સારી એવી રકમ ભેગી થઈ જતા તે ભાવનાને અપૂર્વ વેગ મળ્યો અને સં. ૨૦૩૦ ના જેઠ સુદી ચતુર્થીના શુભ દિવસે પુન્યશ્રીની નિશ્રામાં અનેરા ઉત્સાહથી પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ પણ ઉજવાઈ ગયો. કટકનો શ્રીસંઘ ધન્ય ધન્ય બની ગયો!

નાગપુર સંઘના કાર્યકરો પુજ્યશ્રીને વિનંતી કરવા કટક પહોંચ્યા નાગપુર સંઘની આગ્રહભરી વિનંતી હોવાથી પુજ્યશ્રીએ કટકથી નાગપુર તરફ વિહાર આગળ લંબાવ્યો. વચમાં દુર્ગ શહેરમાં નાગપુર ચાતુર્માસની જય બોલાવી અને જેઠ વદી પંચમીના શુભ દિવસે સં ૨૦૩૧ ની સાલનુ ચાતુર્માસ નાગપુર શહેરમાં વિતાવવા પુજ્યશ્રીએ શ્રીસંઘના ભવ્ય સ્વાગતપુર્વક નાગપુર શહેરમા પ્રવેશ કર્યો શ્રીસંઘનું મહાન અહોભાગ્ય કે જતા અને આવતાં બન્ને ચાતુર્માસનો અપુર્વ લાભ નાગપુરને મલ્યો એટલુ જ નહીં બન્ને ચાતુર્માસ એવા તો ભવ્યાતિભવ્ય રીતે ઉજવાયા કે કે જેના ઇતિહાસ વર્ષો સુધી અમર રહી જશે

બીજા ચાતુર્માસમા પુજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી એક લાખ જેટલી રકમ થઈ જતા નૂતન જિનમંદિરના કાર્યને અપુર્વ વેગ મળ્યો પુજ્યશ્રીના પગલે જિનમંદિરનુ કાર્ય પુરજોસમા શરૂ થઈ જતા ફાગણ મહિને પુજ્યશ્રીની નિશ્રામાં શ્રીસંઘની પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ ઉજવવાની ભાવના આજે સફળતાને વરી ચૂકી છે

અત્રેના નૂતન ઉપાશ્રય પર રૂા ૮૦,૦૦૦ દેવ દ્રવ્યનુ કર્જ હતુ, તે પણ મહારાજશ્રીની પ્રેરણાથી ચુકવાઈ ગયેલ છે આવા અનેક કાર્યો પુજ્યશ્રીના મંગળ પગલે નાગપુર શહેરમાં શ્રીસંઘના અપુર્વ ઉત્સાહથી થયેલ છે આવા કાર્યોપર કળશ ચડાવવારૂપ પુજ્યશ્રીના ઉપદેશથી અત્રેથી (ભાંદકજી) ભદ્રાવતી તીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ પણ નીકળેલ સંઘમાં સારી સંખ્યામા યાત્રિકો જોડાયેલ નાગપુર શહેરમા ઘણા

અને ધર્મક્રિયાઓની પ્રભુતા વધે છે અને જૈનધર્મની પણ લોકહૃદયમાં ભૂરી ભૂરી અનુમોદના થાય

આજે ભણતર ખૂબ વધ્યું છે પણ સાથે જીવનનું ઘડતર રહ્યુ નથી. શિક્ષણ આપવાની સાથે વિનય વિવેકના સંસ્કાર જો રેડવામા આવે તો જ જીવનનું ઘડતર થઈ શકે. ખરી રીતે સંસ્કારને પોષણ આપે તે જ શિક્ષણ કહેવાય. શરૂઆતથી વિદ્યાર્થીઓમાં વિનય વિવેકના ઉચ્ચ સંસ્કાર પડ્યા હોય તો તે આગળ જતાં જીવનમાં ખીલી ઉઠે એટલે કે નવપલ્લવિત બને. આજે વાત વાતમાં છોકરાઓ માબાપની સામા થઈ જાય છે, કેટલીકવાર તેમનું મોઢું તોડી લેતા હોય છે, દેવ ગુરૂ અને ધર્મ પ્રતિ પણ તેમનામાં આસ્થા રહેતી નથી તેનું કારણ એ જ છે કે તેમને ગલથુથીમાં ધર્મના જે સંસ્કાર મળવા જોઇએ તે મલ્યા નથી. તેમાં તેમના માતાપિતા પણ કેટલેક અંશે દોષિત છે અને આગળ જતાં તેનાં માઠાં પરિણામો માતાપિતા વગેરે વડીલોને ભોગવવા પણ પડે છે

સંતાનને જન્મ આપવા માત્રથી અને તેનો ઉછેર કરવા માત્રથી માતાપિતાનું કર્તવ્ય પૂરૂં થઈ જતું નથી. બચપણથી જ બાળકોમાં ઉચ્ચ સંસ્કારો નાખવા એ માતાપિતાનું મુખ્ય કર્તવ્ય રહે છે. સો શિક્ષકો મળીને જે સંસ્કાર આપી શકતા નથી તે સંસ્કાર એક જનેતા આપી શકે છે. માતાની ગોદ એ જ બચ્ચાઓની સાચી SCHOOL નિશાળ છે એટલા માટે નીતિકારે બચ્ચાઓને

શરૂઆતથી ઉચ્ચ સંસ્કાર મળે તેવું શિક્ષણ નહીં આપનારા માતાપિતાએ શત્રુ સમાન કહ્યા છે.

જીવનમા સંસ્કારના ઘડતર વિનાનું એકલુ ભણતર તો કેટલીકવાર આશીર્વાદરૂપ નિવડવાને બદલે શ્રાપરૂપ નીવડે છે. ઘડતર વિનાના ભણતરની કિંમત પડતર માલ જેટલીએ અંકાવાની નથી. માનવી એકલા વિનય વિવેકના સંસ્કારથી શોભશે પણ સંસ્કાર વિનાના એકલા શિક્ષણથી નહીં શોભે

માર્ગાનુસારીના ગુણો જીવનમાં ઉતરવાથી અવશ્યમેવ જીવનનું ઘડતર થશે અને માનવીનું જીવન સ્વપર શ્રેયકારી બનશે માર્ગાનુસારીના ગુણોનું આચરણ આબાલવૃદ્ધ સૌ કોઈ માટે જીવનમાં અત્યંત હિતકારી છે માર્ગાનુસારીનો પહેલો જ ગુણ "ન્યાય સંપન્ન વિભવ" નો છે જે ધાર્મિક જીવનના મંગલાચરણ સ્વરૂપ છે જીવનમાં નીતિ ન્યાયનુ પાલન ન હોય તો ધાર્મિક જીવનમાં શી રીતે આગળ વધી શકાશે. એટલા માટે આ પુસ્તકનુ નામ પણ "મંગલાચરણ" રાખવામાં આવ્યું છે નીતિ ન્યાય પાપભીરૂતા વગેરે ગુણોથી જ ધાર્મિક જીવનનુ મંગલાચરણ થાય છે તેને અનુરૂપ જ પુસ્તકનું નામ રાખવામા આવ્યુ છે પહેલા ગુણ ઉપર પુસ્તકમા વિસ્તૃત વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે તેની અંતર્ગત કેટલાક તાત્વિક વિષયોને પણ આવરી લેવામા આવ્યા છે તે તો પુસ્તકના વાચનથી આપોઆપ ખ્યાલમાં આવી જશે.

બીજો ગુણ "શિષ્ટાચાર પ્રશંસક", ત્રીજો ગુણ જેના રૂપ શીલ સમાન હોય અને અન્ય ગોત્રના હોય તેની સાથે

ગૃહસ્થ વિવાહનો સંબંધ જોડે, ત્યારબાદ પાપભીરૂતા, સુપ્રસિદ્ધ દેશાચારનું પાલન, કોઈના પણ અવર્ણવાદ ન બોલવા આદિ ઉત્તરોત્તર પાંત્રીસે ગુણ ઉપર વિશદ વિવેચન મારા અલ્પ ક્ષયોપશમાનુસાર કરેલ છે. પુસ્તકમાં માર્ગાનુસારી ગુણોના વિવેચન સાથે દ્રવ્યાનુયોગ અને કયાક ક્યાંક વિષયોની પુષ્ટિ માટે કથાનુયોગનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે. પુસ્તકના આલેખન વખતે એ પણ ખ્યાલ રાખવામાં આવ્યો છે કે કોઈ વિદ્વાન આ પુસ્તક હાથમાં લે તો તેને પણ નિરાશા ન મળવી જોઇએ નિશ્ચય, વ્યવહાર, જ્ઞાન, ક્રિયા, પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય, પાપાનુબંધી પુણ્ય, ઉપયોગ ધારા, યોગધારા, શુદ્ધ નિશ્ચય ધર્મ શૈલેશીને અંત્ય સમયે હોય છે આવા બધા તાત્વિક વિષયો ઉપર પણ વિસ્તૃત વિવેચન મારી અલ્પ શક્તિ અનુસાર કર્યું છે નિશ્ચય, વ્યવહાર અંગેના એકાંતવાદનું નિરસન કરવામા આવ્યું છે મોક્ષમાર્ગમા નિશ્ચય અને વ્યવહાર બન્નેની સંપૂર્ણ જરૂર છે એ વાતપર વિશદ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે પુણ્યાનુબંધી પુણ્યની અને દાન શીલાદિ શુભ અનુષ્ઠાનોની સંપૂર્ણ ઉપાદેયતા ઠરાવવામા આવી છે આત્મા ફક્ત ભાવ જ કરે પરંતુ આત્મા કાંઈ ન કરે તેવું એકાંતવાદ ઊભુ કરનારાઓને સચોટ રદિયા આપવામા આવ્યા છે. કઈ અપેક્ષાએ આત્મા સ્વ-ભાવનો કર્તા છે અને કયા નયની અપેક્ષાએ આઠ કર્મોનો કર્તા છે એ બધા વિભાગો નયવાદની દૃષ્ટિએ સમજાવવામા આવ્યા છે.

છેલ્લે પરિશિષ્ટમા ધ્યાનયોગનો વિષય લીધેલો છે ધ્યાનયોગના વિષયપર વિશદ છણાવટ કરી છે જે મુમુક્ષુઓને

તે બદ્દલ શ્રીસંઘને ધન્યવાદ ઘટે છે

પુસ્તકના પ્રકાશન પહેલાં સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રચારના શુભ કાર્યમાં જે જે મુમુક્ષુ ભાઈબહેનોએ અગાઉથી પુસ્તકો લખાવવાની ભાવના દર્શાવી છે અથવા પોતાની શક્તિ અનુસાર રકમો લખાવીને જે સહકાર આપેલ છે તે બદ્દલ સૌ કોઈને ધન્યવાદ ઘટે છે તેમાંએ ખાસ કરીને હાલ કલકત્તા નિવાસી અને મૂળ સૌરાષ્ટ્ર વાંકાનેરના વતની શેઠ નવનીતલાલ નાનાલાલ શાહે તથા તેમના માતુશ્રીએ તથા તેમના બંધુઓએ પોતાના સ્વ પિતાશ્રી નાનાલાલ રાઘવજી શાહની સ્મૃતિ નિમિત્તે રૂા પાંચહજાર આપીને જે સહકાર આપ્યો છે તે બદ્દલ તેમને ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ ઘટે છે.

પાંત્રીસે બોલ લખવામાં તેમ જ ધ્યાનયોગનો વિષય લખવામાં જેટલો બને તેટલો ઉપયોગ રાખ્યો છે છતાં છદ્મસ્થભાવને લીધે આ પુસ્તકના આલેખનમાં કાંઈ શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ મારાથી લખાઈ ગયું હોય તો તે બદ્દલ મિચ્છામિ દુક્કડમ્ જાહેર કરૂં છું.

મુમુક્ષુ આ પુસ્તકનું વાંચન મનન કરી શક્તિ અનુસાર જીવનમાં ઉતારી પોતાના જીવનને સફલ બનાવે એ જ એક અભિલાષાની સાથે વિરમું છું.

તા. ૨૭-૩-૧૯૭૬ મુનિ ભુવનવિજય ગણી

પ્રસ્તાવના

સુપ્રસિદ્ધ અને પ્રખરવક્તા પૂ. ગણીવર્ય શ્રી ભુવનવિજયજી મહારાજ રચિત 'મંગલાચરણ' નો ગ્રંથ, જેમા માર્ગાનુસારીનુ સ્વરૂપ અને પાત્રીસ ગુણોપર ધર્મયુક્ત, મધુર, સુવાચ્ય અને સમતોલ ભાષામા વિસ્તૃત વર્ણન આપેલ છે, જે નાગપુરના આગણે પ્રસિદ્ધ થઈ રહેલ છે. તે વાત અત્યંત આનંદ અને ઉલ્લાસ આપે તેવી છે

પૂ. મહારાજશ્રીના દીર્ઘકાલીન દીક્ષાપર્યાય કાળમા તેઓએ મારવાડ, સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર અને દૂરદૂરના બંગાલ, ઓરિસ્સા તેમજ મધ્યપ્રદેશમા વિહાર કરી, જૈન તેમજ જૈનેતર સમાજને ધર્મ પમાડ્યો છે અને મુમુક્ષુઓને ધર્મની સમજૂતી આપી તેમને ધર્મના માર્ગે દોરવ્યા છે

પૂજ્ય ગણીવર્યશ્રી એક પ્રખર વક્તા, વિચારક, ચિંતક, નીડર અને પ્રભાવશાળી મુનિ છે તેઓ જ્યા જ્યા વિહાર કરે છે ત્યા ત્યાં અનેક મંગલ કાર્યો થતા જ રહે છે ઓરિસ્સાના કટક શહેરમા તેમના પવિત્ર પગલે નૂતન જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી અને એ રીતે નાગપુરના પણ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા થઈ રહી છે તેમની વાણીમા [illegible] એવુ અદ્ભુત આકર્ષણ છે અને જ્યા જ્યા તેઓ વિહાર કરે છે ત્યા ત્યા જૈન અને જૈનેતર સમાજ તેમની વાણી અને ઉપદેશ શૈલીપર મુગ્ધ બને છે [illegible] અને જોયું છે કે તેમના ભાવવાહી સ્તવનો [illegible] એટલો [illegible] કદી પણ પ્રતિક્રમણ કરવા ન જનાર [illegible] તેમનું વાચન વિશાળ છે અને અનેકાન્તવાદના [illegible] તેથી જ તેમના વ્યાખ્યાનોમા જૈન દર્શન [illegible] ઉપનિષદ ગીતા રામાયણ, મહાભારત, [illegible] શ્રોતાઓને [illegible]

જેવી અદ્‌ભૂત વક્તૃત્વ કળા તેમનામાં છે, તેવી જ તેમની કલમમાં પણ અનેરી શક્તિ છે તેમના પ્રગટ થયેલા ગ્રંથ 'મંગલદ્વાર' 'આણંદજ્યોત' 'આત્મદર્શન' 'મોહમુક્તિ' 'તત્ત્વત્રિવેણી' 'અમીઝરણા' 'મનોવિજ્ઞાન' 'મંગલ પ્રસ્થાન' 'રસાધિરાજ' 'મહાવીર દર્શન' વગેરે ગ્રંથોમાંથી તેમની કલમની શક્તિનો ખ્યાલ આવી શકે છે. મહારાજશ્રી પોતે જ તેમના વ્યાખ્યાનો ગ્રંથસ્થ કરે છે અને એ રીતે અનેક લોકો જેઓને તેમના વ્યાખ્યાનોનો પ્રત્યક્ષ લાભ પ્રાપ્ત નથી થઈ શકતો, તેઓ પણ તેમના ગ્રંથો દ્વારા લાભ પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેમના ગ્રંથોમાથી સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે કે, તેમની સમન્વય અને નિરૂપણ શક્તિ અદ્‌ભૂત છે તેમના વ્યાખ્યાનોમા ક્યાંય ખંડનાત્મક નીતિનો ઉપયોગ થતો જોવામાં આવતો નથી અલબત્ત, જ્યા જરૂરી હોય ત્યા કડવી ભાષામા પણ કડુ અને કરિયાતાના મિશ્ર ઉકાળા રૂપે શ્રોતાજનોને પિવરાવે છે માતાને પોતાનુ બાળક અત્યંત પ્રિય હોય છે, તેથી જ તેને તન્દુરસ્ત રાખવા હમેશા કડવુ ઔષધ પીવરાવતી હોય છે અને તેવું જ પૂજ્ય મહારાજશ્રીની બાબતમા છે લોકો ધર્મના પંથે જાય તે જ એક તેમની માત્ર ઇચ્છા છે આ કારણે જ તેઓશ્રી શ્રોતાજનોને સમયોચિત અમૃતરૂપી કડવુ ઔષધ પણ આપે છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથનું નામ 'મંગલાચરણ' છે જે બહુ સમજપૂર્વક પસંદ કરવામા આવ્યુ છે જેનાથી કલ્યાણ અથવા હિત સધાય છે, તેને મંગલ કહેવાય છે આચરણ શબ્દના અર્થ 'ચારિત્ર' થાય છે આ રીતે 'મંગલાચરણ'ના અર્થ કલ્યાણકારી ચારિત્ર એવા થાય છે. આ ગ્રંથમાં જે વિષયોનો સમાવેશ બન્યા છે, તે જોતા ગ્રંથનુ નામ ખરેખર યથાર્થ જ છે કલ્યાણકારી ચારિત્રની શરૂઆત માર્ગાનુસારી જીવનથી થાય છે જે માર્ગને અનુસરે અર્થાત સાચા માર્ગે ચાલે તેને માર્ગાનુસારી કહેવાય છે

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે તેમના યોગશાસ્ત્રના પ્રથમ પ્રકાશમા [illegible] ગાથામા માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ ગુણોની વાત મુક્તાફળની

માળાના મોતીની માફક ગૂંથી લીધી છે તે ઉપર મહારાજશ્રીએ વિદ્વતાપૂર્ણ જે વ્યાખ્યાનો આપ્યા છે, તેનો પ્રસ્તુત ગ્રંથમા સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ ગુણોપર મહારાજશ્રીએ એવું વિશદ અને વિસ્તૃત વર્ણન કર્યું છે કે, જૈન ધર્મનો કક્કો બારાખડી ન જાણનારને પણ આમાથી પૂરતી સામગ્રી મળી રહે છે જૈન ધર્મના પાયાનુ જ્ઞાન આ ગ્રંથમાથી મળી રહે તેવુ છે ગ્રંથના ઉપદેશ કોઈ પણ વાચકને ધર્મ અને સદાચારના માર્ગે લઈ જાય છે એ આ ગ્રંથની એક અનોખી ખૂબી છે

માનવ જન્મ પ્રાપ્ત થવા છતા જો માનવતા પ્રગટ ન થાય તો તે પ્રાપ્ત થયાનો સાચો લાભ મળી શકતો નથી અનેક વખત મનુષ્ય યોનિમા આપણે જન્મ લઈ લીધો હોવા છતા આપણા જન્મ મરણના ચક્કરનો અંત આવ્યો નથી એ હકીકત છે એટલે અનેકવાર મનુષ્ય જન્મ લેવાછતા આપણા જીવનની સાધના સાચા માર્ગે નથી થવા પામી. જૈનધર્મ મનુષ્ય દેહ કરતા મનુષ્યત્વ ઉપર જ વધુ ભાર મૂકે છે ભગવાન મહાવીરે પણ પોતાની અંતિમ દેશનાના કહ્યું છે કે માણસ થવુ દુર્લભ [illegible] દુર્લભ છે (ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર (અ. ૭-૧૬) [illegible] મનુષ્યત્વ [illegible]

[illegible]

જેવી અદ્ભૂત વકતૃત્વ કળા તેમનામાં છે, તેવી જ તેમની કલમમાં પણ અનેરી શક્તિ છે. તેમના પ્રગટ થયેલા ગ્રંથ 'મંગલદ્વાર' 'અખંડજ્યોત' 'આત્મદર્શન' 'મોહમુક્તિ' 'તત્ત્વત્રિવેણી' 'અમીઝરણાં' 'મનોવિજ્ઞાન' 'મંગલ પ્રસ્થાન' 'રસાધિરાજ' 'મહાવીર દર્શન' વગેરે ગ્રંથામાંથી તેમની કલમની શક્તિનો ખ્યાલ આવી શકે છે. મહારાજશ્રી પોતે જ તેમના વ્યાખ્યાનો ગ્રંથસ્થ કરે છે અને એ રીતે અનેક લોકો જેઓને તેમના વ્યાખ્યાનોનો પ્રત્યક્ષ લાભ પ્રાપ્ત નથી થઈ શકતો, તેઓ પણ તેમના ગ્રંથો દ્વારા લાભ પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેમના ગ્રંથોમાંથી સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે કે, તેમની સમન્વય અને નિરૂપણ શક્તિ અદ્ભૂત છે તેમના વ્યાખ્યાનોમા ક્યાય ખંડનાત્મક નીતિનો ઉપયોગ થતો જોવામાં આવતો નથી અલબત્ત, જ્યા જરૂરી હોય ત્યાં કડવી ભાષામા પણ કડુ અને કરિયાતાના મિશ્ર ઉકાળા રૂપે શ્રોતાજનોને પિવરાવે છે. માતાને પોતાનું બાળક અત્યંત પ્રિય હોય છે, તેથી જ તેને તન્દુરસ્ત રાખવા કમેશ : કડવુ ઔષધ પીવરાવતી હોય છે અને તેવું જ પૂજ્ય મહારાજશ્રીની બાબતમાં છે. લોકો ધર્મના પંથે જાય તે જ એક તેમની માત્ર ઈચ્છા છે આ કારણે જ તેઓશ્રી શ્રોતાજનોને સમયોચિત અમૃતરૂપી કડવુ ઔષધ પણ આપે છે

પ્રસ્તુત ગ્રંથનુ નામ 'મંગલાચરણ' છે જે બહુ સમજ પૂર્વક પસંદ કરવામા આવ્યુ છે જેનાથી કલ્યાણ અથવા હિત સધાય છે, તેને મંગલ કહેવાય છે આચરણ શબ્દનો અર્થ 'ચારિત્ર' થાય છે આ રીતે 'મંગલાચરણ' નો અર્થ કલ્યાણકારી ચારિત્ર એવો થાય છે. આ ગ્રંથમા જે ઉપદેશનો ભંડાર ભર્યા છે, તે જોતા ગ્રંથનુ નામ બધી રીતે યથાર્થ જ છે કલ્યાણકારી ચારિત્રની શરૂઆત માર્ગાનુસારી જીવનથી થાય છે જે માર્ગને અનુસરે અર્થાત્ સાચા માર્ગે ચાલે તેને માર્ગાનુસારી કહેવાય છે

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે તેમના યોગશાસ્ત્રના પ્રથમ પ્રકાશમા – ૪ થી ગાથામા માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ ગુણોની વાત સુજ્ઞાકળની

માળાના મોતીની માફક ગૂંથી લીધી છે. તે ઉપર મહારાજશ્રીએ વિદ્વતાપૂર્ણ જે વ્યાખ્યાનો આપ્યા છે, તેનો પ્રસ્તુત ગ્રંથમા ગ્રથિત કરવામા આવ્યો છે માર્ગાનુસારીના પાત્રીસ ગુણોપર મહારાજશ્રીએ એવું વિશદ અને વિસ્તૃત વર્ણન કર્યું છે કે. જૈન ધર્મનો ક કો બારાખડી ન જાણનારને પણ આમાંથી પૂરતી સામગ્રી મળી રહે છે જૈન ધર્મના પાયાનું જ્ઞાન આ ગ્રંથમાંથી મળી રહે તેવુ છે ગ્રંથના ઉપદેશ કોઈ પણ વાચકને ધર્મ અને સદાચારના માર્ગે લઈ જાય છે એ આ ગ્રંથની એક અનોખી ખૂબી છે.

માનવ જન્મ પ્રાપ્ત થવા છતા જો માનવતા પ્રગટ ન થાય તો તે પ્રાપ્ત થયાનો સાચો લાભ મળી શકતો નથી અનેક વખત મનુષ્ય યોનિમા આપણે જન્મ લઈ લીધો હોવા છતા આપણા જન્મ મરણના ચક્કરનો અંત આવ્યો નથી એ હકીકત છે. એટલે અનેકવાર મનુષ્ય જન્મ લેવા છતા આપણી જીવનની સાધના સાચા માર્ગે નથી થવા પામી. જૈનધર્મ મનુષ્ય દેહ કરતા મનુષ્યત્વ ઉપર જ વધુ ભાર મૂકે છે ભગવાન મહાવીર પણ પોતાની અંતિમ દેશનામા [illegible] છે કે માણુસ્સં ખુ દુલ્લહં અર્થાત હે ભવ્ય જીવો! મનુષ્યત્વ પામવું એ જ દુર્લભ છે (ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર (અ ૧૦-૧૮) [illegible]

[illegible]

વાંચવામાં આવે તો મને ખાતરી છે કે, માણસના જીવનમાં પરિવર્તન થયા વિના ન જ રહે.

માર્ગાનુસારીના ગુણોમાં સૌથી પ્રથમ સ્થાન 'ન્યાય સંપન્ન વિભવ' નું છે यथा बीज तथा निष्पत्ति જેવું બી તેવું ફળ પોતાની સંપત્તિ ન્યાય પૂર્વકની પેદા કરેલી હોવી જોઇએ. આ વાત કેટલી બધી મહત્વની છે તે તો તેનાપર પોણોસોથી વધુ પાનામાં મહારાજશ્રીએ વિવેચન કર્યું છે. તે પરથી જ સમજી શકાય તેવું છે મહારાજશ્રીએ સ્પષ્ટ કહ્યુ છે કે, "વિશ્વાસુ સાથે વિશ્વાસઘાત કરીને, તેના દ્રવ્યનુ અપહરણ કરવુ અથવા ચોરીથી ધન ભેગુ કરવુ એ બધા નિંદનીય ઉપાયો છે અર્થાર્જનના માર્ગમાં જો નીતિનું પાલન ન હોય તો તેને પુરૂષાર્થ નહીં પણ એક પ્રકારની લૂટ કહી શકાય."

દ્યૂતમાં હાર્યા પછી પાંડવો જ ગલમા ગયા ત્યારે ભીમ અને અર્જુનની ગેરહાજરીનો લાભ લઈ જટાસુર રાક્ષસ મેલા ઈરાદાથી દ્રૌપદી, યુધિષ્ઠિર, સહદેવ અને નકુળનુ છળકપટ કરી હરણ કરી ગયો. એ વખતે યુધિષ્ઠિરે તે રાક્ષસને કહેલા શબ્દો બહુ યાદ રાખવા જેવા છે યુધિષ્ઠિરે રાક્ષસને કહેલુ, "હે રાક્ષસ ! તું માને છે કે તું અમારૂં હરણ કરી રહ્યા છે, પણ હકીકત તો એ છે કે તારા ધર્મનું હરણ થઈ રહ્યુ છે અને તેનુ તને ભાન નથી" પારકાની સંપત્તિને હરવા માટે લોકો અનેક જાતની રમતો, છળકપટ કરે છે, આવા સૌને અહિં ચેતવવામા આવ્યા છે કે મૂર્ખાઓ ! તમે એમ માનો છો કે તમે મૂલ્યવાન વસ્તુઓનું હરણ કરીને શ્રીમંત થઈ રહ્યા છો, પરંતુ વાસ્તવિક હકીકત તો એ છે કે સૌથી મૂલ્યવાન એવો જે 'ધર્મ' તેનુ તમારા જીવનમાથી હરણ થઈ રહ્યુ છે અન્યાય, અનીતિ અને પાપના માર્ગે પ્રાપ્ત કરેલું ધન તો તેના ઉપાર્જન કરનારે અહિં જ મૂકીને વિદાય થવાનુ છે, પણ તેના ફળ તો તેને અવશ્ય ભોગવવાં જ પડે છે ધર્મશાસ્ત્રો તેથી જ કહે છે કે ધર્મ તજીને જે માણસ અર્થને સેવે છે તે આ જન્મે તો ભ્રષ્ટ થાય છે પણ તેનો પરલોક પણ

બનાવી દીધા છે) આ કોઈ દંત કથા નથી, હકીકત છે. આ બધું સમજાઈ જાય તો પછી ધન પાછળ કોણ પાગલ બને ? મહારાજશ્રીએ સાચું જ કહ્યું છે કે, "ધતૂરામાં જે માદકતા છે, તે કરતાં સુવર્ણમાં સો ગણી માદકતા વધારે છે. ધતૂરો ખરીદીને ઘરમાં રાખવા માત્રથી માદકતા આવતી નથી, જ્યારે સોનું તો પ્રાપ્ત કરવા માત્રથી માનવી ઉન્મત્ત બને છે" જગતના એક મહાન કવિ શેકસપિયરે પણ આવી જ વાત કરતાં કહ્યું છે કે, "સોનું એ માનવના આત્મા માટે ખરાબમાં ખરાબ વિષ છે. દુઃખથી ભરેલી આ દુનિયામાં બીજા કોઈ પણ ઝેર કરતા, ધનનું ઝેર વધારે ખૂનોનું નિમિત્ત બને છે"

માર્ગાનુસારીનો બીજો ગુણ 'શિષ્ટાચાર પ્રશંસક છે.' લોકાપવાદથી ડરતા રહેવું જે જે કાર્યો કરવાથી આપણીપર લોકાપવાદ આવે તેવા લોક વિરૂદ્ધ કાર્યોનુ પહેલાથી જ સમજીને પરિત્યાગ કરવો

'ગૃહસ્થ જીવનમા વૈવાહિક મર્યાદા' એ ત્રીજો ગુણ છે. દાંપત્ય જીવનમા કુળ અને શીલની સમાનતા ન હોય તો વિડંબના ઊભી થાય છે એ વાત સતી સુભદ્રાના દૃષ્ટાંતથી અત્રે સમજાવવામા આવી છે લગ્ન જીવનનો અંતિમ હેતુ ભોગ નહીં, પણ ભોગમાથી મુક્તિનો છે આજના યુવાનો સ્ત્રીના ગુણો કરતા તેના રૂપ સૌંદર્યને વધુ મહત્વ આપે છે, એવી ટકોર મહારાજશ્રીએ સમયોચિત જ કરી છે રૂપ એ માટે કહેવાય છે કે તે (રૂપતિ) વિકૃત થઈ જાય છે રૂપ તો ગધેડાઓમા પણ હોય છે, પરંતુ મહત્તા રૂપની નથી પણ ગુણની છે. લગ્ન માટેના રૂપ પિપાસુ ઉમેદવારોએ ભર્તૃહરિનુ भार्या रूपवती शत्रू સૂત્ર યાદ રાખવુ જરૂરી છે

ચોથો અને પાચમા ગુણ અનુક્રમે 'પાપભીરૂતા' અને 'દેશાચારનુ પાલન' છે મહારાજશ્રીએ સાચી જ રીતે અહિં બાહ્ય વૈભવ કરતા પણ અંતર વૈભવનુ મૂલ્યાંકન વધુ કર્યું છે નિઃશલ્ય, નિઃકષાય અને નિર્વૈર આત્માની ગુણશ્રેણી ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિને પામે છે

વધુ પવિત્ર બને. બાકી રાગ અને દુઃખ એ તો એક જ સિક્કાના બે પાસા છે. દુઃખથી મુક્ત રહેવા ઈચ્છનારે રાગ અને મોહથી પણ દૂર જ રહેવુ ઘટે

'પરનિન્દા મહાપાપ' (પાન ૧૪૮) આ અંગે મહારાજશ્રીએ સાચું જ કહ્યુ છે કે નિન્દા, ગર્હા અને આલોચના તો સ્વઆત્માની હોય– અન્યની નહીં "અધમાધમ અધિકો પતિત, સકળ જગતમાં હુ" એવી દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો એવો માણસ પછી અન્યની નિંદા ન જ કરે. અન્યની નિંદા કરનાર એવું કર્મ બંધ કરે છે, કે જેના ફળ-સ્વરૂપ નીચ ગોત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. કોઈના દુર્ગુણ કે નિંદાની જે વાતો કરે છે, તેનામા જ કાંઈ ખામી રહેલી હોવી જોઈએ એક સુભાષિતમા કહ્યુ છે કે यादृश. पुरुषस्यात्मा तादृश.स प्रभाषते અર્થાત જેવા પુરૂષનો આત્મા, તેવા તેના બોલ. 'સંગ તેવા રંગ' (પાન ૧૬૭) આ ગુણ વિષે રાજહંસ અને કાગડાનુ દૃષ્ટાંત આપી મહારાજશ્રીએ ઉત્તમ રીતે સમજાવેલ છે માતાપિતાની માત્ર સેવા જ નહીં પણ તેના પૂજક બનવુ એ નવમા ગુણ છે ઉપદ્રવયુક્ત સ્થાનથી દૂર રહેવું એ દશમો ગુણ છે નિંદિત કાર્યોમા ન પ્રવર્તવુ એ અગિયારમા ગુણ છે આવકને અનુસાર વ્યય કરવા એ બારમા ગુણ છે. એક વિદ્વાને સાચુ જ કહ્યું છે કે He is rich who owes nothing જેને કોઈનુ દેવું નથી એ શ્રીમંત છે. માણસે પોતાના વેષ વિત્તાનુસાર રાખવા એ તેરમો ગુણ છે બુદ્ધિના આઠ ગુણોનુ વર્ણન તેમ જ ધર્મશ્રવણનો સમાવેશ ચૌદમા અને પંદરમા ગુણમા થાય છે અજીર્ણે ભોજનના ત્યાગની વાત તેમજ પથ્ય ભોજન સેવનની વાત સોળમા ગુણમા આવે છે. ધર્મ, અર્થ અને કામ ત્રણે પુરૂષાર્થ સાધવાની રીત સત્તરમા ગુણમાં બતાવેલ છે ધર્મને પ્રથમ સ્થાન એ માટે આપેલું છે કે અર્થ અને કામ પણ ધર્મયુક્ત જ હોવા જોઈએ ધર્મને તજી જે અર્થ કામ સેવે છે તેનો આ લોક તેમ જ પરલોક બન્ને બગડે છે. તે પછી 'અતિથી સત્કાર' ગુણની વાત કરવામા આવી છે ઉપનિષદ પણ કહે છે કે अतिथि देवो भव અતિથિ દેવ તુલ્ય છે પુણીયો શ્રાવક રોજ પુણીયો બનાવતો અને

શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૭૫	૧૧	વ્યસનો	વ્યસનો
૮૩	૨૨	આર્તધ્યાનમ	આર્તધ્યાનમાં
૮૪	૧	ભિચારા	બિચારા
૮૪	૧૭	તઓ	તેઓ
૮૬	૪	પરિણામે	પરિણામો
૮૭	૨૨	ભાવોન	ભાવોને
૯૫	૧૪	ભોક્ત	ભોક્તા
૧૧૯	૩	સ મયધર્મ	સંયમધર્મ
૧૩૯	૧૬	થ	થઈ
૧૭૭	૪	નાચલે	નીચલે
૧૯૦	૫	યારબાદ	ત્યારબાદ
૧૯૧	૫	વ્યવ	વ્યય
૨૧૬	૧૮	કંદર્પ	કદર્ય
૨૧૭	૧	કંદર્પ	કદર્ય
૨૩૮	૨૦	અટલા	એટલા
૨૭૦	૫	दुर्नियमितेन्द्रियणां	दुर्नियमितेन्द्रियाणां
૨૮૩	૮	ઈર્ષ્યાને	ઈર્ષ્યાનો
૩૦૨	૮	નિલામ	લિલામ
૩૦૯	૧૬	પરિણામ	પરિમાણ
૩૧૮	૨૬	સ્વરૂપી	અરૂપી
૩૩૫	૧૧	છોકનારો	છોડનારો
૩૩૭	૧૦	ધ્યાયન	ધ્યાયન
૩૩૭	૧૦	ધ્યાનવાન	ધ્યાનવાન
૩૩૯	૫	ધ્યાન	ધ્યાન
૩૪૦	૬	શકાનો	શકતો

અહિં નાગપુર ક્ષેત્રમાં બે ચાતુર્માસ થતાં વ્યાખ્યાનોમાં અનેકાનેક વિષયોને આવરી લેવામાં આવ્યા છે હરેક વિષયપર ખૂબ ખૂબ છણાવટ કરવામાં આવી છે સંવત ૨૦૨૯ ની સાલમાં નાગપુર ક્ષેત્રમા પહેલુ, ચાતુર્માસ કરેલું તે ચાતુર્માસમાં શ્રીઅધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ ગ્રંથની વાંચના કરેલી ત્યાર બાદ સં ૨૦૩૧ ની સાલના બીજા ચાતુર્માસમાં કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્ય રચિત યોગશાસ્ત્રના આધારે યોગનુ મહાત્મ્ય, યોગનુ સ્વરૂપ, પંચ મહાવ્રત, મહાવ્રતોની પચ્ચીસ ભાવનાઓ, પચ સમિતિ, ત્રિગુપ્તિ વગેરે વિષયોપર વિષદ છણાવટ કરવામા આવી હવે યોગશાસ્ત્રને આધારેજ આજથી માર્ગાનુસારીતાના પાંત્રીસ બોલ પરનું વિવેચન શરૂ થાય છે, જે ગૃહસ્થો માટે અત્યત ઉપયોગી છે

સૌથી પહેલો ઉપદેશ સર્વ વિરતિનો

કોઈ પણ યોગ્ય જીવ સાધુ ભગવતોની સમીપે ધર્મ જિજ્ઞાસાથી આવે, એટલે સાધુ ભગવંતો સૌથી પહેલાં તેને સર્વ વિરતિનો ઉપદેશ આપે. તે જીવને સંસારની અસારતા, પદાર્થ માત્રની ક્ષણ ભગુરતા અને વિષયોની વિરસતા એવી તો સચોટ શૈલીમા સમજાવે, કે તે જીવમા યોગ્યતા હોય, તો તેનામા સર્વ વિરતિના પરિણામ પ્રગટ્યા વિના રહે નહીં, અને તેવી યોગ્યતા ન દેખાય, તો તે જીવને દેશવિરતિનો ઉપદેશ આપે અને તેટલી પણ યોગ્યતા ન દેખાય તો સમ્યગદૃષ્ટિ બનવાનો ઉપદેશ આપે ત્યારબાદ જુએ કે આ જીવ સમ્યક્ત્વ પામવાને પણ લાયક નથી એટલે પછી તેને માર્ગાનુગામીતાના

ગુણો સમકિતથી માર્ગાનુસારીતાના ગુણોનો એવો તો અજબ પ્રભાવ છે કે તેમાંના અમુક ગુણોને અનુસરનારો જીવ પણ આગળ જતાં તે ગુણોના પ્રભાવે યોગ્યતા પ્રગટતાં સમકિતિ પણ બને અને ત્યારબાદ તે જીવ દેશવિરતિ અને સર્વ વિરતિને પણ યોગ્ય બની શકે

અધ્યાત્મિક જીવનનું ઘણું જ મૂલ્યાંકન પણ સાથે નૈતિક જીવન પણ ઊંચું હોય તો ?

કેટલાક બાહ્ય સત્તાદિ સ્વરૂપ ધાર્મિક જીવનની ઉચ્ચ ભૂમિકામાં ચઢી પહોંચી ગયા હોય છે પણ તેમનામાં કેટલીકવાર ધાર્મિક જીવનની નીચલી ભૂમિકાનું બિલકુલ [illegible]

બને છે. ગૃહસ્થોનું નીતિમય જીવનજ અધ્યાત્મિક જીવનને શોભાવનારૂં છે. જ્યાં નૈતિકતા નહીં ત્યાં આધ્યાત્મિકતા કેવી ? ત્યાં અધ્યાત્મની કેવળ શુષ્ક વાતોજ છે. અધ્યાત્મિક જીવનનું ઘણુંજ મૂલ્યાંકન છે પણ સામે નૈતિક] જીવન ઊંચામાં ઊંચું હોય તો ? મહાવ્રતાદિના પાલનરૂપ અથવા શ્રાવકના બારવ્રતાદિના પાલનરૂપ જિનેશ્વર ભગવાનના વચનાનુસાર તત્ત્વાર્થના ચિંતનયુક્ત અને મૈત્ર્યાદિ ભાવનાયુક્ત જીવન અધ્યાત્મિક જીવન કહી શકાય આવા પવિત્ર જીવનમાં નૈતિકતાનો અભાવ એ કેટલી વિચિત્ર વાત કહેવાય ? એ તો દરિયો પાર કરી જનાર ખાડીમાં ડુબી મરે તેના જેવી વાત છે. વ્રત અને તપ જપાદિયુક્ત જીવન એ તો દિવ્ય જીવન કહી શકાય. તેવું દિવ્ય જીવન જીવનાર માટે માર્ગાનુસારીતાનુ પાલન એ તો સામાન્ય વાત કહેવાય. સમુદ્ર પાર કરી જનાર શુ સરિતા પાર ન કરી શકે ? એ તો દિમાગમા પણ બેસે તેવી વાત નથી

શરૂઆતમાં અપૂર્વ ઉત્સાહ અને પાછળથી ધબડકો

ઉપધાન જેવું મહાન અનુષ્ઠાન કરનારાઓના જીવનમાં પણ પાછળથી જો રાત્રિ ભોજનનો અને કંદમૂળાદિનો ત્યાગ પણ ન દેખાય, માર્ગાનુસારીતાના ગુણોને પણ ન અનુસરતા હોય તો સમજવું કે તેઓએ મહાન અનુષ્ઠાન કરવાના સમયે ઉત્સાહ ઘણો દાખવ્યો. પણ પાછળથી સાવ ધબડકો વાળી નાંખ્યો ! લગભગ દોઢ મહીનાથી પણ અધિક સમય આવા મહાન અનુષ્ઠાનમા રહનાર

ક્યા પછી તો જીવનમાં ધાર્મિક સંસ્કારોની કેટલીબધી શુદ્ધિ થઈ જતી હશે! ઉપધાનની ક્રિયામાં જોડાએલાઓને તપ તો અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ કરવાનું હોય છે પણ તેની સાથે ક્રિયા તો એટલીબધી કરવાની હોય છે કે આખો દિવસ ક્રિયામાંજ પસાર થઈ જાય છે. ઉપધાનમાં દરરોજ સો લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ, વીસ નવકાર મંત્રની બાંધાપારાની માળાઓ, સો ખમાસમણા, બન્ને ટાઈમ પ્રતિક્રમણ, ત્રણે કાળ દેવવંદન, [illegible] ના પડિલેહણ [illegible] કરવાની [illegible] ક્રિયાઓ કરવાની હોય છે. આવી મહાન ક્રિયાઓથી [illegible] [illegible] તો [illegible] [illegible] ક્રિયાના તો [illegible]

મહાલાભનું કારણ બને છે. પુણિયા શ્રાવકની રોજિન્દિ સામાયિકની ક્રિયા પણ તેના માટે ભવસમુદ્રમા નૌકાના આલંબનરૂપ નિવડી છે.

ધર્મનું પાલન જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં

પુણિયા શ્રાવકની સામાયિક આટલી બધી શુદ્ધ હોવાનું કારણ એ છે કે, તેનામા સંતોષવૃત્તિ હતી જ્યારે આજે ધર્મની મહાન ક્રિયાઓ કરનારા પણ ફરી પાછા જ્યારે અર્થાર્જનની પ્રવૃત્તિમા જોડાય છે, ત્યારે તેમનામા અર્થાર્જન પ્રતિનો લોભ એટલો બધો હોય છે કે નીતિ અને ન્યાયનાં પ્રિન્સિપલોને તેઓ કેટલીકવાર જાણે નેવે મૂકી દેતા હોય છે. તેઓ કેટલીકવાર એવી પણ માન્યતા ધરાવતા થઈ જાય છે કે ધર્મ કરવાના સમયે ધર્મ કરી લીધો, હવે વ્યાપારમા પડ્યા પછી ધર્મ ધર્મ કર્યા કરીએ તો આ કાળમા વ્યાપારજ ચાલે નહીં ? માટે દેરાસર ઉપાશ્રય જઇએ ત્યારે ધર્મ કરી લેવાનુ હોય. અહિં વ્યાપારમા પડ્યા પછી વળી ધર્મ કેવો ? પણ તેમને એ ખબર નથી કે ધર્મ ભલે ધર્મ સ્થાનમા કરવાનો હોય, પણ ધર્મના જે સંસ્કાર છે તે તો જીવનમાં નિરંતર ટકાવી રાખવાના હોય છે, ધર્મ ધર્મક્ષેત્રમાજ આચરવાનો હોય છે તેમ નથી ? જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમા ધર્મ આચરવાનો હોય છે ધર્મ એ કોઈ આત્માથી અલગ ચીજ નથી ધર્મ એ તો આત્માનું પોતાનુ સ્વરૂપ છે જેને બીજા શબ્દોમા સ્વભાવ પણ કહી શકાય ધર્મના જે સત્ય, અહિંસા, અચૌર્ય-નીતિ, ન્યાય વિગેરે પ્રિન્સિપલો છે, તેને તો જીવનના આતમમાન

કરી લેવાના હોય. જો કે આત્માનો મુખ્ય ધર્મ તો સમ્યગ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર સ્વરૂપ જે આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ તે જ છે પણ તે સ્વભાવ ધર્મના પ્રગટીકરણમાં સત્ય અહિંસા, સંયમ તપ વિગેરે સહાયરૂપ છે. સાધક દશામાં સત્ય અહિંસા તપ સંયમાદિનું પાલન અત્યંત જરૂરી છે. તેના પાલન વિના કોઈ પણ આત્માઓ સ્વભાવ ધર્મને પામી શકતા નથી.

લાંછન લગાડનારા દૂષણો

[illegible] તીવ્ર [illegible] અને [illegible] સ્વભાવ ધર્મની વાત તો બાજુએ રહી પણ ધર્મની ભૂમિકાને પણ નિભાવી શકતા નથી. જેમકે:

ન ઉદાત્તપણું કે ન પ્રશાંતપણુ હોય બલ્કે તેના બદલે પ્રકૃતિમાં અત્યંત ઉગ્રતા હોય, અપ્રમાણિકતા ભર્યો વ્યવહાર હોય તેવા મનુષ્યોના ધાર્મિક જીવનનો લોકો પર શો પ્રભાવ પડવાનો છે તેવા મનુષ્યો ધર્મ ક્રિયાઓ કરતા હોવા છતા લોકપ્રિય બની શકતા નથી. જો કે લોકપ્રિય બનવા માટે ધર્મ કરવાનો હોતો નથી, છતાં શાન્ત અને ઉદાત્ત પ્રકૃતિના પ્રભાવે મનુષ્યો લોકપ્રિય બનીજ જાય છે, અને તેવા લોકપ્રિય બનેલા પુરૂષોથી ઘણા મનુષ્યોને ધર્મના માર્ગમાં અપૂર્વ પ્રેરણા મળે છે, અને તેવો પુરૂષ ઘણા જીવોને ધર્મને માર્ગે ચડાવી દે છે.

માલ ખાવા સૌ તૈયાર પણ માર ખાવા કોઇ તૈયાર નથી

પહેલાં તો પરિગ્રહ એજ પાપ અને તેમા વળી અનીતિથી ઉપાર્જન કરવું એ તો મહાપાપ. તે પાપ ભોગવવાનો સમય આવે છે ત્યારે જીવ બધાથી એકલો અને અટૂલો પડી જાય છે વિત્તમા સૌ સગાવ્હાલાઓ ભાગીદાર બને, પણ પાપ જ્યારે ઉદયમા આવ્યા હોય ત્યારે કોઈ તેમાં ભાગીદાર બનવા તૈયાર નથી હોતા માલ ખાવા સૌ તૈયાર, પણ માર ખાવા કોઈ તૈયાર નથી જીવ પાપ કરીને લાખો ને કરોડો ભેગા કરે તે ભોગવવા સૌ તૈયાર, પણ કરેલા પાપ જ્યારે ઉદયમાં આવ્યા હોય ત્યારે કોઈ પડખે ઉભા રહેવા તૈયાર નહીં સંપત્તિમા ગમે ત્યાથી સૌ આવી મળે છે અને વિપત્તિમા સૌ દૂર ભાગે છે આ જીવ પણ અજ્ઞાન દશાને લીધે જોખમ ખેડી જાય છે, કર્મો એવા બાંધે છે કે, ઉદય કાળમાં કલ્પાંત કરે પણ છુટવાના નથી.

પાપ કરીને મેળવેલું મેલીને જવાનું
પણ કરેલા પાપ ભવાંતરમાં ભેગા આવવાના

તમારું બાંધેલું કરેલું ધન મૃત્યુબાદ પાછળ રહ્યું, તો [illegible] તેનો ભોગવનાર થશે સંતાન હોય તો સંતાન [illegible] અને એને મૃત્યુને પામનાર નિઃસંતાન હોય તો જે તે તેના ધનના માલિક બની બેસે છે. [illegible] શાસ્ત્રોમાં આવે છે કે પ્રતિવાસુદેવ ત્રણ ખંડનો વૈભવ ઉપાર્જિત કરે છે. અને તેનો માલિક વાસુદેવ બને [illegible] ઉપાર્જન કરેલી બધું ભોગવે ભાગે. [illegible] પ્રતિવાસુદેવ ત્રણે ખંડમાં પોતાનું સામ્રાજ્ય [illegible] તેનો ભોગવટો વાસુદેવ કરે અને વાસુદેવના [illegible] નિયમાનુસાર પ્રતિવાસુદેવનું મૃત્યુ થાય [illegible] તેથી [illegible] [illegible] પાપ તમારી પાછળ [illegible]

જેમાં નીતિ ન્યાયનું પાલન હોય તેજ વાણિજ્ય

ઘરમાંડીને રહેલા ગૃહસ્થને અર્થાર્જન કર્યા વિના ચાલે નહીં. તેને ડગલે ને પગલે દ્રવ્યની જરૂર પડે સાધુ બાર વાગે ત્યા હાથમાં ઝોળી લઈને ગામમાં ગોચરી વહોરવા નિમિત્તે જેમ નીકળી શકે તેમ ગૃહસ્થથી નીકળી શકાય નહીં. સાધુ માધુકરી નિમિત્તે ગૃહસ્થોને ત્યાં ઘેર ઘેર પરિભ્રમણ કરે તે સાધુ માટે ભૂષણરૂપ કહેવાય, પણ તેજ ગૃહસ્થ માટે ભૂષણરૂપ ન કહેવાય કેટલીક બાબતો ગૃહસ્થ માટે ભૂષણરૂપ કહેવાય તો સાધુ માટે દૂષણરૂપ કહેવાય જેમ ગૃહસ્થ ગરીબોને અન્નનાદિનું દાન કરે તે તેના માટે ભૂષણરૂપ છે, પણ તે રીતે અનુકંપાને વશ થઈને સાધુ કરવા જાય તો તેના માટે તે દૂષણરૂપ ઠરે છે ભિક્ષા માંગવા નીકળી પડવું તે ગૃહસ્થ માટે શોભારૂપ ન કહેવાય, એટલે ગૃહસ્થને પોતાની આજીવિકાનું સાધન કરવું જોઇએ અર્થાર્જન કર્યા શિવાય જીવન યાત્રા ચાલે નહીં એટલે મહાપુરૂષોએ ગૃહસ્થને ઉપદેશ કર્યો કે, ભાઈ તારે અર્થાર્જન કરવું પડે તે વાત સાથે અમારે સંબંધ નથી પણ તેમાં તું નીતિ અને ન્યાયની મર્યાદા જાળવજે તું ઘર માડીને બેઠો છે એટલે તારે વ્યાપાર વાણિજ્ય કરવું પડે પણ તેમા તું ધર્મની મર્યાદા લોપતો નહીં. વ્યાપાર વાણિજ્યના ક્ષેત્રમાં પણ જેટલી બને તેટલી ધર્મની મર્યાદા ગૃહસ્થોએ જાળવવી જોઇએ. જેમાં નીતિ અને ન્યાય હોય તેજ વાણિજ્ય કહેવાય, બાકી તો તે ધોળા દિવસની શું કહેવાય ? તે મનમાં સમજી લો ! ગૃહસ્થની પાસે વૈભવ હોય તેની કોઈ પણ જ્ઞાનીને

એર નથી ! આવી રીતે માલિકનેજ સામા નૂર ભરાવે તે સ્વામિનો ભયંકર દ્રોહ કહેવાય. જો કે સ્વામિ પણ ન્યાય સંપન્ન હોય તો ડરવાનું કોઈ કારણ જ નથી, પણ આજે તેવું છે ક્યાં ?

અનીતિનું ધન શાંતિથી ભોગવી ન શકાય અને સન્માર્ગે વાપરી પણ ન શકાય

પૈસાના પ્રલોભનમા આવીને જેવી રીતે પોતાના સ્વામિ સાથે દગો કરે તેવી રીતે મિત્રની સાથે પણ દ્રોહ કરે એટલે કે, જેને પોતાનો જીગરજાન દોસ્ત માન્યો હોય તેને પણ પૈસા પડાવવા માટે બરોબરનો જાળમા ફસાવી દે. તે મિત્રદ્રોહ કહેવાય. કેટલાયના મિત્રોને બોલતા સાભળ્યા છે કે, આપણને ખબર ન હતી કે આ આપણો મિત્ર થઈને આપણી સાથે આવી રમત રમી જશે. જેને આપણે જીગરજાન માન્યો હોય તે પણ આપણી સાથે આવી રમત રમી જાય, ત્યારે હવે આ દુનિયામા ભરોસો કોનો કરવો ? વિશ્વાસુ સાથે વિશ્વાસઘાત કરીને, તેના દ્રવ્યનું અપહરણ કરવું અથવા ચોરીથી ધન ભેગુ કરવુ એ બધા નિંદનીય ઉપાયો છે માટે ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલ વૈભવજ આ લોકમા મનુષ્યો માટે હિતકારી છે તે વૈભવનો મનુષ્યો શાન્તિથી ભોગવટો કરી શકે છે બીજાઓને તેવા મનુષ્યો પ્રતિ ખોટી શંકા કુશંકાઓ પણ થતી નથી જો હલકા ઉપાયોથી ધન મેળવેલુ હોય તો લોકોના મન ક્ષુભિત થયા વિના રહે નહીં. જેમ આજે કોઈ કોઈ શ્રીમતો માટે કેટલાકો બોલી પણ

જાણતા હોય છે કે, "શું કામ જાળવ્યા ન કરે ? [illegible] 'બાળ બ્લેક (Black) આ જ્યારે કહ્યું છે કે ગોરાએ આનંદિત મન અને નિર્દોષ મનુષ્ય પાસે હોય, પણ તે [illegible] શક્તિથી જાળવી ન શકે અને સન્માર્ગે ચાલવા પણ ન [illegible]

વાણિજ્યના ક્ષેત્રમાં મિલાવટ એ મહાપાપ

છે. અને ભવાંતરમા પણ તિર્યંચાદિ દુર્ગતિઓમા અનેક દારૂણ દુઃખો ભોગવવા પડે છે વાણિજ્યના ક્ષેત્રમાં એકલા પોતાનાજ સ્વાર્થ તરફ જોવાનુ ન હોય, ગ્રાહકના હિતનો પણ પહેલો ખ્યાલ રાખવો જોઇએ, તોજ તે વાણિજ્ય કહેવાય

અર્થ પુરુપાર્થને પુરુપાર્થ ક્યારે કહી શકાય ?

ગમે તે માર્ગે અર્થાર્જન કરવુ તે ગૃહસ્થો માટે શોભારૂપ નથી. અર્થ ઉપાર્જન કરવું તેને પણ અર્થ પુરુષાર્થ કહેવામા આવે છે. હવે વિચારવાનુ એટલુજ છે કે, તેને પુરુષાર્થની સજ્ઞા ક્યારે લાગુ પાડી શકાય ? જો તે નીતિ અને ન્યાયને માર્ગેથી ઉપાર્જન કરવામા આવે, તોજ તેને અર્થ પુરુપાર્થની સજ્ઞા લાગુ પડે પુરૂપ પ્રયત્નવડે જે સિદ્ધ થાય તેને પુરુપાર્થ કહી શકાય, જો કે અર્થ અને કામ બન્ને પાપરૂપ પુરુપાર્થો છે. તેની પાછળ ઘણાં ઘણાં પાપ સેવવાં પડે છે. આમ હોવા છતાં તે બન્નેને પુરુપાર્થ તો કહ્યા છે. અર્થ પુરુપાર્થને પુરુપાર્થ ત્યારેજ કહી શકાય, જો નીતિ અને ન્યાયથી અર્થાર્જન કરવામાં આવે. અર્થાર્જનના માર્ગમાં જો નીતિનું પાલન ન હોય, તો તેને પુરુપાર્થ નહીં પણ એક પ્રકારની લૂંટ કહી શકાય. જો લૂંટનેજ અર્થ પુરુપાર્થ કહેવો હોય તો લૂટારાઓને મહા પુરુપાર્થિ કહેવા પડશે માટે જેમા નીતિ અને ન્યાયનુ પાલન ન હોય, તેવા અર્થ પુરુપાર્થને પુરુપાર્થ કહી શકાય નહી

પુરુષાર્થ નહીં પણ પશુતા

[illegible] ભાનના કાનભાગના જીવની જે પ્રવૃત્તિ તે [illegible] પુરુષાર્થ તેને પણ પુરુષાર્થ ન્યાયે કહી શકાય કે [illegible] તેના વધારે પડતા આસક્તિના ભાવ ન [illegible] આસક્તિ [illegible] ભાવે જીવ ભાગવતો હોય તેને જ નામ આર્થના [illegible] કારણ માટે કામ ભોગના ક્ષેત્રમાં [illegible] નવરો હોય. અને તીવ્ર આસક્તિના ભાવમાં [illegible] પાપતા હોય. તો કામ પુરુષાર્થને પુરુષાર્થ નહીં [illegible] પ્રાણીની પશુતા કહી શકાય. [illegible] ભાવના ને ટેક ભાવના જીવ તેવા [illegible] આવ્યા છે.

છે. અને ભવાંતરમા પણ તિર્યંચાદિ દુર્ગતિઓમા અનેક દારૂણ દુઃખો ભોગવવા પડે છે વાણિજ્યના ક્ષેત્રમાં એકલા પોતાનાજ સ્વાર્થ તરફ જોવાનું ન હોય, ગ્રાહકના હિતનો પણ પહેલા ખ્યાલ રાખવો જોઇએ, તોજ તે વાણિજ્ય કહેવાય

અર્થ પુરુપાર્થને પુરુપાર્થ ક્યારે કહી શકાય ?

ગમે તે માર્ગે અર્થાર્જન કરવુ તે ગૃહસ્થો માટે શોભારૂપ નથી. અર્થ ઉપાર્જન કરવું તેને પણ અર્થ પુરુપાર્થ કહેવામાં આવે છે હવે વિચારવાનુ એટલુજ છે કે, તેને પુરુપાર્થની સજ્ઞા ક્યારે લાગુ પાડી શકાય ? જો તે નીતિ અને ન્યાયને માર્ગેથી ઉપાર્જન કરવામા આવે, તોજ તેને અર્થ પુરુપાર્થની સજ્ઞા લાગુ પડે. પુરૂપ પ્રયત્નવડે જે સિદ્ધ થાય તેને પુરુપાર્થ કહી શકાય, જો કે અર્થ અને કામ બન્ને પાપરૂપ પુરુપાર્થો છે. તેની પાછળ ઘણાં ઘણાં પાપ સેવવાં પડે છે. આમ હોવા છતાં તે બન્નેને પુરુપાર્થ તો કહ્યા છે. અર્થ પુરુપાર્થને પુરુપાર્થ ત્યારેજ કહી શકાય, જો નીતિ અને ન્યાયથી અર્થાર્જન કરવામાં આવે. અર્થાર્જનના માર્ગમાં જો નીતિનું પાલન ન હોય, તો તેને પુરુપાર્થ નહીં પણ એક પ્રકારની લૂંટ કહી શકાય. જો લૂટનેજ અર્થ પુરૂપાર્થ કહેવો હોય તો લૂટારાઓને મહા પુરૂપાર્થિ કહેવા પડશે માટે જેમાં નીતિ અને ન્યાયનું પાલન ન હોય, તેવા અર્થ પુરૂપાર્થને પુરૂપાર્થ કહી શકાય નહી.

પુરુષાર્થ નહીં પણ પશુતા

સંસારના કામભોગમા જીવની જે પ્રવૃત્તિ તે કામ પુરુષાર્થ તેને પણ પુરુષાર્થ ત્યારેજ કહી શકાય કે, જ્યારે તેમા વધારે પડતો આસક્તિનો ભાવ ન રાખે, અને અનાસક્ત ભાવે જીવ ભોગવતો હોય તેનેજ સાચા અર્થમા કામ પુરુષાર્થ કહી શકાય બાકી કામ ભોગના કીચડમાં ગળાબૂડ ખૂંચી ગયેલા હોય, અને તીવ્ર આસક્તિના ભાવને. જીવ તેમાં પોષતો હોય. તો કામ પુરુષાર્થને પુરુષાર્થ નહીં પણ એક પ્રકારની પશુતા કહી શકાય. કારણ કે, પશુ ભવમાં ને દરેક ભવમાં જીવ તેવા સંસ્કારોને પોષતોજ આવ્યો છે.

પૂર્વકાળમા થઈ ગયેલા મહાન પુરુષો પણ કામ પુરુષાર્થને સેવનાર હતા છતા તેઓ કામવાસનાના કિંકર ન હતા અને વખત આવે કામ વાસના પર વિજય મેળવીને તેઓ સંયમને પંથે પણ ચાલી નીકળતા હતા તેવા પુરુષોનેજ કામ પુરુષાર્થની અપેક્ષાએ પુરુષાર્થી કહી શકાય જીવનમાં એકલી કામવાસનાને પોષનારા અને સંયમ ધર્મની થોડી પણ મર્યાદાને નહીં જાળવનારાઓને પુરુષ હોવા છતાં પશુતુલ્ય કહ્યા છે. તેવાઓને કામ પુરુષાર્થની અપેક્ષાએ પણ પુરુષાર્થી કહેતાં મન અંદરથી સંકોચ અનુભવે છે. જો કે અર્થ અને કામ એ બન્ને નામના પુરુષાર્થો છે બાકી પરમાર્થની દૃષ્ટિએ અનર્થના હેતુ છે સારભૂત પુરુષાર્થ તો ધર્મ અને મોક્ષજ છે છતા અર્થ અને કામ પુરુષાર્થમા જેઓ તીવ્રપણે મૂર્છા અને આસક્તિને

પોષતા હોય, તેઓ ધર્મ અને મોક્ષ પુરુષાર્થને તો સાધી જ ક્યાંથી શકવાના છે ? નાના પ્રકારના કર્મના ઉદયે કામ પુરુષાર્થને સેવતા હોવા છતાં અનાસક્ત ભાવે સેવતા હોય, અને અર્થ પુરૂપાર્થની સાધના પણ નીતિ અને ન્યાયથી કરતાં તેમાં વધારે પડતી મૂર્છા ન રાખતા હોય, તેવા જીવો ધર્મ અને મોક્ષ પુરુષાર્થને જીવનમાં યથાશક્તિ જરૂર સાધી શકે છે આ જીવની વિષયોમા આસક્તિ અને પરિગ્રહમાં મૂર્છા એટલી બધી છે કે, તે જોતાં એમજ લાગે કે હજી આ જીવ અર્થ અને કામ પુરુષાર્થ સાધવાને યોગ્ય બન્યો નથી ત્યાં ધર્મ અને મોક્ષ પુરુષાર્થ સાધી લેવા એ સામાન્ય વાત નથી ત્યારે પુરુષાર્થમાં શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ મોક્ષ પુરૂષાર્થ છે અને ધર્મ તે પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિનુ કારણ હોવાથી તે પણ શ્રેષ્ઠ જ છે તે ધર્મ સંયમાદિ દશ પ્રકારનો શાસ્ત્રોમાં કહેલો છે સંસાર અનંત દુઃખમય છે, જ્યારે મોક્ષ અનંત સુખમય છે કારણ કે, મોક્ષમાં જન્મ જરા અને મૃત્યુ વગેરે દુઃખોનો સર્વથા અભાવ છે જ્યારે સંસાર તો તેવા અનંતાનંત દુઃખોથી છલોછલ ભરેલો છે સંસારના અનંત કાળના પરિભ્રમણમાં જીવે અનંતાનંત દુઃખોનો જે અનુભવ કર્યો છે, તેના પ્રમાણમાં એક ક્ષણના સુખનો અનુભવ કર્યો નથી ભવોભવમા ભમતા જીવે એટલી અશાતા વેદી છે, તેના પ્રમાણમા એક આંખના પલકારા જેટલીએ શાતા વેદી નથી. ભવભ્રમણની આ સ્વરૂપે ભયંકરતા સમજાયા પછી જ જીવનમા સાચા અર્થમા ધર્મની શરૂઆત થાય છે

સંસાર અનંત દુઃખમય મોક્ષ અનંત સુખમય

બધાં દુઃખો શરીર અને મનથી ઊભા થાય છે તે દુઃખોને શારીરિક અને માનસિક કહેવામાં આવે છે જ્યારે મોક્ષમાં તો શરીર અને મનનોજ અભાવ હોવાથી દુઃખનો પણ ત્યા સર્વથા અભાવ છે કર્મના યોગેજ જીવ દેહધારી બને છે મોક્ષમા તો ઘાતી અને અઘાતિ બન્ને કર્મોનો અભાવ હોવાથી, ત્યાં દેહધારીપણુ છે જ નહી ! ત્યાં તો સર્વથા અશરીરિપણું છે, માટે સંસારમા દુઃખ અનંત છે, તો મોક્ષમાં સુખ પણ અનંત છે છતાં અનંત દુઃખમય એવા સંસારનો ત્યાગ અને અનંત સુખમય એવા મોક્ષની પ્રાપ્તિ. તેના પ્રબળ હેતુ રૂપ ધર્મ વિના શક્ય નથી પોતાના ધારેલા સ્થાનથી ઘણો દૂર રહેલો પણ મનુષ્ય જો રસ્તે ચડેલો હોય. તો મોડો કે વહેલો પોતાના સ્થાને પહોંચે છે. તેવી રીતે ધર્મને રસ્તે ચડેલો જીવ ચાલુ વર્તમાનમા કર્મના વધારે પડતા ભાર વાળો હોય. તો પણ ક્રમે કરીને તે પણ જરૂર મુક્તિ સ્થાને પહોંચી જાય છે

ધર્મ અમૃત છે પણ કીર્તિના ધ્યેયથી કરવામાં આવે તો અમૃત પણ હલાહલ ઝેરમાં પલટાઈ જાય

અર્થ અને કામ પુરૂષાર્થ સાધવા પણ જીવના થોડી યોગ્યતા જોઈએ તો ધર્મ અને મોક્ષ પુરૂષાર્થ સાધવા તો, ઘણીજ વધારે પડતી યોગ્યતા જોઈએ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ભગવંતે પોતાની અંતિમ દેશનામા ફરમાવ્યું છે કે

विसंतु पीयंजह कालकूडं, हणाइ सत्थंजह कुगाहीयं ।
एसेव धम्मो विसओववन्नो, हणाइवेयाल इवाविवन्नो ।।

પીધેલુ કાળકૂટ વિષ, અવળીરીતે પકડેલું શસ્ત્ર, મંત્રબળે આધીન નહી થયેલો વેતાળ, જેમ વિનાશકારી નીવડે છે, તેવી રીતે અવિધિ અથવા આશંસા દોષથી આરાધેલો ધર્મ પણ, મોક્ષપદ આપવાને બદલે, ભવ ભ્રમણ વધારનારો નીવડે છે ધર્મના અનુષ્ઠાન અમૃતરૂપ છે છતા આ લોકમાં કીર્તિ મેળવવાના ધ્યેયથી અથવા મનાવવા – પૂજાવવાના ધ્યેયથી ધર્મનાં અનુષ્ઠાન થતાં હોય તો તેને જ્ઞાનીઓએ વિષાનુષ્ઠાન કહ્યા છે જીવમા યોગ્યતા ન હોય તો, અમૃત પણ હલાહલ ઝેરમા પલટાઈ જાય છે એટલે જ જ્ઞાનીઓએ પણ યોગ્યતા જોઈને જીવની પાત્રતા મુજબ જ ધર્મ આપવાનુ કહ્યુ છે

અજરામર સ્થાનની પ્રાપ્તિ તે જ જીવ માટે અપૂર્વ સિદ્ધિ

કાચમણિ જેમ અસાર છે, પોલી મુઠ્ઠી જેમ નિસાર છે, ખોટા સિક્કાવાળુ ચલણી નાણુ જેમ નિસાર છે, તેમ લેશ પણ ભાવશુદ્ધિ વિનાનુ અથવા ભાવશુદ્ધિના લક્ષ વિનાનું એકલુ દ્રવ્યલિંગીપણું પણ નિસાર છે, માટે મનાવવા પૂજાવવાની ભાવના વિના નિરાશંસ ભાવે, એટલે કે, આ લોક કે પરલોકમા પૌદ્ગલિક સુખની મનમા લેશ પણ અપેક્ષા રાખ્યા વિના, કેવળ કર્મ નિર્જરાના તેમજ મોક્ષપદ મેળવવાના ધ્યેયથી જે ધર્મનાં અનુષ્ઠાનો થતા હોય તે જ સાચા અર્થમા ધર્મ છે,

અને તેવાજ ઉચ્ચ આશયપૂર્વક સામાયિક પ્રતિક્રમણ, દાન, શીલાદિ ધર્મનાં અનુષ્ઠાનોને કરનારો જીવ જ ધર્મ પુરુષાર્થને સાધનારો કહેવાય આ લોકમા કીર્તિ મેળવવાના ધ્યેયથી કોઈ જીવ ગમે તેવા ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો કરતો હોય છતા તે સાચા અર્થમા ધાર્મિકતા ન કહેવાય અને સાચા અર્થમાં તે ધર્મ પુરૂષાર્થને સાધનારો પણ ન કહેવાય પુણ્ય અને પાપ બન્નેના બંધનો તોડીને અને પોતાના સ્વરૂપમા સ્થિત બનીને જીવ પરમપદને પ્રાપ્ત કરી લે. તેને મોક્ષ પુરૂષાર્થ કહી શકાય નર જન્મની જો કોઈ પણ અપૂર્વ સિદ્ધિ હોય તો તે મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ પરમપદ એજ જીવ માટે અપૂર્વ છે સંસારના ભૌતિક સુખો કે માન પ્રતિષ્ઠા એ કોઈ જીવ માટે અપૂર્વ નથી તેવા સુખો જીવે અનંતવાર ભોગવી લીધા છે જન્મ જરા અને મરણથી રહિત એવુ જે અજરામર સ્થાન એજ જીવમાટે અપૂર્વ છે. શુભાશુભ બધા કર્મોનો ઉગ્ર પુરૂષાર્થના બળે ક્ષય કરીને લોકાગ્રે પહોંચીને જીવ પોતાના શુદ્ધ જ્ઞાન સ્વરૂપમા સદા કાળને માટે સ્થિત બની જાય એના જેવી બીજી કોઈ અપૂર્વ સિદ્ધિ નથી પોતાના પુરૂષાર્થના બળે પરંપરાએ જીવ તેવી અપૂર્વ સિદ્ધિને પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. અને તેજ મોક્ષ પુરૂષાર્થની સિદ્ધિ કહેવાય ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરૂષાર્થ પર સંક્ષેપમા વ્યાખ્યા કરી છે વ્યાખ્યા એવી શૈલીમા કરી છે કે કંઈક તેમાંથી તમને અપૂર્વ દૃષ્ટિ મળે

સર્પને દુગ્ધપાન કરાવવું તે દુધનો દુરૂપયોગ, તેમ અર્થ અને કામ પુરુપાર્થમાં શક્તિ ખર્ચાય તે શક્તિનો દુરૂપયોગ

ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ આ ચારેને સાધવા જીવને સરખો જ પુરુષાર્થ કરવો પડે છે છતાં ખેદની વાત એ છે કે, આ જીવ પાપરૂપ એવા અર્થ અને કામ પુરુષાર્થમાં પ્રવૃત્ત રહ્યો છે પણ સારભૂત એવા ધર્મ અને મોક્ષમાં પ્રવર્તતો નથી જીવ પોતાનુ જેટલુ બળ, અર્થ અને કામ પુરુષાર્થની સાધનામાં ફોરવે છે, તેટલુ જ બળ જો ધર્મ અને મોક્ષની સાધનામાં ફોરવે, તો કાંઈ બાકી જ ન રહે પણ જ્યાં અનાદિથી અવળોજ પડ્યો છે ત્યા થાય શુ ? પોતાના બાળકો ટળવળતા હોય તેને દૂધ ન પિવડાવતા કોઈ માણસ સર્પને] દૂધ પાઈ દે, એ શુ દૂધ જેવી ચીજનો સારો ઉપયોગ કર્યો કહેવાય ? તેવી રીતે જેની સાધનામા ઉત્તરોત્તર કલ્યાણનીજ અપેક્ષા છે, તેવા ધર્મ અને મોક્ષ પુરુષાર્થમા પોતાની તાકાત ન લગાડતા અર્થ અને કામ પુરુષાર્થની સાધનામાજ ઘણી બધી શક્તિ ખર્ચી નાખવી એ શુ ડહાપણભર્યું કહેવાય ? ગૃહસ્થાશ્રમમા રહેલા ગૃહસ્થો અર્થ અને કામ પુરુષાર્થ સાધે પણ તે એવી રીતે કે ધર્મ અને મોક્ષ પુરુષાર્થને બાધા ન પહોંચે પુરુષાર્થની સાધના વિના મનુષ્ય જીવન પ્રમાદી બની જાય છે પ્રમાદ યુક્ત જીવન માનવીને પોતાનેજ ભારરૂપ થઈ પડે છે તેવા મનુષ્યજીવનમા અને પશુજીવનમા કશુ અંતર રહેતુ નથી છતાં પુરુષાર્થ

શબ્દ માત્રથી પોમાઈ જવાનું નથી ! તેમા વિવેક જરૂર જોઈએ તે અંગે આપણે ખૂબ લબાણથી વિચારણા કરી ગયા છીએ

હૃદય વલોવી નાખે તેવા મહામૂલા વચનો

અર્થ પુરુષાર્થે તો આજે દુનિયામા જાણે કાળો કેર મચાવી દીધો છે માનવી તેની પાછળ ન ખેલવાના દાવ આજે ખેલી રહ્યો છે એક નબરના કામ-કાજમા તો માનવીને જાણે સતોષજ થતો નથી એટલે પછી બે નબરનુ કામ-કાજ કરવામા તો માનવીને કેટલીકવાર ન કરવાના કૃત્યો પણ કરવા પડે છે પછી તો માનવી બીજે ક્યાય નહી પણ કલિકાલસર્વજ્ઞ ફરમાવે છે તેમ-

"दुश्चेष्टितैर्मया नाथ, शिरसि ज्वालितोऽनल" ॥

"મન વચન અને શરીરના દુષ્કર્મો વડે નાથ ! મેં મારા મસ્તકપર જ પ્રચંડ પાપની જ્વાલા પ્રગટાવી છે. બોધિબીજની પ્રાપ્તિમા પ્રબલ કારણરૂપ એવા આપના આ શાસનને પામીને બોધિ અને સમાધિ પામવાને બદલે મેં પ્રમાદને આધીન બનીને નાથ ! એવા તો પ્રબળ પાપ મેં સેવ્યા છે કે, હું કોઈ યોગ્ય પુરુષની સમક્ષ હું જાહેર કરવાને પણ અસમર્થ છું. નાથ ! લાખ લાખ ધિક્કાર હો, મારી આ પ્રબળ પાપ કરણીને !" [illegible]

વલોવી નાખે તેવા, આ કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યના મહામૂલા વચનો છે પરિગ્રહની મૂર્છાને વશ થઈને માનવી કેટલીકવાર એવા કુકૃત્યો કરી બેસે છે કે, જે કૃત્યો તેના આત્માને કલંકિત કરી નાંખે છે પ્રચ્છન્નપણે સેવાએલાં પાપ ભલે માનવી કોઈની સમક્ષ 'ડીકલેઅર' ન કરે પણ અંતે તે પાપ પ્રગટ થયા વિના રહેતાજ નથી કહેવતમા પણ કહેવાય છે કે, પાપ અંતે છાપરે ચડીને પુકારે છે માનવી પાપ ઢાકવા પ્રયાસ કરે છે, તેના કરતાં કાઢવા પ્રયાસ કરે, તો તેનો આત્મા જતે દહાડે નિષ્પાપ બની જાય પાપ કરતા માનવી પાપનો ડર વધારે રાખે, તો તેનો આત્મા જરૂર નિષ્પાપ બને સર્પનુ ઝેર ગમે તેટલું કાતિલ હોય છતા તે એક ભવમા એકજ વાર મારે છે જ્યારે પાપનું ઝેર એવું તો કાતિલ છે કે, જીવને ભવોભવ અનંતવાર મારે છે અને પાપને આચરનારો જીવ ભાવમરણની અપેક્ષાએ તો પ્રતિ સમયે મરતોજ હોય છે ધન, વૈભવ કે શરીર માટે જીવ ગમે તેટલા પાપ બાંધે પણ તે ધન વૈભવ કોઈ ભેગા આવવાના નથી તે તો અહિંને અહિં રહી જવાના છે જ્યારે બાંધેલા પાપ જરૂર ભેગા આવવાના છે અને જીવને તેના દારૂણ વિપાક ભવોભવમા ભોગવવા પડવાના છે

મૂળ તત્ત્વની બાબતમાંજ બેદરકારી

માનવી પાપનો એટલા પૂરતો ડર જરૂર રાખે છે કે, એમ મારા પાપ ઉઘાડા ન પડી જાય ? એમ મારો

ભરો કોઈ ફોડી ના નાખે! પાપના પ્રકાશનનો માનવી ડર રાખે, તેટલોજ ડર જો પાપનો રાખે તો જીવનમાં ઘણો મોટો લાભ થઈ જાય. આત્મા કે જે પરમાત્મા બની શકે છે, તેને પાપના ભારથી લાદવો અથવા તેને પાપથી ખરડી નાખવો. તેના જેવુ દુનિયામાં બીજું કોઈ ભયંકર કૃત્ય નથી. એક પોતાનુ કપડુ ન બગડી જાય તેનું માનવી ધ્યાન રાખે છે, અને આત્મા જેવો આત્મા ભલે ગબડી જાય તેની માનવીને કોઈ ફિકર નથી આત્મા કે જે મૂળ તત્ત્વ કહેવાય તેનીજ બાબતમા માનવી કેટલો બધો બેદરકાર બન્યો છે? જ્યારે આત્મા શિવાયના તન ધન યૌવન બધા પદાર્થો નાશવત છે, છતા માનવી તેની કેટલી બધી દરકાર રાખે છે? બસ તેજ જીવના સસારના લાબા પરિભ્રમણને સૂચવનારૂં છે આત્માને યથાસ્થિત સ્વરૂપમા ઓળખીને જીવ તેનાજ ઉદ્ધારમા લાગી જાય, અને પર પ્રવૃત્તિ અને પર કથામાંથી જો ઊચો આવી જાય તો ઘણાજ અલ્પ કાળમાં પરિભ્રમણનો અત આવી જાય

નીતિથી પેટ ભરી શકાય પેટી ન ભરી શકાય

આજે ઘણા બોલતા થઈ ગયા છે કે, નીતિથી વર્તવા જઈએ તો પેટ ન ભરી શકાય પણ એ એક પ્રકારનો ભ્રમ છે નીતિથી પેટ જરૂર ભરી શકાય, પેટી પટારા ન ભરી શકાય પેટ [illegible] છે, કારણ કે પેટની ભૂખ સામાન્ય છે જ્યારે મનની ભૂખ અમાપ છે પેટની ભૂખ [illegible]

પાપ નથી કરાવતી, જેટલાં મનની ભૂખ કરાવે છે પેટ પાપનું મૂળ નથી, લોભ પાપનું મૂળ છે આ કાળમાં પણ માનવી દૃઢ સંકલ્પ રાખે, તો નીતિથી પેટ ભરી શકે છે, અને જીવન જરૂરીયાતો ઓછી કરી નાખે તો તેને ઘોર પાપ આચરવા પડે નહી આજે ઘરમાં રેશનની એટલી પડી નથી જેટલી ફેશનની પડી છે। ફેશનેબલ ચીજો ઘરમા વસાવવામા એટલો બધો ખર્ચ કરવો પડે છે, જેટલો જીવનની મુખ્ય જરૂરીયાતોને પહોંચી વળવા પણ કરવો પડતો નથી ચા પિકચરનો પણ કયાં ઓછો ખર્ચ છે। બીજા વ્યસનો પોષવામા પણ હજારો વપરાઈ જાય છે. વ્યસન અને પિકચરનો માનવી પરિત્યાગ કરી દે, તો ખર્ચ પર ઘણો મોટો કાપ પડી જાય આ કાળમાં માનવીનાં પુણ્યબળ ઘટી ગયાં છે, અને શોખ બધા પૂરા કરવા છે. એટલે પછી માનવીને અનીતિને માર્ગે જવું પડે છે. તેમાં પાપાનુબંધી પુણ્યના બળે બે દિવસ સફળતા મળે છે, અને કયારેક ફટકો એવો લાગી જાય છે અથવા સરકાર તરફથી કોઈ અણધારી એવી આફત આવી પડે છે કે, જે માર્ગેથી પૈસા આવ્યા હોય તે માર્ગે પાછા ચાલ્યા જાય છે, અને માર એવો લાગી જાય છે કે ફરી ઊભા થવામા વર્ષો વીતી જાય માટે વ્યસનોનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક ખોટી જરૂરીયાતો ઓછી કરીને જો જીવન જીવવાની આજથીજ શરૂઆત કરી દો, તો જીવનમા પાપ ઘણા ઓછા થઈ જશે, અને ગૃહસ્થાશ્રમમા રહીને પણ ઊંચામા ઊંચુ જીવન જીવી શકાશે.

આપણાંજ પુણ્ય પરવારી બેઠા ત્યાં દોષ કોને દેવો !

અનીતિ કે અન્યાય આજે કોઈ એક વર્ગમાંજ છે, તેવી વાત છે જ નહી. એ દોષો તો જાણે રાષ્ટ્રવ્યાપી બની ગયા છે શાસન પણ એ દોષોથી અલિપ્ત રહ્યુ નથી જાહેર અને બિન જાહેર વહીવટોમા પણ ઘણી જગ્યાએ અંધેર પ્રવર્તે છે લાચરૂશવત આપ્યા શિવાય તો આજે ભાગ્યેજ કોઈ કામ થઈ શકે છે ! આજે આબરૂદાર માણસોને પણ પોતાની ઇજ્જત કેમ ટકાવી રાખવી તેની એક મહાન સમસ્યા ઊભી થઈ છે. આમા એકલા આપણા માથે શાસન કરનારાઓજ દોષિત છે તેવુ નથી. આપણા પણ પુણ્ય પરવારી બેઠા છે. જો સામુદાયિક પાપનો ઉદય ન જાગ્યો હોય તો આપણી માથે આવો જુલમ હોય ? ખેતી પ્રધાન દેશ હોવા છતા આજે કેટલાય મનુષ્યોને અન્ન માટે વલખા મારવા પડે છે, એ કેટલી બધી શરમજનક વાત કહેવાય ? જો બધું સુક્કા કરી નાખવામા આવે. તો જોઈએ તેટલું અનાજ મળી શકે અને તેવુ કરે તો અમલદારશાહી અને નોકરશાહીનો પણ એની મેળે અંત આવી જાય સરકારની જવાબદારી દેશની રક્ષણની અને પ્રજાના જાનમાલની સલામતી જાળવી રાખવાની છે કોઈ પરદેશનો ભય ઊભો થયો હોય તો તેનો સામનો કરવાની સરકારની મુખ્ય જવાબદારી છે વ્યાપારની જવાબદારી વ્યાપારીઓની છે પણ તે નીતિ ન્યાયપૂર્વક કરવો જોઈએ. વ્યાપારીઓ નીતિ ન્યાયની મર્યાદા ઉલ્લંઘે અને સરકારને પગલાં લેવા પડે તેમા સરકારનો પણ ક્યાં દોષ છે ? બાકી

તો જુના જમાનામાં રાજાઓના સમયે કહેવતમાં પણ કહેવાતું કે, જેનો રાજા વ્યાપારી તેની પ્રજા ભિખારી ! સૌ સૌના કાર્યક્ષેત્રમાં સૌ પ્રમાણિકતાથી કામ કરતા રહે તેમાંજ સૌની શોભા છે.

સામુદાયિક પુણ્ય પાપ

ભારતની પ્રજાએ રામરાજનું સ્વપ્ન સેવીને સ્વરાજ મેળવ્યું હતું. અને સ્વરાજ મેળવવાની પાછળ ભારતની પ્રજાએ કેટકેટલાં બલિદાનો આપેલાં છે, છતાં સુખ શાન્તિના દર્શન ન થાય તો પ્રજામાં સહેજે નિરાશા છવાઈ જાય. પણ તેમાં સમષ્ટિના પુણ્યની પણ ખામી છે જો સામુદાયિક પુણ્યનો ઉદય વર્તતો હોત તો ભારતમાં આજે રામરાજ જ હોત. કર્મવાદમાં માનનારો માનવી કોઈ બીજા પર દોષારોપણ કરે નહીં તે તો વિચારે કે ·

कर्म प्रधान विश्व करी राखा ।
जो जस करही सो तस फल चाखा ॥

— सत तुलसीदासजी

જે જેવા કર્મ કરે છે, તેવાજ ફળ તેને ભોગવવાં પડે છે આજે આપણે પાપ કરતા હોઈએ અને બચાવમાં કહીએ કે સરકારે એવા કાયદા કર્યા છે એટલે અમારે પાપ કરવા પડે છે, તો તે કોઈ બચાવ નથી. કરેલા કર્મ તો આપણેજ ભોગવવાં પડવાના છે તે ટાઈમે કોઈ આપણી

પડખે ચડવાનો નથી માનવી જાણતાં કે અજાણતા જે જે પાપ સેવે છે તેના કટુ ફળ તેને ભોગવવાં પડવાનાં છે. કર્મસત્તાનો એક અટલ કાનૂન છે કે, જે કોઈ કર્તા બને તેને જ ભોક્તા બનવુ પડે છે. સરકાર ગમે તેવા કાયદા કરે છતા માનવી સંતોષનો આદર્શ નજર સામે રાખીને અને પરિગ્રહની મર્યાદા બાંધીને જીવન જીવવા માડે, તો કોઈ મોટા પાપ તેને સેવવા પડે નહીં, અને સરકારના ગમે તેટલા કાયદા હોય તો પણ તેને આફતમા મૂકાવું પડે નહીં. આ કાળમાં કોઈ પણ ક્ષેત્રમા બહુ વિસ્તાર કરવા જેવો નથી. જેટલો બને તેટલો સંક્ષેપ કરવાની જરૂર છે

દ્રવ્યશુદ્ધિથી અન્નશુદ્ધિ, અન્નશુદ્ધિથી મન શુદ્ધિ

આ કાળમાં દ્રવ્ય દુર્લભ નથી પણ સદ્‌દ્રવ્ય દુર્લભ છે નીતિનુ દ્રવ્યજ સદ્‌દ્રવ્ય કહી શકાય દ્રવ્યશુદ્ધિ વિના બીજી કોઈ શુદ્ધિઓ જળવાની નથી પૂજામા વસ્ત્રશુદ્ધિ. મનશુદ્ધિ. કાયશુદ્ધિ. વચનશુદ્ધિ વિગેરે જે સાત પ્રકારે શુદ્ધિ કહી છે. તેમા દ્રવ્યશુદ્ધિ પહેલી છે દ્રવ્યશુદ્ધિ હોય તો બાકીની બધી શુદ્ધિઓ જળવાઈ રહે. પણ આ તો ખાટલે મોટી ખોટ કે પાયો જ ન મળે ! જ્યા મૂળમા દ્રવ્યશુદ્ધિ ન હોય ત્યા બીજી શુદ્ધિઓ જળવાય ક્યાથી ? દ્રવ્યથીજ અન્ન ખરીદવામા આવે છે હવે દ્રવ્યની શુદ્ધિ હોય તો અન્નની શુદ્ધિ થાય અન્ન શુદ્ધ હોય તો મનની શુદ્ધિ થાય. મનની શુદ્ધિ હોય તો આત્માની શુદ્ધિ થાય ! આજે ઘણા કહે છે ધર્મ ધ્યાનમા મન સ્થિર રહેતું નથી પણ મન

નિશ્ચયધર્મ ન તેણે જાણ્યો,
જે શૈલેશી અંત વખાણ્યો ।
ધર્મ અધર્મ તણો ક્ષયકારી,
શિવસુખ દે જે ભવજલતારી ॥

ઉપરની વ્યાખ્યા આપણે આ ગાથાને આધારેજ કરી છે આગળની ગાથામાં પૂ. ઉપાધ્યાયજી ફરમાવે છે કે

તસ સાધન તું જે જે દેખે,
નિજ નિજ ગુણઠાણાને લેખે ।
તેહ ધર્મ વ્યવહારે જાણો,
કારજ કારણ એક પ્રમાણો ॥

શૈલેશીકરણના અત્ય સમયનો જે ધર્મ તે આત્માની શુદ્ધતારૂપ ધર્મ છે એ શિવાય ચોથા સમ્યકત્વના ગુણસ્થાનથી શુદ્ધ એવા આત્મધર્મની શરૂઆત થઈ જાય છે તે પછીના પ્રત્યેક ગુણઠાણે શુદ્ધ એવા આત્મધર્મની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થતી જાય છે પણ તે કારણરૂપ ધર્મ છે ચોથા ગુણસ્થાનની આગળઆગળના ગુણઠાણે જે સાધનરૂપ ધર્મ છે, તે વ્યવહારનયથી ધર્મ છે તે જ શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિમા કારણ બને છે નિશ્ચય સાધ્ય છે તો વ્યવહાર સાધન છે, અથવા બન્ને વચ્ચે કાર્યકારણ ભાવ છે કારણના યોગેજ કાર્ય થતુ હોવાથી કારણ અને કાર્યનો અભેદ ઉપચાર કરી બન્નેને એક કરી દીધા છે શુદ્ધ નિશ્ચયનયને આધારેજ જેઓ ધર્મ માનતા હોય તેઓ શૈલેશીકરણ સિવાય બીજે ક્યાંય ધર્મ માની શકશે નહીં. શૈલેશીકરણના પણ અંત્ય સમયે

શુદ્ધ નિશ્ચયધર્મ છે. તેરમે ગુણઠાણે પણ તે શુદ્ધ નિશ્ચયધર્મના કારણરૂપ ધર્મ છે. શુદ્ધ નિશ્ચયનયનો મત એજ એવંભૂતનયનો મત છે. એવંભૂતનયના મતે જીવનો પોતાનો જે શુદ્ધ ઉપયોગ અથવા તો આત્માનો નિજ સ્વભાવ એજ ધર્મ છે એટલે આત્માએ પરભાવ માત્રનો ત્યાગ કરી પોતાનાજ શુદ્ધ સ્વભાવમાં રમણ કરવું એજ આત્મધર્મ કહેવાય અને જીવ નિજ સ્વભાવને બદલે રાગદ્વેષરૂપ વિભાવમાં રમણતા કરે તેજ અધર્મ અથવા તેને ભાવકર્મ પણ કહી શકાય

સદ્વ્યવહાર તીર્થ અને નિશ્ચય તીર્થફળ

શૈલેશીના ચરમ સમયે શુદ્ધ આત્મ ધર્મ કહ્યો. પણ તે આત્મધર્મની પ્રાપ્તિ માટેના જે જે સાધન ગુણઠાણાની શ્રેણિએ [illegible] તે પણ [illegible] ધર્મ છે જે તે સાધન ધર્મ જ પરંપરાએ [illegible] ની સિદ્ધિ કરાવી આપે [illegible] ગુણની [illegible] અત્યંત [illegible] ધર્મને નિશ્ચયધર્મ કહી શકાય છે. [illegible]
[illegible]

પામનારા અનંતાનંત કાળમા અનત નીકળી આવે છે. એટલેજ વ્યવહારનય એ તીર્થ છે, તો નિશ્ચય એ તીર્થફળ છે. આ રીતનો ઉલ્લેખ સમયસારની ટીકામાં દિગમ્બર સંપ્રદાયના મહાન આચાર્ય શ્રી અમૃતચંદ્રાચાર્યજીએ પણ કરેલો છે

પૂ. ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી સવાસો ગાથાના સ્તવનમાં ફરમાવે છે કે ·

નિશ્ચય નહીં પામી શકેજી
પાળે નહીં વ્યવહાર
પુણ્ય રહિત જે એહવાજી
તેહને કવણ આધાર ?

જેઓ વ્યવહાર ધર્મનુ પાલન કરતા નથી, તેઓ નિશ્ચયધર્મ કદાપિ પામી શકતા નથી. તેઓ પાલન તો નથી કરતા, પણ વ્યવહાર માર્ગનો લોપ કરતા હોય છે. એવા બિચારા ભારે કર્મી પુણ્યહીન જે આત્માઓ છે તેમને નાથ ! આધાર કોનો ? અર્થાત તેમનુ વહાણ ભવસમુદ્રમા તદ્દન નિરાધાર છે, વ્યવહારને નહી પામનારા નિશ્ચયને પામી શકતા નથી ફક્ત શબ્દ માત્રથી નિશ્ચયનુ અવલંબન કરનારા ઉભય ભ્રષ્ટ થવાથી ભવમા ભટક્યાજ કરે છે

કારણ વિના કાર્ય બને નહીં

નિશ્ચય નવ અવલંબતાંજી
નવીજાણે તસ મર્મ
છોડે જે વ્યવહારનેજી
લોપે તે જિનધર્મ

વ્યવહારનો ત્યાગ કરી જેઓ એકલા નિશ્ચયને અવલંબે છે, તેઓ નિશ્ચયનયના મર્મને સમજી શકતા નથી ઉલટા વ્યવહારનો લોપ કરીને તેઓ આખા જૈન માર્ગનો લોપ કરતા હોય છે કારણ વ્યવહાર એ તીર્થ છે અને તીર્થની સ્થાપના દેવાધિદેવ તીર્થંકરો કરે છે, જેનાથી દ્વાદશાંગી અથવા ચતુર્વિધ સંઘ સકલ ગણિપિટક સમગ્ર વ્યવહાર પ્રવર્તેલો છે વ્યવહારને ઉત્થાપવા જતા તીર્થંકરોએ સ્થાપેલા તીર્થનો લોપ થાય છે તીર્થ કે જે ભવિ જીવોને તરવા માટેનું મહાન પ્રવહણ છે તેનું ઉત્થાપન કરવા જતા તો જીવ પોતાના બોધિબીજનો ઘાતકી બને છે ધર્મ ક્રિયા કે વ્યવહારનું ઉત્થાપન કરનારે [illegible]

ભવમાં આવેલો આત્મા પછી ક્યાંયનો રહેતો નથી તે સદ્ગતિ અને મોક્ષ બન્નેથી ભ્રષ્ટ થાય છે, અને ઘણા લાંબા કાળ સુધી દુર્ગતિના ભવ તેને કરવા પડે છે

જીવન સાદાઈ વાળું હોય તો બચત ઘણી રહે

આ કાળમાં ભોગવિલાસનાં સાધનો એટલા બધાં વધી પડ્યાં છે અને તેની સાથે વિલાસિતા પણ એટલીબધી વધી ગઈ છે કે, તેના પ્રમાણમા દ્રવ્યનો પણ સગ્રહ કર્યા વિના જાણે ચાલે જ નહીં કારણ કે ભોગ વિલાસના સાધનો ઘરમાં વસાવવા અને સજાવવા દ્રવ્યતો પહેલાં જોઇએ, એટલે દ્રવ્યની લાલસા પણ એટલીબધી વધી પડે કે, તેને પહોંચી વળવા અનેક પાપો મનુષ્યોને સેવવા પડે છે સાદાઈવાળું જીવન તો આ કાળમા રહ્યુ જ નહી તેમાં પાછી હરીફાઈ (Compeui on) ચાલે પાડોશીને ત્યા રેડિયો આવી ગયો ! અરે ! તેને ત્યા તો ટેલીવિઝન આવવાની તૈયારી છે ! રેફ્રીજરેટર, એરકડીશન, બધા સાધનો તેને ત્યાં આવી ગયા ! જ્યારે આપણે ત્યાં હજી તેમાના કોઈ સાધનો વસાવવામા આવ્યા નથી ! એટલે પછી હરીફાઈ એવી ચાલે કે તે તે સાધનો પોતાના ઘરમાં ન વસાવવામા આવે ત્યા સુધી ઘરની સ્ત્રીઓ ઘરના માલિકને જપીને બેસવા દે નહીં. તેવા સાધનોનો મોહ ન રાખતા જો સાદાઈવાળું જીવન જીવવામાં આવે તો પૈસાની પાછળ ઘોર પાપ આચરવાં ન પડે. અને પૈસાનો બચાવ પણ ઘણો થાય, અને તે બચતમાંથી ઘણાં પરમાર્થનાં કાર્યો પણ કરી શકાય.

કેટલાય ગરીબોને તેમાંથી રાહત પહોંચાડી શકાય.

ધનવૈભવના પ્રદર્શનમાં સાદાઈના દર્શન દુર્લભ

ધર્મ વિરુદ્ધ કે. રાજ્ય વિરુદ્ધ પણ કાંઈ કરવુ ન પડે અને જીવનમા અનુપમ સુખ અનુભવી શકાય નહીં વિગેરે અમુક પદાર્થો ઠંડા કરવા માટે રેફ્રીજરેટરમા નાખવામા આવે છે તેના કરતા પહેલાના જમાનાના સુજણ માટીની કોઠીમા નહી જમાવવામા આવે તો નહીના આ સ્વાદિષ્ટતા આવે છે અને શરીરનુ આરોગ્ય પણ સારી રીતે સચવાય પહેલાના કાળમા દરેક વસ્તુઓ માટીના વાસણમા બનાવવામા આવતી માટીના ઠામમા ભોજન. જેવુ સાત્વિક અને સ્વાદિષ્ટ બને છે તેવું કુકરમા કે સ્ટીલના વાસણમા કદાપિ નહીં બને પરંતુ આ નવા જમાનાની નવી રોશની પામેલા મનુષ્યોને સાદી કોઈ વાત નહીં રુચે કારણ કે, આવુ સાદાઈવાળુ જીવન જીવતા થઈ જાય તો ધનવૈભવના પ્રદર્શન કરવાથી રહી શકાય

માનવીને કેટલાય કષ્ટો વેઠવા પડે છે, અને અનેકોની તાબેદારી પણ ઉઠાવવી પડે છે. પિતાપુત્ર અને ભાઈભાઈ વચ્ચે પણ કલેશ તેમાંથી જન્મે છે. બધા સુમધુર સબંધો ઉપર પાણી ફેરવનાર પૈસો છે. ઉપાર્જન કરેલા અર્થનું રક્ષણ કરવામાએ દુઃખ છે. ભોગને રોગનો ભય, કાયાનો કાળનો ભય, યૌવનને બુઢાપાનો ભય, વિદ્યાને વાદનો ભય, કુલને કલકનો ભય, આ બધાને તો એકએકનો ભય જ્યારે વિત્તને તો રાજ્યનો ભય, ચોરનો ભય, અગ્નિનો ભય, આ રીતે વિત્ત ઉપર તો ત્રિપાંખીયો ધસારો છે. તેમા આ કાળમાં તો સરકારે પણ ઉપાડો કેવો લીધો છે, તે સૌ સમજી શકો છો. માટે ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યનુ રક્ષણ કરવામાંએ મહા દુઃખ છે. ચોરીનો જો વધારે પડતો ઉપદ્રવ રહેતો હોય, તો તેમાંથી ક્યારેક રૌદ્રધ્યાન પણ થઈ જાય જેને પરિગ્રહ સંરક્ષણાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહેવામાં આવે છે

પરિગ્રહના સંરક્ષણના વિચારોમાંથી મન ક્યારેક રૌદ્રધ્યાનમાં ચડી જાય

ધન ધાન્યાદિના સંરક્ષણના વિષયમા મન રાતને દિવસ એક તાન બન્યું રહે, અને તેમાં ધનના માલિકને ક્યાંકથી ગંધ આવે કે, અમુક માણસો મારા ધનનુ અપહરણ કરવાની પેરવી કરી રહ્યા છે, ચૌર્ય કર્મ જેવા દુષ્કર્મોને કરનારા અમુક માણસોએ મને બરોબરનો નજરમાં રાખેલો છે, ક્યારે એ લોકો માગ ધન પર ત્રાટકી પડશે કાંઈ કહી શકાતું

નથી ! એટલે પછી તેવા મનુષ્યો પ્રતિ મનમા દુર્ધ્યાન એવુ થઈ જાય કે, આવા માણસોને મરકારે ઠેકાણે કરી નાખવા જોઇએ અથવા આપણી પાસે પિસ્તોલ, તલવાર, ભાલાના પરવાના છે, આવાઓને આપણે પહોંચી વળશુ આવી રીતે મનમા વધ કરવા સુધીના દુષ્ટ વિચારો આવી જાય તેને પરિગ્રહસંરક્ષણાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહી શકાય શ્રાવક અપરાધી સામે પગલા લઈ શકે. પણ પહેલાથી જો પરિગ્રહનુ પરિમાણ કરી લીધેલુ હોય તો આટલી હદે લેશ્યા ન બગડે

પરિગ્રહની તીવ્ર મૂર્ચ્છાને લીધે અનેકો સાથે વેર બંધાય અને પિતાપુત્રના સબંધો પણ બગડે

પરિગ્રહના [illegible] વાત એવી છે કે, તેનાથી [illegible] પોતાના સગા ભાઈ અથવા પોતાના પુત્ર પ્રતિ પણ [illegible] બની જાય છે પરિગ્રહની તીવ્ર લાલસાને લીધે ભાઈભાઈ વચ્ચે તો વૈમનસ્ય ઘણી જગ્યાએ જોવામા આવે છે. [illegible] વેરી [illegible] પોતાનો [illegible] પિતા [illegible] પરિગ્રહ [illegible] પોતાના [illegible] પિતા [illegible] પિતાપુત્ર [illegible] પિતા [illegible] ?

સૂયગડાંગ સૂત્રમાં તો ત્યાં સુધી ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે :

सयंतिवायए पाणे, अदुवाऽन्नेहि घायए ।
हणंतं वाऽणुजाणाइ, वेरं वड्ढइ अप्पणो ॥

પરિગ્રહ સંરક્ષણની બુદ્ધિમાંથી માનવીના અધ્યવસાય કેટલી હદે બગડી જાય છે, તેનું આબેહૂબ ચિત્ર આ ગાથામાં દોરાએલું છે. પોતાની તીવ્ર લોભદશાને લીધે અનેક માર્ગેથી મનુષ્યો અર્થાર્જન કરતા હોય છે, અને ઉપાર્જન કરેલા ધનનું રક્ષણ કરવાના પણ અનેક ઉપાયો લેતા હોય છે તેના અર્થાર્જનનાં અને સંરક્ષણના માર્ગમાં ઉપદ્રવ કરનારા મનુષ્યોના પ્રાણોનો સ્વયં પોતે ઘાત કરી નાખે છે અથવા બીજા મનુષ્યો પાસે ઘાત કરાવી નખાવે છે અથવા તેવા મનુષ્યોને જે કોઈ બીજા હણી નાખતા હોય તેને અનુમોદન આપીને તેવા મનુષ્યો અનેકો સાથે વેર બાંધતા હોય છે અને તે વેરની પરંપરા પછી ભવોના ભવો સુધી ચાલે છે વધ એ વેરનું કારણ બને છે, અને વધનું કારણ પરિગ્રહ બને છે કોણીકે પોતાના પિતા શ્રેણીક મહારાજાને રાજ્ય તરફના તીવ્ર લોભને લીધે કેદખાનામાં નાખ્યા હતા ! અને પોતાના તાત જેવા તાતને તીવ્રાતિતીવ્ર દુ:ખો આપ્યા હતા. જેનું શાસ્ત્રોમાં વર્ણન વાંચતા પણ હૃદય કંપી ઊઠે છે ભરત અને બાહુબલી બન્ને દેવાધિદેવ તીર્થંકરના પુત્રો અને તદ્ભવ મુક્તિગામી હોવા છતાં બન્ને વચ્ચે રાજ્યના લોભે બાર વર્ષ સુધી સંગ્રામ ચાલ્યો છે, અને છેલ્લે એ મહાયુદ્ધની પતાવટ કરાવવા ઇન્દ્ર

મહારાજાને વચમાં પડવું પડ્યું આ ઉપરથી સમજવાનું એટલું જ છે કે, લોભદશા કેટલી દુઃખદાયી છે, અને તેના લીધે પ્રાણીઓને વિડંબના કેવી ભોગવવી પડે છે !

વધારે પડતા પરિગ્રહના સંગ્રહ અને સંરક્ષણમાંથી આત્માની ધારા કેટલી રૌદ્ર બની જાય છે તે વિસ્તારથી સમજાવી ગયા અને એવી ધારામાંથી ક્યારેક નરક ગતિના આયુષ્યનો બંધ પડી જાય છે તેવા રૌદ્રધ્યાનના પરિણામથી બચવું હોય તો ગૃહસ્થોએ પોતાના નિર્વાહ કરવાના ધ્યેયથી સંતોષ વૃત્તિ રાખીને નીતિ ને ન્યાયને માર્ગેથી અર્થોપાર્જન કરવું જોઈએ નીતિના દ્રવ્યનો પ્રભાવ એ છે કે, તેવું દ્રવ્ય હાથના આવતા કેટલીકવાર હિંસકના પરિણામ પણ અહિંસક બની જાય છે અને અનીતિના દ્રવ્યનો દુષ્પ્રભાવ એવો છે કે, તેવું દ્રવ્ય હાથના આવતા યોગી ભોગી બને છે

દૃષ્ટાંત

એક મોટા શહેરના રાજાને ભવ્ય મહેલ [illegible] વિચાર થયો તેનો પાયો નાખવા માટે જ્યોતિષી પાસે મુહૂર્ત જોવડાવ્યું મુહૂર્તના દિવસે વિધિ માટે જે પંડિતને [illegible]

તેમાં નીતિનુ દ્રવ્ય હોય તો પણ ભેગું અનીતિનું મિશ્ર થએલું હોય. માટે આ ગામના નગરશેઠનું દ્રવ્ય ખૂબ વખણાય છે અને શેઠ નૈતિક દૃષ્ટિએ ખૂબ ઊંચુ જીવન જીવનારા છે. તેમનું દ્રવ્ય ઉપયોગમાં લેવામાં આવે, તો મુહૂર્તની શુદ્ધિ બરાબર જળવાઈ રહે. અને તેવું નીતિનું દ્રવ્ય જો પાયામાં પડે, તો પ્રાસાદમાં રહેનારની ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ થતી રહે. રાજાએ પંડિતને કહ્યુ કે, શેઠનું દ્રવ્ય નીતિનુ અને મારા ભંડારનું દ્રવ્ય અનીતિનું ! પહેલાં તેની મને ખાત્રી કરાવી આપો. તે પછી જ હું તમારી વાત માન્ય કરી શકું.

શેઠને પણ ત્યાં બોલાવવામા આવ્યા અને પાયામાં નાખવા માટે નીતિના દ્રવ્યની માગણી કરવામાં આવી. શેઠે તરત કહ્યુ કોઈ જિન મંદિર જેવા ધર્મ સ્થાનના પાયામા નાખવા દ્રવ્ય જોઈતુ હોય તો જોઇએ તેટલું આપું પ્રાસાદના પાયામાં નાખવા રાજ્યના ભંડારમાં દ્રવ્ય ઘણુ છે, છતાં રાજ્યમા મારે રહેવાનુ છે, રાજાના હુકમને મારે માન દેવું પડશે આવા સંસારિક કાર્યોમા મારી ઇચ્છાથી હું દ્રવ્ય નહીં આપી શકુ, અનિચ્છાએ આપવુ પડે એ જુદી વાત છે.

શેઠની વાત રાજાને તદ્દન વ્યાજબી લાગી રાજાએ શેઠને કહ્યુ, હાલમા પાયામા નાખવા દ્રવ્ય જોઈતું નથી પરીક્ષા માટે જોઇએ છીએ શેઠે પોતાના ભંડારમાંથી એક સોનામહોર લાવી આપી અને રાજ્યના ભંડારમાંથી એક સોનામહોર મંગાવવામા આવી રાજા પંડિતને કહે છે હવે નીતિ અને અનીતિના દ્રવ્યની ખાત્રી કરાવી આપો. રાજા

અને શેઠના વિશ્વાસુ માણસોને બન્ને સોનામહોરો સોંપીને કહેવામા આવ્યું કે, આ બન્ને સોનામહોરો બહાર જઇને કોઈ બે વ્યક્તિને આપી દેજો. બન્ને સોનામહોરો ઉપર શેઠ અને રાજાના સિક્કા લાગેલા છે અદરખાને રાજાએ પોતાના માણસને કહી રાખેલુ કે, કોઈ પવિત્ર પુરૂષના હાથમા મારી સોનામહોર મૂકજે

રાજાના અને શેઠના માણસે બહાર જઇને કોઈ આશ્રમમા રહેતા યોગીના હાથમા રાજાની સોનામહોર મૂકી અને બાલા ઉપર જાળ નાખીને માછલા પકડવા જતા માછીમારના હાથમા શેઠની સોનામહોર મૂકી સવારના સમયેજ આવો સોનામહોરનો અણધાર્યો અપૂર્વ લાભ મળતા મચ્છીમારનુ મન અદરથી જાણે આનદ વિભોર બની ગયુ ! તેના માટે એ વાત કલ્પનાતીત હતી કે, આવો અપૂર્વ લાભ મને કયા કારણે મળ્યો ? છતા તેને મનમા એટલુ તો જરૂર થયુ કે આજનો દિવસ મારા માટે કોઈ સારો ઊગ્યો ! નહી તો મારા જેવા પાપનો ધધો કરનારાને આવો અપૂર્વ લાભ બીજે ક્યાંથી ? શેઠનુ [illegible] હોવાથી તેના [illegible] તેના વિચારોમા પરિવર્તન [illegible] તેના મનમા એવા સારા વિચારો આવવા લાગ્યા કે [illegible]

છે ? પણ શુ કરૂં, આજીવિકાના સાધનના અભાવે તેવો પાપનો ધંધો પણ મારે કરવો પડ્યો છે હવેથી તો, તેવો પાપનો ધંધો હુ નહીજ કરૂ જેવો મારો આત્મા તેવોજ તે પ્રાણીઓનો આત્મા છે મને એવી રીતે કોઈ જાળમાં પકડે તો રિબામણ કેવી થાય ? કોઈ પણ પ્રાણીઓને હવેથી મારે પણ મૃત્યુનુ દુખ આપવુ નથી.” આવા શુભ વિચારોથી તે મચ્છીમારના જીવનમા અજબ પરિવર્તન આવે છે, અને તેને કોઈ નિર્દોષ ધધાની લાઈન મળી આવે છે પછી તે તેવા પાપના ધધાનો પરિત્યાગ કરી દે છે. નીતિના સદ્‌દ્રવ્યનો માનવીના મનોગત પરિણામ ઉપર કેવો અપૂર્વ પ્રભાવ પડે છે, તે આ દૃષ્ટાતથી વિચારી લેવાનું છે

રાજાની સોનામહોર યોગીના હાથમા મૂકવામા આવી હતી રાજાએ પહેલાથી પોતાના માણસને કહી રાખેલું કે, કોઈ પવિત્ર પુરૂષના હાથમા આપણી સોનામહોર મૂકજો. એટલે કોઈ જટાધારીને રાજાની સુવર્ણ મુદ્રિકાનુ દાન કરવામાં આવ્યુ હતુ સોનામહોરનો તેને સ્પર્શ થતાજ તેના વિચારોમાં કોઈ અજબ ગજબનુ પરિવર્તન આવવા લાગી ગયુ । તેની ભીતરની દુનિયામાં એક પ્રકારનુ જાણે આદોલન શરૂ થઈ ગયુ તેને મનમા એવા ખોટા વિચારો આવવા લાગ્યા કે · “कई दिनोंसे मैं तपोवनमें तप कर रहा हू । योग साधनामें कई वर्षोंसे कर रहा हू । छोटी उमरमें ही मैंने कुटुम्बका मोह छोड़के यह त्यागका रास्ता लिया हुआ है । प्रेयका मार्ग छोड़के कई वर्षोंसे मैंने यह श्रेयका माग लिया है ।

मगर अभी तक इतने वर्षोमें उसका कोइ वास्तविक फल मुझे नही मिला । केवल शरीरको इतने वर्षोमें कष्ट ही कष्ट उठाना पडा है । आज भगवानने कुछ मेरे पर महेर कर दी है । मुझे आज यह सुवर्ण द्रव्य मिल गया, तो मैं इसका लाभ क्यो न उठाऊं ? इतने वर्षोकी साधनाका इस भवमे तो अभी तक कोइ फल दिखनेमें आया नही । अब अगले जन्ममे तो इसका फल मिलेगा या नही, यह कौन जान सकता है ? अगले जन्मके भरोसे इस जन्मके सुखसे वंचित रहना, यह तो बडी भारी मूर्खता होगी ।"

આવા આવા વિચારોથી તે યોગીનું મગજ એકદમ [illegible] થઈ ગયું. અફીણ અને ધુમ્રપાન જેવા વ્યસનો તો તેના જીવનના પહેલેથી હતા જ અને હવે તો તે [illegible] ભોગો અને વાસનાઓના મોહમાં જાણે મસ્તાન બની ગયો. આ ઉપરથી સમજી લેવાનું કે અનીતિના દ્રવ્યનો કેવો કરુણ [illegible] હોય છે ।

[illegible]

ન જ ચાલે, એ વાત જ ક્યાં રહી.

જે સજ્જન હોય તે પણ પોતાની આજીવિકા ચલાવે, પણ ન્યાયથી. તેને ફિકર પેટ ભરવાની જ હોય, પેટી–પટારા ભરવાની નહીં ! માટે જ ભર્તૃહરિ લખી ગયા છે કે, ન્યાયપૂર્વકની આજીવિકા જ જેમને પ્રિય છે, પ્રાણ કંઠે આવી જાય તેવા સમયે પણ જેઓ નિન્દિત કાર્ય આચરતા નથી, આર્થિક સ્થિતિ ગમે તેવી નબળી હોય છતા દુર્જનની આગળ યાચના કરવી નહીં એવો દૃઢ નિયમ જેમણે ધારણ કરેલો હોય છે, અરે ! દુર્જનની આગળ હાથ લાંબો કરવાની તો વાત ક્યાંય રહી, પોતાનો મિત્ર પણ કેમ નથી હોતો, તે પણ આર્થિક દૃષ્ટિએ ક્ષીણ થઈ ગયેલો હોય, તો તેવા મિત્ર પાસે પણ માગવુ નહીં

અશુભના ઉદયને ધર્મીજીવ નિર્જરાનો અપૂર્વ અવસર સમજે

આપત્તિના સમયે પણ ઉત્તમ સ્થાનને ન છોડવુ આજે જરાક સંકટ આવે કે, મનુષ્યો ધર્મ છોડી દે છે પણ તેમણે સમજવુ જોઈએ કે, અશુભ કર્મના ઉદયે સંકટ આવે છે અને તેવા પ્રસંગે પરિત્યાગ કરવો હોય તો અશુભ કર્મોનો પરિત્યાગ કરી દેવો, એટલે સંકટ આવવાનુ કોઈ કારણ જ ન રહે આ તો તરત બોલી નાખે કે, ધર્મીને ત્યા ધાડ ને પાપીને ઘી કેળા ! અથવા જુના જમાનાની કહેવતો યાદ કરે બાઈ, આ તો નમાજ પઢવા જતા મસ્જિદ કોટે

વળગી ! એટલે ધર્મ કરવા જતા ધાડ પડી ! મેઘકુમારના જીવે હાથીના ભવમાં એક સસલાને બચાવવા જતા પોતાના પ્રાણ આપી દીધા. છતા ઉચ્ચ ભાવનાનો ત્યાગ ન કર્યો એક તિર્યંચ ગતિના જીવે સસલાને બચાવવા જતા પોતાની પર મૃત્યુનુ સંકટ આવી પડવા છતા. લેશ્યા ટકાવી રાખી જ્યારે આપણે મનુષ્યો હોવા છતા જરાક આપણી પર સંકટ આવી પડે ત્યા હો હા કરી મૂકીએ છીએ, અને ધર્મભાવનાથી પણ વિચલિત બની જઈએ છીએ કેટલીઆપણી આપણી નબળાઈ કહેવાય ? ખરા સત્પુરુષો તે કહેવાય. જે ગમે તેવી વિપત્તિના સમયે પણ પોતાના ઉચ્ચ જીવનના પરિત્યાગ ન કરે. અને મહાપુરુષોના માર્ગને અનુ [illegible] મહાપુરુષો જે માર્ગે ચાલ્યા હોય તે માર્ગને અનુસરનાર સ[illegible] કદી ન હાર

દેશમાં પણ ભિચારા એવા અધમ કુળોમાં જનમ્યા હોય છે કે, જે કુળોમા કર્મોના વિપાક સબધી અથવા તત્ત્વ સંબંધી લેશ પણ સમજ હોતી નથી. તેવા સમયે કર્મો ઉદયમાં આવ્યા હોય, તો તત્ત્વની સમજના અભાવે તેવા જીવો મનુષ્ય ભવમાં પણ હાયહોય કરીને અનેક ગણાં નવા કર્મો બાંધે ! અશુભના ઉદયે ઉપરાઉપરી દુ:ખો આવવા છતા, સમતા ભાવમા રહીને અંદરના પરિણામ ટકાવી રાખવા, એ સહેલી વાત નથી ખરી ધર્મની લેશ્યા વાળો જીવ હોય તે જ પોતાના પરિણામને બગડવા ન દે. અને સમતા ભાવમાં પોતાના આત્માને રાખીને થોકબધ નિર્જરા સાધી શકે

કર્મોદયની અસર આત્માપર છે જ

વિભાવ દશાને લીધે આત્માએ પોતે જ કર્મો બાંધેલાં હોવાથી તે ઉદયમા આવતાં આત્માના પરિણામ પર તેની અસર પડયા વિના રહેતી નથી કોઈ એવી પ્રરૂપણા કરતા હોય કે, કર્મોદયની અસર આત્મા પર પડતી જ નથી, તો સમજવુ કે, તેઓ તદ્દન એકાંત વાદી છે કર્મોદયની અસર આત્મા પર ન હોય તો આ સસાર જ ન હોય ! તો પછી આ અનાદિનો રખડપાટ કોને આભારી છે ? તેઓ એમ કહે કે, રાગદ્વેષને કારણે જીવનો સસાર છે, તો રાગદ્વેષ જીવમા કયા કારણે છે ? ત્યા એમ માનવુ જ પડશે કે રાગદ્વેષ જીવમાં કર્મોદયને કારણે છે, જો તેમ ન હોય, તો રાગ ને દ્વેષ જ્ઞાન ને દર્શનની જેમ જીવનો સ્વભાવ થઈ પડશે. તે તો

ત્રણ કાળમાંયે માની શકાય તેમ નથી. જ્ઞાન દર્શન ને ચારિત્ર જ જીવના સ્વતત્ત્વભૂત છે. રાગ દ્વેષ ક્રોધ માન, માયા, લોભ એ બધા વિકારી ભાવો ઔદયિક ભાવ સ્વરૂપ છે. ઔદયિક ભાવો કે જે મોહનીયાદિ કર્મોદયને કારણુ જીવના ઉત્પન્ન થાય છે, તે ભાવો જીવના સ્વભાવભૂત કેમ હોઈ શકે? તે તે ભાવો આત્મામાં ઉત્પન્ન થવામાં કર્મોદયનું નિમિત્ત ન માનવામાં આવે અને તે તે કર્મોદયની અસર આત્મા પર માનવામાં ન આવે તો તે વિકારી ભાવો જરૂર આત્માના સ્વભાવ રૂપ થઈ જાય. સ્વભાવનો કોઈ પણ કાળે નાશ થઈ શકે નહીં. રાગદ્વેષાદિનો નાશ ન થાય એટલે મોક્ષ માર્ગના પુરુષાર્થ કરવાથી પણ આત્માને શો લાભ થવાનો? માટે એકાન્ત ભાવકર્મથી જીવનો સંસાર માનનાર મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.

णवि कुव्वइ कम्मगुणेजीवो, कम्मंतहेवजीवगुणे ।
अण्णोण्ण णिमित्तेणदु, परिणामं जाण दोण्हंपि ॥

જીવ કર્મના ગુણને કરતો નથી તેમજ કર્મ જીવના ગુણને કરતા નથી, પરંતુ પરસ્પર નિમિત્તથી બન્નેના પરિણામે, થતા હોય છે કુંદકુંદસ્વામીએ કેટલી સ્પષ્ટ વાત કરી છે, આવી રીતે જીવ અને પુદ્‌ગલના પરસ્પરના નિમિત્તથી પરિણામ ન થતા હોય તો સંસાર પર્યાય જ ઘટે નહી, અને બંધમોક્ષની વ્યવસ્થા પણ ઘટી શકે નહીં શ્રીમદ્‌ રાજચંદ્રજીએ પણ આ વાતને સ્વવિરચિત આત્મસિદ્ધિમા તદ્દન સ્પષ્ટ કરી નાખી છે કે ·

ઝેર સુધા સમજે નહીં,
જીવ ખાય ફળ થાય, ।
એમ શુભાશુભ કર્મનું,
ભોક્તા પણું જણાય ॥

ઝેર કે સુધા જડ હોવાથી કાંઈ સમજતા હોતા નથી. છતા તેનું ભક્ષણ કરનાર જીવને તેનુ ફળ મળે જ છે બસ એવી જ રીતે શુભાશુભ કર્મનુ ભોક્તાપણુ પણ જીવને બરાબર ઘટે છે. દુનિયામા એક રાજા ને એક રંક, એક બુદ્ધિમાન ને એક બુદ્ધિમંદ, એ બધા જે ભેદ છે તે કાંઈ પણ પ્રકારના અદૃષ્ટ કારણને માન્યા વિના શી રીતે ઘટી શકે ?

કર્મોના ક્ષય ક્ષયોપશમથી પ્રગટતા આત્મિક ગુણો

નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિએ જોકે જીવ કર્મના ગુણને કરતા નથી. અને કર્મ જીવના જ્ઞાનાદિ ગુણને કરતા નથી નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિએ આ વાત જેટલી સત્ય છે તેટલીજ વ્યવહારનયની દૃષ્ટિએ એ વાત પણ તદ્દન સત્ય છે કે, જેમ જેમ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોના ક્ષય ક્ષયોપશમ અથવા ઉપશમ થાય, તેમ તેમ આત્મિક ગુણ પ્રગટે છે એટલે કે કર્મો ભલે આત્માના ગુણને કરતા નથી. કારણ કે આત્માના ગુણો આત્માની અંદર સત્તામાંજ રહેલા છે તેમ જેમ આત્મા પરથી કર્મના આવરણો ટળતા જાય તેમ તેમ ગુણો પ્રગટતા જાય છે. કર્મના ક્ષય થવાથી ક્ષાયિકભાવે ગુણો પ્રગટે છે અને ક્ષયોપશમ થવાથી ક્ષાયોપશમિક ભાવે પ્રગટે છે અને ઉપશમ થવાથી ઔપશમિક ભાવે ગુણ પ્રગટે છે. ઉપશમ મોહનીય કર્મનો જ થાય છે. એટલે ઔપશમિક ભાવે સમ્યક્ત્વ ગુણ પ્રગટે છે. જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોનો ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ થાય છે. એટલે ક્ષાયિક અથવા ક્ષાયોપશમિક ભાવે જ્ઞાનાદિ ગુણ પ્રગટે છે.

કારણેજ નવા કર્મોનો જીવને બંધ પડે છે એટલે રાગદ્વેષની પરિણતિવાળો જીવજ નવા કર્મોને ઉત્પન્ન કરે છે, એટલે લખવું પડ્યું કે :

કર્તા ભોક્તા કર્મનો
વિભાવ વર્તે જ્યાંહી,
વૃત્તિ વહી નિજ ભાવમાં
થયો અકર્તા ત્યાંહી.

જીવમાં રાગાદિ વિભાવ વર્તે છે ત્યાં સુધી જીવ આઠે કર્મોનો કર્તા છે જ, અને તે નિમિત્તે ઉત્પન્ન થતા રાગાદિના પરિણામનો પણ જીવ કર્તા છે જ. રાગદ્વેષાદિ ભાવકર્મ છે, તો જ્ઞાનાવરણીય મોહનીય આદિ દ્રવ્યકર્મ છે શરીર મન વચનાદિ નોકર્મ છે ભાવ કર્મના નિરોધથી દ્રવ્ય કર્મનો નિરોધ થાય છે અને દ્રવ્ય કર્મોના નિરોધથી સંસારનો નિરોધ થાય છે અને સંસારનો નિરોધ થતા આત્માનો મોક્ષ થાય છે માટે જીવમા વિભાવ છે ત્યાં સુધી જીવ કર્મનો કર્તા છે જ, અને કર્તા બને તેને ભોક્તા પણ બનવુ પડે છે. આંદરની વૃત્તિ જેવી નિજ ભાવ તરફ વળે છે, ત્યા જીવ કર્મનો અકર્તા ઠરે છે અને જ્ઞાતા દ્રષ્ટા બની પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત બને છે

જીવ પોતાના સ્વભાવ અને ઔદાયિક ભાવનું પૃથક્કરણ કરી કર્મોદયને લીધે આત્મામાં ઉત્પન્ન થતા કષાયાદિ ઔદાયિક ભાવોમાં ન જોડાય અને પોતે

પોતાના સ્વરૂપમાંજ સ્થિત રહે, તે જીવ માટે અત્યંત હિતાવહ છે. જીવ પોતાના સમ્યગ્જ્ઞાન દર્શનાદિ શુદ્ધ સ્વભાવમાં સ્થિત રહે, તેમાં તો જીવનું પ્રતિક્ષણે પ્રતિ સમયે કોટી કલ્યાણ છે અને આખરે પદ નિર્વાણ છે.

ભવ પરંપરાના ઉચ્છેદનો અમોઘ ઉપાય

આત્મા અનાદિથી છે. આત્મા સાથે કર્મનો યોગ પણ અનાદિથી છે. અને સંસાર પણ જીવને અનાદિથી વળગેલો છે. કર્મમય સંસાર છે અને સંસારના નિમિત્તે જીવને પુનઃ પુનઃ અનંતાનંત દુઃખો ભોગવવા પડે છે. માટે આ ભવપરંપરાના મૂળ કારણભૂત જો કોઈ હોય તો તે રાગ ને દ્વેષ છે. આ વાત પ્રશમરતિ શાસ્ત્રમાં પૂજ્યપાદ શ્રી પૂર્વધર ઉમાસ્વાતિજીએ જણાવેલી છે કે

શાસ્ત્રમા ફરમાવે છે કે

एतद्दोषमहासञ्चयजालं शक्यमप्रमत्तेन ।
प्रशमस्थितेन, घनमप्युद्वेष्टयितुं निरवशेषम् ॥

રાગ-દ્વેષાદિ દોષોના સંચયની મહાજાળ જે અત્યંત નિબિડમા નિબિડ હોવા છતા, અપ્રમત્તતાના શિખરે પહોંચેલા અને પ્રશમભાવમા સ્થિત બનેલા મહાપુરૂષો, તે જાળનો મૂળમાંથી ઉચ્છેદ કરી નાખે છે તેનો ઉચ્છેદ થતાં ભવપરંપરાનો પણ ઉચ્છેદ થઈ જાય છે

તપસંયમના માર્ગમાં પરાક્રમ કર્યા વિના કર્મો ખપતા નથી

જીવની સાથે કર્મનો યોગ અનાદિથી હોવા છતા જૈન દર્શનની આ મૌલિક પ્રરૂપણા છે કે, અનાદિ કર્મયોગનો પણ અંત કરીને જીવ સાદિ અનંતમે ભાગે સિદ્ધ થઈ શકે છે, અને જન્મમરણના ફેરામાંથી કાયમી મુક્તિ મેળવી શકે છે. ખાણમાથી સુવર્ણ પહેલ વહેલું બહાર નીકળે ત્યારે તેની સાથે પાષાણરૂપ પરદ્રવ્યનો અથવા મૃત્તિકારૂપ પરદ્રવ્યનો અનાદિથી યોગ હોય છે, છતાં તેજાબાદિ દ્રવ્યોના પ્રયોગ વડે તે અનાદિના યોગનો પણ વિયોગ સાધી શકાય છે. અને મૃત્તિકારૂપ પરદ્રવ્યથી સુવર્ણને અલગ પાડી શકાય છે. તેવી રીતે સમ્યગ્જ્ઞાન ક્રિયાના પ્રયોગ વડે અનાદિ કર્મયોગનો પણ વિયોગ સાધીને આત્માને સિદ્ધ નિરંજન બનાવી શકાય છે

એટલીવાત જરૂર છે કે, તપ સંયમના માર્ગમાં અથવા સમ્યગ્જ્ઞાન ક્રિયાના માર્ગમાં પુરૂષાર્થ કર્યા વિના કોઈ પણ આત્માઓ કર્મ ખપાવી શક્યા નથી, ખપાવી શકતા નથી અને ખપાવી શકવાના પણ નથી એકલી શુદ્ધ બુદ્ધ નિરંજનની વાતો કરે આત્મા શુદ્ધ બુદ્ધ નિરંજન બનતો નથી પૂર્વના સંચિત કર્મોને તપ સંયમવડે ખપાવનારા મહાપુરૂષો જ સિદ્ધ નિરંજન દશાને પામી શકે છે

બંધ ઔપચારિક તો મોક્ષ પણ ઔપચારિક

શુદ્ધ નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિએ આત્મા પોતાના સ્વભાવનો કર્તા છે તેજ આત્મા અશુદ્ધ નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિએ રાગદ્વેષાદિરૂપ ભાવકર્મનો કર્તા છે અને તેજ આત્મા અનુપચરિત અસદ્ભૂત વ્યવહારનયની દૃષ્ટિએ જ્ઞાનાવરણીય તથા મોહનીયાદિ આઠ કર્મનો પણ કર્તા છે સ્વરૂપે આત્મા જ્ઞાતા દૃષ્ટા છે

સબંધ માન્યો છે જેમ ક્ષીર અને નીર એકાકાર થઈ જાય, તેમ કર્મ પુદ્ગલો અને આત્માના પ્રદેશો એકમેક જેવા થઈ ગએલા છે, અથવા લોહાગ્નિવત્ સંબંધ માન્યો છે

લોઢાના ગોળાને તપાવવામા આવે એટલે અગ્નિ લોખંડના અણુએ અણુમા વ્યાપી જાય છે, તેવી રીતે કર્મ પુદ્ગલો પણ આત્માના પ્રદેશે પ્રદેશમાં વ્યાપેલા છે સર્પ અને કંચુક જેવો, જીવ અને કર્મનો સંબંધ હોત તો ઔપચારિક બંધ કહેવાત, તેવો સંબંધ જૈન દર્શને માન્ય કર્યો નથી. સર્પના શરીર પર કાંચળી ફરી વળે તેમ જીવને કર્મો એકલા બહારથી જ લાગેલા હોય અને તેનો સંબંધ તદ્દન ઔપચારિક હોય, તો તે કર્મો ઉદયમા આવતાં જીવને સિર્ફ સામાન્ય એવી બાહ્ય વેદનાજ ભોગવવી પડે, પછી તેને અકળાવવુ ન પડે, પણ તેવું એકાંતે છે નહીં તીવ્ર અશાતાના ઉદય કાળમા જીવને રીબામણનો કોઈ પાર રહેતો નથી. કેવળ બહારથી દુઃખ ભોગવતા હોય છે તેવુ નથી હોતું આંતરિક વેદના પણ એટલીબધી તીવ્ર હોય છે કે, કેટલીકવાર તે જીવો કરૂણ સ્વરે કલપાંત કરતા હોય છે અને રોમરોમમાંથી અગન વર્ષા થતી હોય છે તે વેદના તે જીવો માટે અસહ્ય થઈ પડે છે સર્પ અને કંચૂકની જેમ કર્મનો બધ તદ્દન ઔપચારિક હોય તો આવી વેદનાઓ જીવને ભોગવવી જ શા માટે પડે ? માટે જડ કર્મ આત્માને શુ કરે ? કર્મની અસર આત્માપર છે જ નહીં, એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યનુ ત્રણ કાળમા કાંઈ ન કરી શકે આ બધો વદતોવ્યાઘાત છે દ્રવ્યનો અગુરૂલઘુસ્વભાવ એવો છે કે એક દ્રવ્ય પર દ્રવ્ય સ્વરૂપે ત્રણ કાળમાએ

પલટાઈ ન જાય એ વાત તદ્દન બરાબર છે પણ એટલા માત્રથી એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને સહાયરૂપે અથવા બાધારૂપે ન થાય તેવી વાત જૈન દર્શનને માન્ય નથી એક દ્રવ્ય અન્ય દ્રવ્યને સહાયરૂપ અથવા બાધારૂપ જરૂર થાય છે

કર્મવાદને ન સમજ્યા તે અધ્યાત્મવાદને ક્યાંથી સમજી શકવાના ?

જ્ઞાની મહાપુરુષો ગમે તેવા કર્મના ઉદયકાળને સમભાવે ભોગવી લે છે શરીરમાં તીવ્ર વેદનાના સમયે પણ તેમના મનમાં ખિન્ન ભાવને આવવા દેતા નથી, એ જ્ઞાની

કરવો, એ તો વસ્તુસ્વરૂપને ઘોર અન્યાય કરવા જેવો છે. વસ્તુને વસ્તુસ્વરૂપે માન્યાવિના સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ પણ દુર્લભ છે, તો પછી સ્વરૂપપ્રાપ્તિની વાત ક્યાં રહી ?

સર્વાંગિક અને સંપૂર્ણ દર્શન ?

નયજ્ઞાન પણ આંશિક જ્ઞાન છે, જ્યારે પ્રમાણ એ પદાર્થનું પૂર્ણ જ્ઞાન છે પૂ. ઉમાસ્વાતિ તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં ફરમાવે છે કે, प्रमाण नयैरधिगमः પ્રમાણ અને નયથી પદાર્થનુ વાસ્તવિક જ્ઞાન થાય છે અહિંસા, અપરિગ્રહ અને અનેકાંત એ ત્રણે જૈન દર્શનના મૌલિક સિદ્ધાંતો છે તેમા અનેકાતને જ બીજા શબ્દોમાં સ્યાદ્વાદ કહેવામાં આવે છે.

સ્યાદ્વાદ સમગ્ર સંસારને એવી અપૂર્વ શિક્ષા આપે છે કે, તમે તમારા દૃષ્ટિકોણને સત્ય સમજો પણ જે કોઈ દૃષ્ટિકોણ તમને વિરોધી પ્રતીત થતા હોય, તેમાં પણ જે સત્યના અંશો રહેલા છે, તેમને પણ સમજવાનો પ્રયત્ન કરો !

અને જ્યાં જ્યાં સત્યના અશો જણાય ત્યાં ત્યાં એમ જ સમજો કે, સ્યાદ્વાદરૂપી સમુદ્રના જ આ છાંટા ઉડેલા છે. એ જ વાત પર પૂ. આનંદઘનજી મહારાજ પણ વેધક પ્રકાશ પાડી રહ્યા છે કે

જિનવરમાં સઘળાં દર્શન છે
દર્શન જિનવર ભજના,
સાગરમાં સઘળી તટિની છે
તટિની સાગર ભજના.

જિનેશ્વર ભગવાનના દર્શનમાં બાકીના બધા દર્શનો સમાઈ જાય છે. જ્યારે જિનેશ્વર ભગવાનના દર્શનની અન્ય દર્શનોમાં ભજના છે સાગરમાં બધી નદીઓ સમાય છે પણ નદીઓમાં સાગરની ભજના છે। જૈન દર્શન એ સર્વાંગિક અને સંપૂર્ણ દર્શન છે તેમાં નયવાદને લગતા દરેક દૃષ્ટિબિંદુઓનો સમાવેશ છે વેદાન્ત એકાન્ત સંગ્રહનયની દૃષ્ટિને જ માન્ય રાખે છે. બૌદ્ધ એકાન્ત પર્યાય દૃષ્ટિને જ માન્ય રાખે છે વૈશેષિક વગેરે એકાન્ત નૈગમ દૃષ્ટિને જ માન્ય રાખે છે કારણ કે વૈશેષિક દર્શન વાળા સામાન્ય અને વિશેષ બન્નેને માન્ય રાખે છે પણ બન્નેને પરસ્પર નિરપેક્ષ માને છે જ્યારે જૈન દર્શન પ્રત્યેક નયદૃષ્ટિને સાપેક્ષપણે માન્ય રાખે છે.

છે. જ્યારે છ દ્રવ્યોમાં કાળ અસ્તિકાય સ્વરૂપ નથી કારણ કે, તેમાં પ્રદેશ સમૂહ નથી તેમજ છ દ્રવ્યોમા જીવવિના બાકીના દ્રવ્યો અકર્તા હોય છે, જ્યારે એક જીવ જ કર્તા છે સંસારમાં પડેલો જીવ સાંસારિક કાર્યોનો પણ કર્તા બને જ છે, તે ઉપચરિત વ્યવહારથી છે. જ્યારે આઠ કર્મોનો જે કર્તા બને છે, તે અનુપચારિત વ્યવહારથી છે. તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં પૂ. ઉમાસ્વાતિ લખે છે કે :

सकषयत्त्वाज्जीव, कर्मणोयोग्यान् पुद्गलानादत्ते ।

કષાયની પરિણતિને લીધે જીવ કર્મ પરિણામને યોગ્ય કાર્મણ વર્ગણાના પુદ્ગલોને પોતાના પ્રતિપ્રદેશથી ગ્રહણ કરે છે. સર્વાત્મ પ્રદેશોથી અનતાનત કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોને જીવ પ્રતિસમયે ગ્રહણ કરતો હોય છે જેમ પ્રતિસમયે ગ્રહણ કરતો હોય છે તેમ પ્રતિ સમયે અજ્ઞાન દશામાં રહેલો જીવ અકામ નિર્જરાની અપેક્ષાએ નિર્જરતો પણ હોય છે જ્યારે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સકામ નિર્જરા સાધે ત્યારે તો કર્મના ભુક્કા બોલાવી નાખે છે જ્યાં જીવના પ્રદેશો રહેલા હોય ત્યા જ સમક્ષેત્રમા રહેલા કર્મ યોગ્ય પુદ્ગલોને જ જીવ ગ્રહણ કરતો હોય છે આ જ વાત મહર્ષિ કુદકુદાચાર્યજીએ પણ સમયસારમા જણાવી છે કે

कोहाइसु वट्टंतस्स तस्सकम्मस्स सचओहोदि ।

ક્રોધાદિ કષાયોમા વર્તતા જીવને કર્મનો સચય થાય છે અને તેને જ જિનેશ્વર ભગવતોએ કર્મનો બધ કહ્યો છે

બાંધેલાં કર્મો ઉદયમાં આવતાં, જીવને તેના શુભાશુભ વિપાક ભોગવવા જ પડે છે ગમે તેવા અશુભના ઉદયકાળમાં પણ સત્પુરુષો પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનનો ત્યાગ કરતા નથી અને સમભાવે ઉદયકાળને ભોગવી લે છે. જેને ભર્તૃહરી લખે છે કે

सतां केनोद्दिष्टं, विषमसिधारा व्रतमिदम् ।

સજ્જનો માટે અત્યંત કઠીન તરવારની ધાર પર ચાલવા જેવું અસિધારા વ્રત કોણે ઉપદેશ્યું હશે ? અથવા અસિધારા વ્રત મહાપુરુષોને ઉપદેશ્યું છે. એવા સત્પુરુષોના જીવનના આવા અસિધારા વ્રત સ્વાભાવિક જ હોય છે. [illegible] મૂળ વિષય શિષ્ટાચાર પ્રમાણે તેના પાલનના [illegible] મંગલાચરણ વિષયો પર [illegible] વિવેચન [illegible] [illegible] વિચારના પ્રમાણ [illegible] [illegible] .

● ● ● ●

ગૃહસ્થ જીવનમાં વૈવાહિક મર્યાદા

માર્ગાનુસારીના પાત્રીસ બોલમાં શરૂઆતના બે બોલપર વિસ્તૃત વિવેચન કર્યું ત્રીજા બોલમા ગૃહસ્થો માટે વૈવાહિક જીવનની મર્યાદા બતાવવામા આવી છે. ગૃહસ્થ વિવાહ કરે, તો કોની સાથે કરે ? જેની સાથે વિવાહ કરે તેના કુળ શીલ ગોત્ર કેવા પ્રકારના હોવા જોઈએ ? આ બધી વિચારણા આ ત્રીજા બોલમા કરવામા આવી છે કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા મહાન જ્યોતિર્ધર પુરૂષે આ યોગશાસ્ત્ર ગ્રંથની રચના કરેલી છે પૂ હેમચંદ્રાચાર્યજી મહાન પંચમહાવ્રતધારી સાધુ હતા તેઓ રત્નત્રયસ્વરૂપ મોક્ષ માર્ગનો અને ધર્મનો જ ઉપદેશ કરનારા હતા અર્થ અને કામ પુરુષાર્થની દેશના પંચમહાવ્રતધારી સાધુઓ દેનારા હોતા નથી. હવે કોઈને શંકા થાય કે, તો પછી વિવાહ સબંધી ચર્ચા યોગશાસ્ત્રમા તેમણે કેમ ઉપાડી ? તેનુ સમાધાન એ છે કે, તેઓ માર્ગાનુસારીતાના બોલ સમજાવી રહ્યા છે, અને તેમાં સામાન્ય ગૃહસ્થધર્મની વ્યાખ્યા કરી રહ્યા છે. તેમાં કોઈ કોઈ પ્રકાર અનુવાદરૂપે કહ્યા હોય તેને વિધાનરૂપે નહીં સમજી લેવાના. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલો ગૃહસ્થ ગમે તેની સાથે વિવાહ કરે, તો તેનું ધાર્મિક જીવન ઉત્તરોત્તર હીનતાને પામે. શ્રીપાલ મહારાજાના વિવાહ મયણાસુંદરી જેવી સંસ્કારી કન્યા સાથે થયા, તો તેમના ધાર્મિક જીવનમા ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થતી રહી પત્ની પોતે ધાર્મિક અને સંસ્કારી હોય, તો પોતાના પતિને પણ ધર્મને રસ્તે ચડાવે, અને પતિના પણ

મોકલીએ આવા દિકવાણુ આજે બહુ ચાલે છે ખરી રીતે ગુણ જોઈને સબંધો બાંધવાના હોય જ્યારે આજે રૂપ સૌંદર્ય અને ધનવૈભવ પહેલુ જોવાય છે તેમાંથી પરિણામે અનેક અનર્થો ઊભા થાય છે, ક્યારેક છૂટાછેડાની હોળી પણ તેમાથી જ સળગે છે ! જો કે આર્ય કુટુમ્બોમાં તેવું તો હજી ઓછું બને છે, પણ વાતાવરણ એવું કલુષિત બને છે કે, લગ્નજીવન પણ અગનમાં પલટાઈ જાય ! માટે કુળ શીલની દૃષ્ટિએ જેમ સમાનતા જોવાની હોય છે, તેમ ધનવૈભવની દૃષ્ટિએ પણ સમાનતા હોય તો કોઈ પણ પ્રકારનો વિસવાદ ઊભો ન થાય

પંચ અને અગ્નિની સાક્ષીએ જે પાણિગ્રહણ થાય તે જ વિવાહ

પોતાના પૂર્વજોની પરંપરા તે એક ગોત્ર કહેવાય તેમા તો વિવાહ થઈ શકે જ નહીં એકના એક ગોત્રમાં સબધ જોડવામા આવે, તો કુળમર્યાદાનો પણ લોપ થાય અને વ્યવહારથી પણ સારૂં ન કહેવાય, બાલ વિવાહ કરવા તે પણ યોગ્ય નથી તેવા વિવાહ કરવાથી બન્નેનુ ભવિષ્ય બગડે છે. નીતિશાસ્ત્રોમાં પણ કહેલ છે કે, સોળ વર્ષની કન્યા અને અઢારથી વીસ વર્ષની ઉમર પુરૂષની હોવી જોઈએ તો જ તે વિવાહ અનુરૂપ કહેવાય અગ્નિ, પોતાના કુળ દેવતાની તથા પંચની સાક્ષીએ જે પાણિગ્રહણ થાય તેને વિવાહ કહેવા તેના લૌકિકમા આઠ પ્રકાર કહેવાય છે.

વિવાહના આઠ પ્રકાર

જેમા વસ્ત્રાભૂષણથી શણગાર સજાવટ કરી કન્યાદાન [illegible] આવે અને હોમ કરવામા આવે છે, તે આ [illegible] [illegible] અનુસારે. અને તેની જેમ ધર્મને [illegible] [illegible] [illegible] તેમજ [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આ રીતે વિવાહ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરવામા આવે છે [illegible] [illegible] [illegible] કરવામા આવે છે

મોકલીએ આવા ડિંડવાણા આજે બહુ ચાલે છે. ખરી રીતે ગુણ જોઈને સંબંધો બાંધવાના હોય જ્યારે આજે રૂપ સૌંદર્ય અને ધનવૈભવ પહેલુ જોવાય છે તેમાથી પરિણામે અનેક અનર્થો ઊભા થાય છે, કયારેક છૂટાછેડાની હોળી પણ તેમાંથી જ સગળે છે! જો કે આર્ય કુટુમ્બોમાં તેવુ તો હજી ઓછું બને છે, પણ વાતાવરણ એવું કલુષિત બને છે કે, લગ્નજીવન પણ અગનમા પલટાઈ જાય! માટે કુળ શીલની દૃષ્ટિએ જેમ સમાનતા જોવાની હોય છે, તેમ ધનવૈભવની દૃષ્ટિએ પણ સમાનતા હોય તો કોઈ પણ પ્રકારનો વિસવાદ ઊભો ન થાય

પંચ અને અગ્નિની સાક્ષીએ જે પાણિગ્રહણ થાય તે જ વિવાહ

પોતાના પૂર્વજોની પરંપરા તે એક ગોત્ર કહેવાય તેમા તો વિવાહ થઈ શકે જ નહીં એકના એક ગોત્રમાં સંબંધ જોડવામા આવે, તો કુળમર્યાદાનો પણ લોપ થાય અને વ્યવહારથી પણ સારૂં ન કહેવાય, બાલ વિવાહ કરવા તે પણ યોગ્ય નથી. તેવા વિવાહ કરવાથી બન્નેનું ભવિષ્ય બગડે છે. નીતિશાસ્ત્રોમાં પણ કહેલ છે કે, સોળ વર્ષની કન્યા અને અઢારથી વીસ વર્ષની ઉમર પુરૂષની હોવી જોઈએ તો જ તે વિવાહ અનુરૂપ કહેવાય અગ્નિ, પોતાના કુળ દેવતાની તથા પંચની સાક્ષીએ જે પાણિગ્રહણ થાય તેને વિવાહ કહેવાય તેના લૌકિકમા આઠ પ્રકાર કહેવાય છે.

વિવાહના આઠ પ્રકાર

[illegible]

રાખજે કે ભોગ એ અંતે રોગ છે ભોગ સુખમાં એટલોબધો આસક્ત નહી બનતો કે ક્યાક ભોગ તનેજ ભરખી જાય ! બને તેટલી ગૃહસ્થાશ્રમમા રહીને પણ સંયમ ધર્મની મર્યાદા જાળવજે આઠમ, પાખી, એકાદશી, બીજ, પાચમ વગેરે પર્વતિથીના દિવસોમા અને પ્રત્યેક અષ્ટાન્હિકાપર્વના દિવસોમાં અને ખાસ કરીને શાશ્વતિઓળી અને પર્યુષણપર્વ જેવા મહાન પર્વના દિવસોમા અખંડ બ્રહ્મચર્ય વ્રતનુ પાલન કરજે પરસ્ત્રીનો સંપૂર્ણ ત્યાગ રાખવાપૂર્વક સ્વદારા સંતોષવ્રતનુ આજીવન પાલન કરજે આવી શિખામણ વડિલો તરફથી મળે તો યુવાન વર્ગમા ઘણા ઊચા સંસ્કારો પડે અને માનવ જીવનને જીવવાપૂર્વક જતે દહાડે તેઓ દિવ્ય જીવનને પણ જીવતા થઈ જાય

ધર્મના મહાન કાર્યો કરે તે મહાજન

પ્રત્યેક મનુષ્યને બે હાથ હોય અને લગ્ન પ્રસંગે હસ્તમિલાપ થાય એટલે ચાર હાથ ભેગા થાય ચાર હાથ થયા એટલે તે ચતુર્ભુજ કહેવાય ? એટલે કે લગ્ન થયા પછી જો સંયમી બને અને ગૃહસ્થાશ્રમમા પણ સંયમધર્મની મર્યાદા જાળવે તો મહામાનવ બની શકે. અને ધર્મના મહાન કાર્યો કરે તો મહાજન બની શકે કેવળ વિષય ભોગમાં જ આસક્ત બને અને રંગ રાગના વાતાવરણમા જ જો ગુલતાન બની જાય તો લગ્નજીવન પહેલાં પોતાના બે હાથ ને બે પગ હતા, હવે પતિ-પત્ની બે ભેગા થાય એટલે ચાર હાથ ને ચાર પગ થયા ચાર પગ જાનવરને હોય આ બન્ને પણ

રંગરાગમાં એવા ગુલતાન બન્યા કે ભગવાનના ગીતગાનને પણ ભૂલી ગયા એટલે સીધા જાનવરની કક્ષામાં મૂકાઈ ગયા માટે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ સંયમધર્મની મર્યાદા રાખનાર પોતાના ગૃહસ્થ જીવનને દીપાવી શકે છે અને તેવા મનુષ્યો પરંપરાએ ઉચ્ચ શ્રાવકજીવનની ભૂમિકાએ પહોંચી શકે છે

કુલીન સ્ત્રીને લીધે ગૃહસ્થાશ્રમમાં મળતા અનેક ધાર્મિક લાભો

ગૃહસ્થો માટે શુદ્ધ કુલીન સ્ત્રીનો લાભ તે વિવાહનું ફળ અને તેના લાભના ફળ એટલે સંસ્કારી પુત્ર-પુત્રી, ચિત્તની સ્વસ્થતા, ઘરના કામકાજ અંગેની દેખભાળ, જૈન કુળના ઉત્તમ આચારોનું પાલન, દેવગુરૂ સાધર્મિક વગેરેની ભક્તિનો અપૂર્વ લાભ અતિથિ અને પોતાના સગાવહાલા બંધુમિત્ર આદિનો રૂડી રીતે સત્કાર, આ કુલીન અને શીલશણગારથી અલંકૃત કલત્રના ફળો છે ઘરમાં ધર્મના સંસ્કારવાળી સ્ત્રી હોય તો સાધર્મિક ભક્તિ સુપાત્રે દાન વગેરે અપૂર્વ લાભો લઈ શકાય ઘરનો માલિક દસ વીસ સાધર્મિકોને નિમંત્રણ આપીને ઘરે તેડી આવે અને ઘરની સ્ત્રી જ મોઢું બગાડે કે, તમે તો દરરોજ બે પાંચને ઘરે તેડતા જ આવો છો, મારે કેટલાનું કરવું ? હું તો ઘરનાનું પણ માંડ કરી શકું છું ને તમે વળી ઉપરથી દરરોજ બે પાંચને ઉપાડી આવો છો ? આવી રીતે પત્ની છણકો કરે અને સાથ ન આપે તો તેવા અપૂર્વ લાભો એકલા પુરૂષથી શી રીતે લઈ શકાય ? પત્ની સંસ્કારી હોય અને ધર્મની ભાવનાવાળી હોય

તો ગુરૂ ભગવંતોની વૈયાવચ્ચ અને સાધર્મિકભક્તિ વગેરેના અપૂર્વ લાભો ઘણી સહેલાઇથી મેળવી શકાય કુકુલીન કે કર્કશા સ્ત્રી સાથે પનારો પડ્યો હોય તો આખો ભવ બગડે અને પરસ્પરના કલેશ અને કંકાસને કારણે પરલોક પણ બગડ્યા વિના રહેતો નથી

મન ઇન્દ્રિયોપર કાબુ તે જ ખરી સ્વતંત્રતા

કુળવધુના રક્ષણ કરવાના ઉપાયો પણ જાણી લેવા જોઇએ. ઘરના કામકાજમાં તેની યોજના કરવી કામમાં જોડાયેલી રહે એટલે કોઈ પણ પરપુરૂષાદિ પ્રતિ તેનુ મન ખેચાય જ નહીં તેની પાસે દ્રવ્યનો યોગ પણ પરિમિત રાખવો પૈસાની વધારે પડતી છૂટ આપવી નહીં સન્માર્ગમા અથવા જનકલ્યાણાદિના કાર્યોમા પૈસા વાપરવાની તેની શુભેચ્છા હોય તો તેના હાથે છૂટથી સદ્વ્યય કરાવવો પોતાના ઉપકારી માતા-પિતાને હાથે પણ જરૂર સાત સુક્ષેત્રમા દ્રવ્યનો વ્યય કરાવવો ધર્મના દરેક શુભ કાર્યો તેમના શુભ હસ્તે કરાવવા. સ્ત્રીને એવી સ્વતંત્રતા ન આપવી કે જેથી તેના જીવનમાં સ્વચ્છંદતા વધે પોતાની ઇન્દ્રિયો અને મન ઉપર અંકુશ રાખવો તે જ ખરી સ્વતંત્રતા કહેવાય મન અને ઇન્દ્રિયોની જે ગુલામી છે તેના જેવી દુનિયામા બીજી એકે પરતંત્રતા નથી ખરો સ્વાધીન તે જ છે કે જેની સ્વમા રમણતા છે અને દુનિયામા પરાધીન તે જ છે કે જે પરપુદ્ગલોમા રમે છે મન અને ઇન્દ્રિયો પર સંયમ રાખીને કોઈ પણ સ્વતંત્રતા ભોગવવી હોય તો જરૂર ભોગવવા દેવી બાકી

સ્વચ્છંદતા અને સ્વેચ્છાચાર જ્યાં પોષાવાની વાત હોય તેવી સ્વતંત્રતા તો પરિણામે ખતરનાક નીવડવાની

સ્ત્રીઓને પણ મોક્ષપદ પ્રાપ્તિનો સંપૂર્ણ અધિકાર

શ્વેતામ્બર શાસ્ત્રોમાં પંદર ભેદે સિદ્ધ કહ્યા છે તેમાં સ્ત્રીલિંગે પણ ઘણા જીવો સિદ્ધ થએલા છે માટે સ્ત્રીમુક્તિ પણ શાસ્ત્રોએ માન્ય રાખી છે સ્ત્રી સાતમી નરકે ન જાય માટે મોક્ષે પણ ન જાય ! તેવી કોઈ વાત કરતા હોય, તો તે વાત વજૂદ વિનાની છે તેમને જ પૂછવામાં આવે કે સ્ત્રી શા કારણે સાતમી નરકે ન જાય ? તો તેઓ કહેશે કે તેના તેવા વિધ્વંસ પરિણામ નથી હોતા માટે સાતમી નરકે ન જાય. સ્ત્રીઓના તેટલા વિધ્વંસ પરિણામ નથી હોતા તો તેટલા પ્રમાણમાં પરિણામ સારા બને ને ? વાદીને પણ કબૂલ કરવું જ પડશે કે હા ? તેટલા પ્રમાણમાં સારા બને ? માટે જ તો સ્ત્રીઓ મોક્ષે જઈ શકે છે સાતમી નરકે તો તન્દુલિયો મત્સ્ય પણ જાય છે, છતાં તે મોક્ષે જઈ શકતો નથી. માટે આત્મા જેટલો નીચે જાય તેટલા જ ઊંચે જાય તેવો નિયમ ઘટી શકતો નથી સાપ નીચે પાંચમી નરક સુધી જાય છે અને ઉપર આઠમા દેવલોક સુધી જાય છે આત્મા જેટલો નીચે જાય તેટલો જ ઉપર જાય તો આ નિયમ શી રીતે ઘટી શકશે ? માટે મોક્ષપદની પ્રાપ્તિમાં સ્ત્રીઓને પણ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મળેલી છે મરૂદેવાજી, ચંદનબાલાજી, મૃગાવતીજી વગેરે કેટલાય આત્માઓ સ્ત્રીલિંગે પણ મોક્ષપદને પામેલા છે કલ્પસૂત્રના અધિકાર પ્રમાણે ચોવીસે નિર્ગ્રંથન

હૃદય જેમના વિશાળ છે તેમના માટે બધુ સુસંભવિત છે

યૌવન કાળમા માનવી સંયમને માર્ગે વળે તો તેના જેવુ એકે ઉત્તમ નથી પણ દીક્ષા અંગીકાર ન કરે અને તેના જો લગ્ન કરી આપવામા ન આવે તો તે ઊંધે રસ્તે ચડી જાય પરસ્ત્રીગમન વેશ્યાગમન જેવા મહા ભયંકર દોષોમા પડી જાય અને ઉભય લોક વિરૂદ્ધ ઘોરાતિઘોર કૃત્યોનું સેવન કરતા થઈ જાય આ બધા અનર્થોથી બચાવવા માટે ઘરમા કોઈ કરનાર ન હોય તો માતા-પિતાને પણ પોતાના પુત્રપુત્રીના પ્રસંગો બહુ રાચીમાચીને નહીં પણ ઉદાસીન મને પતાવી દેવા પડે. વર-વધૂ બન્ને સંસ્કારી અને ધર્મ ભાવના વાળા હોય તો ગૃહસ્થાશ્રમમા રહીને પણ ઉત્તરોત્તર ગૃહસ્થાશ્રમને દીપાવવાપૂર્વક જરૂર પોતાના આત્માનો વિકાસ સાધે અને પરંપરાએ સમ્યગ્ જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્ર સ્વરૂપ મોક્ષ માર્ગને આરાધીને પરમપદના અધિકારી બની શકે. ● ● ● ●

ન હોય, અને ધન દોલતના બાહ્ય વૈભવની દૃષ્ટિએ ભલે કરોડપતિ પણ કેમ નથી હોતો છતાં આંતર વૈભવની અપેક્ષાએ જ્ઞાનીએ તેવાને કંગાલ કહ્યો છે.

બાહ્ય વૈભવની અપેક્ષાએ તે સંપત્તિના શિખરે બેઠેલો છે પણ આંતર વૈભવની દૃષ્ટિએ તે તદ્દન દરિદ્ર છે આત્મામાં સમ્યક્ત્વ જ્ઞાન દર્શનાદિ અનંતા ગુણો છે. તે બધા ગુણો પ્રગટે તો તો આત્મા પરમાત્મા બની જાય અનંતા ગુણોમાંથી એક સમ્યક્ત્વગુણ પ્રગટે અને તે પણ જો ક્ષાયિકભાવે પ્રગટે તો તો આત્મા કૃત્યકૃત્ય થઈ જાય ! આ કાળે ક્ષાયિકભાવ છે નહી, ક્ષાયોપશમિક ભાવે પણ સમ્યક્ત્વ પ્રગટે તો એ આત્મા ધન્યધન્ય બની જાય !

ગુણના આંશિક પ્રગટીકરણમાં પણ અનુપમ શાંતિ

આત્માનો એકાદ ગુણ અંશે પ્રગટે તો એ આત્મા અનુપમ સુખ શાન્તિને અનુભવી શકે તો જે સિદ્ધ ભગવંતોના અનંતાનંત ગુણો ક્ષાયિકભાવે પ્રગટેલા છે તે સિદ્ધ ભગવંતોનો આનંદ અને અનંત અવ્યાબાધ સુખ કેવાક પ્રકારનું હશે ! પ્રતિ સમયે તેઓ અનંત અવ્યાબાધ સુખને અનુભવી રહ્યા છે અનંત જ્ઞાનીઓ પણ સિદ્ધ ભગવંતોના સુખને જ્ઞાનના બળે જાણી શકે પણ કહી ન શકે. ભાષા વર્ગણામાં તો જેટલું આવતુ હશે તેટલું જ આવવાનુ.

કુંભારને ક્યારેક ગધેડાની દયા આવે તેટલી પણ માનવીને સ્વ આત્માની દયા આવતી નથી

કુભાર જેવા કુભારને ક્યારેક ગધેડા ઉપર બહુ વધારે પડતો ભાર લદાઈ ગયો હોય અને અતિ ભારને લીધે ગધેડો રસ્તામા વારવાર પડી આખડી જતો હોય તો દયા આવી જાય છે. અને તેને અફસોસ પણ થાય કે અરે મેં આ બિચારા અબોલ પ્રાણી ઉપર આટલો બધો ભાર લાદયો તે ઠીક ન કર્યું. જ્યારે આજે ભાવ દયાના સ્વરૂપથી અનભિજ્ઞ માનવીને તેટલીપણ સ્વ આત્માની દયા નથી ! તેને એ રીતનો અફસોસ પણ નથી થતો કે અરર ? હુ મારા આત્માને પ્રતિ સમયે કર્મના અસહ્ય ભારથી લાદી રહ્યો છુ, પણ એ કર્મોના વિપાક ભોગવવાનો વખત આવશે ત્યારે મારી હાલત શું થશે ?

પાપ આચરવામાં જીવે ભૂલ માત્ર બે ઘડીની કરી હોય, પણ તેના વિપાક હજારો લાખો ને કરોડો વર્ષ સુધી અને કેટલીકવાર ભવોનાભવો સુધી જીવને ભોગવવા પડે છે. માટે પાપ આચરવાની તો વાત બાજુ પર રહી. પણ જીવે જો સ્વ હિત સાધવું હોય તો તેનો પડછાયો પણ લેવા જેવો નથી.

નિઃશલ્ય. નિઃકષાય અને નિર્વૈર આત્માની ગુણશ્રેણી ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિને પામે

આત્માને નિષ્પાપ [નિઃશલ્ય. નિર્વૈર અને નિઃસંગ

બનાવવામાં આવે તો ઉત્તરોત્તર તેની ગુણશ્રેણી વૃદ્ધિને જ પામતી રહેવાની નિઃશલ્ય, નિઃકષાય અને નિર્વૈર બનેલો આત્મા થોડું પણ તપ કરશે અને થોડી પણ ધર્મ પ્રવૃત્તિ કરશે છતા તેનું ફળ તેને અનંત ગણું મળશે અને મનમાં શલ્ય રાખીને લક્ષ્મણા સાધ્વીની જેમ ગમેતેટલુ દુષ્કર તપ કરશે છતાં તે અફળ જશે સૂયગડાંગ સૂત્રમા તો ત્યાં સુધી લખ્યુ છે કે :

जइवियणिगसे किसेचरे, जइवियभुंजिय मासमंतसो ।
जेइहमायाइमिज्जइ, आगंतागब्भाय णंसतो ॥

એટલે કે નગ્ન શરીરે જંગલમા એકાકી રહેતો હોય, માસક્ષમણને પારણે અન્નગ્રહણ કરતો હોય, છતા મનમા જો માયા શલ્ય રહી ગયેલુ હોય અર્થાત મનમા કોઈ પણ પ્રકારનું શલ્ય રાખી ગમે તેટલુ દુષ્કર તપ કરતો હોય, છતા તેને અનંતીવાર ગર્ભાવાસમા જવુ પડશે અને મનમાથી શલ્ય કાઢીને તેવું દુષ્કર તપ અથવા પોતાની શક્તિ અનુસાર પણ જો કરવામા આવે તો જીવ તે જ ભવે વા ત્રીજે ભવ અથવા છેવટે સાતમે કે આઠમે ભવે જન્મમરણના દુઃખોનો અંત કરી નાખે છે

ભાવશલ્ય ભવોભવ માટે દુઃખદાયક

શલ્યનુ પાપ એ અતિ ભયંકર પાપ છે ઘણાં ... છોડી દેનારા પણ કેટલીકવાર અંદરના શલ્યનો ત્યાગ ...

શકતા નથી એટલે પછી તેવા જીવો કરણીના વાસ્તવિક ફળને પામી શકતા નથી પગમા કાટો કે કાચ વાગી જાય તે તો દ્રવ્ય શલ્ય છે અને તે ન નીકળે ત્યાં સુધી પીડા કરે. પણ મિથ્યાત્વ શલ્ય, નિયાણ શલ્ય અથવા માયા શલ્ય એ ભાવશલ્ય છે અને તે ભવોભવ માટે દુખદાયક છે માટે તે શલ્યના પાપથી અથવા અઢારે પાપસ્થાનકોથી ડરતા રહેવું તે મહાન સદ્ગુણ છે પાપથી ડરતા રહેવું તેમા લેશ પણ કાયરતા નથી કાયરતા પાપ આચરવામાં છે

सीहंजहा खुड्डुमिगाचरंता, दूरेचरंति परिसंकमाणा ।
एवं तु मेहावि समिक्ख धम्मं, दूरेणपावं परिवज्जएज्जा ॥

સિહના વસવાટવાળા જગલના પ્રદેશમાં હરણ પણ વસતા હોય છે, અને તે હરણ જગલમા ચારો ચરવાની ઝરણાના પાણી પીવા વગેરેની બધી પ્રવૃત્તિ કરતા હોય છે, પણ મનમા સિહનો ભય રાખી ને અને જ્યા સિંહ વિચરતા હોય તેનાથી દૂરદૂરના પ્રદેશમા તે વિચરતા હોય છે તેવીજ રીત ધર્મના રહસ્યને જાણનારા બુદ્ધિમાન પુરૂષો પણ હૃદયમા પાપનો ડર રાખીને વ્યાપાર વાણિજ્યાદિની બધી પ્રવૃત્તિઓ કરતા હોય છે આટલી પણ યોગ્યતા માનવીમા આવી જાય તો તેને કર્મનો બધ પડે પણ તીવ્ર બધ ન પડે. અને વજ્રના લેપ જેવા કર્મો તે ન બાધે જયારે મનમાં પાપનો ડર રાખ્યા વિના બેધડકપણે પાપ આચરવાથી કર્મનો બંધ ક્યારેક તીવ્ર તો ક્યારેક પણ તીવ્રતર અને તીવ્રતમ પડી જાય છે અને તે કર્મ ઉદયમા આવતા દુખ પણ એવા તીવ્ર

ભોગવવાં પડે છે કે ઘણા લાંબા કાળ સુધી તેનો ક્યાય કિનારો કે આરો આવતો નથી, અને ફરી સદ્‌ગતિમા જન્મ લેવાનો ઝટ વારો લાગતો નથી

ઉત્તમ મધ્યમ અને અધમ

राजदंडभयात्पाप, नाचरत्यधमोजनः ।
परलोक भयात् मध्य स्वभावादेव चोत्तमः ॥

આ ગાથામા માનવના ત્રણ પ્રકાર લખેલા છે. રાજદંડના ભયથી જેઓ પાપ ન કરતા હોય તેવાને અધમ કહ્યા અને પરલોકના ભયથી પાપ ન કરતા હોય તેવાને મધ્યમ કહ્યા અને સ્વભાવથી જ પાપ ન આચરતા હોય તેવાને ઉત્તમ કહ્યા છે રાજદંડના ભયથી જેઓ પાપ ન કરતા હોય તેવાને એમ લાગે કે પોલીસ અધિકારી વગેરે અમલદારો હમણા આપણા હાથમા છે, બધાનાં ખીસ્સા તર કરેલા છે, હમણાં આપણું કોઈ નામ લે તેમ નથી એટલે પછી તેવા મનુષ્યો નિર્ભિક બનીને પાપ આચરતા હોય છે કારણ કે તેમને પાપનો ભય ન હતો, જે ભય હતો તે રાજદંડનો હતો. રાજ્યમા પણ સડો આવા મનુષ્યોથી પેસે છે દુનિયામા મોટે ભાગે વાતાવરણ એટલુ બધુ બગડી ગયુ છે કે, લાંચ કે રુશવત વિના કોઈ કામ થતુ નથી તેમા દોષિત કોને ઠરાવવા ! એ સમજાતું નથી । વિચારવામા આવે તો અધિકારી કે વ્યાપારી બન્ને દોષિત છે અધિકારી કે વ્યાપારી બન્ને પ્રમાણિક હોય ત્યા આવો સડો પેસવાનો કોઈ સવાલ જ ઊભો

થતો નથી અને તેવા પ્રામાણિક પુરૂષો પણ દુનિયામા છે. બહુરત્ના વસુધરા છે, કાંઈ ધરતી વાઝણી નથી

જે માનવીને એવો ડર રહેતો હોય કે, હુ પાપ કરીશ તો પરલોકમા કટુક ફળ મારે ભોગવવા પડશે પાપ શરૂઆતમા જ મધુર હોય છે, વિપાકમા અતિ દારૂણ હોય છે તેવા મનુષ્યોને મધ્યમ કહ્યા અને શ્રીપાલ રાજા અને સુદર્શન શેઠની જેમ જે મનુષ્યોના સ્વભાવમા જ પાપ નથી તેવાને ઉત્તમ કહ્યા છે ચદનના સ્વભાવમા જ સુગધ છે. તેને છેદો કે ભેદો અથવા બાળો તે સુગધ જ ફેલાવશે, તેમ જે મનુષ્યના સ્વભાવમા જ સત્ય અને શીલની સુગધ ભરી છે તે મનુષ્યના જીવનમાંથી ચારે બાજુ ખુશબો જ છૂટવાની છે જ્યા જીવનમા દુષ્કર્મની દુર્વાસના જ નથી, ત્યા બદબો છૂટવાનુ તો કાંઈ કારણ જ રહેતું નથી સુદર્શન શેઠ અને શ્રીપાલ મહારાજા જેવા પૂર્વકાળમા થઈ ગયેલા મહાપુરૂષો પોતાના સદ્ગુણની સુવાસ એવી તો મહેકાવી ગયા છે કે, આજ પર્યંત તેમના જીવનની સુવાસથી વાતાવરણ મઘમઘતું રહ્યુ છે તેમને થઈ ગયે હજારો ને લાખો વર્ષો થવા છતા આજ પર્યંત સૂર્યોદય પહેલા તે મહાપુરૂષોનાં નામ લેવાય છે અને લેવાતા રહેશે બસ આનુ નામ જ ધન્ય જીવન કહેવાય જ્યારે પાપ કર્મની દુર્વાસનાથી ખદબદતા મનુષ્યો જીવતા હોવા છતા મરેલા જેવા હોય છે. હમણા જ ઉલ્લેખ કરી ગયા તેવા મહાન પુરૂષો મૃત્યુને પામી ગયેલા હોવા છતા તેમના શુભ નામ દરેકના મુખાગ્રે હોવાથી જાણે જીવતા જેવા જ છે ! માટે જેમના સ્વભાવમા

જ પાપ ન હોય તેવા જ પુરૂષોને ઉત્તમ કહ્યા છે

અરે ! કેટલાક તો એવા પણ હોય છે કે જેઓ રાજદંડના ભય ને પણ ઘોળીને પી જતા હોય છે અને જીવનમાં તીવ્રતર પાપ આચરતા હોય છે. તેમને કોઈ કહે કે અરે ! તમે આવા પાપના ધંધા કરો છો સરકાર તમને પકડીને ક્યાંક જેલમાં બેસાડી દેશે ? ત્યાં તેઓ કહે કે ભલે સરકાર જેલમાં બેસાડશે પણ રોટલા તો ખાવા આપશેને ! રોટલા તો સરકારને આપવા જ પડવાના છે તો જેલમા જલસા કરીશું ! આવા મનુષ્યોને અધમાધમ કોટીના કહ્યા છે

પરલોક વિષે શંકા રાખવી નહીં અને રહેતી હોય તોએ તીવ્ર પાપ આચરવા નહીં

संदिग्धेपि परेलोके त्याज्यमेवाशुभं वुधै ।
यदिनस्ति ततः किंस्यात् अस्तिचेन्नास्तिको हतः ।।

જ્ઞાની પુરૂષોએ તો ત્યા સુધીના વિધાનો કરેલા છે કે, પરલોક વિષે બિલકુલ શકા રાખવાની નથી. છતા કોઈ કર્મના ઉદયે રહેતી હોય તો પણ પડિત પુરૂષોએ અશુભ એવા પાપ કર્મોનો પરિત્યાગ કરી દેવો જોઇએ. જે મનુષ્યોએ આ ભવમાં દુષ્કર્મો ન કર્યા હોય અને પુણ્ય ઉપાર્જન કરીને પરલોકમાં ગયા અને પરલોક ન નીકળ્યુ તો જેઓ પુણ્ય ઉપાર્જન કરીને પરલોકમા ગએલા છે તેમનુ શુ બગડવાનું છે ? અને જો પરલોક નીકળી પડ્યું તો જેઓ ઘોરાતિઘોર પાપ બાંધીને

પરલોકમા ગયા હશે તેમના તો ભુક્કાજ બોલી જવાના છે.
માટે પરલોક તો છે ને છે જ તેમા શંકા કરવી તે
મિથ્યાત્વનો ઉદય કહેવાય છતા શિખામણ કેટલી સરસ આપી
કે ભાઈ! તને શંકા રહેતી હોય તો પણ તુ દુષ્કર્મોનો
પરિત્યાગ કરી દેજે નહીં તો ખેર નથી કે તુ ભવાંતરમાં
ક્યાય ઊભો રહી શકે? ક્યાનો ક્યાં દુર્ગતિમા ફેંકાઈ જઈશ.
ફરી અનંત કાળે મહા મુસીબતે પાછા સદગતિના દ્વાર ખુલશે.
માટે તુ પંડિત હો અથવા તારામા થોડી પણ સદ્બુદ્ધિ હોય
તો તુ પાપથી ડરતો રહેજે.

દૃષ્ટ અને અદૃષ્ટ પાપો

કેટલાક દૃષ્ટ પાપો હોય છે અને કેટલાક અદૃષ્ટ પાપો
હોય છે દેખીતુ નુકશાન કરતા હોય તે દૃષ્ટ પાપો કહેવાય
જેમ કે ચોરી. જારી. જુગાર રમવુ વગેરે સમગ્ર જગતમાં
પ્રસિદ્ધ પાપો છે અને દેખીતુ તત્કાલિક નુકશાન કરનારા છે.
ચોરી અને જારીનુ પાપ સેવનારાઓને આ લોકમા રાજસત્તા
તરફથી વધ બંધન વગેરે અનેક કષ્ટો ભોગવવા પડે છે, અને
પરલોકમા તો તેવા જીવો દુર્ગતિના અધિકારી બને છે

જ્યારે મદિરાપાન માંસ ભક્ષણ વગેરે પાપો અદૃષ્ટ
નુકશાન કરનારા છે જો કે મદિરાપાન મહાપાપ છે તેવા
મનુષ્યોની આ લોકમા પણ ઈજ્જત રહેતી નથી અને માંસ
ભક્ષણ કરવુ તે પણ મહાપાપ છે આજે દુનિયાના માંસાહાર
વાચી એટલે રોજીંદો સંહાર પણ એટલો ભાગ વધી પડ્યો

ઘટે છે. વેશભૂષામાં ખૂબ સાદાઈ અને સુઘડતા હોવી જોઈએ. ઉદ્‌ભટ વેષનો પરિત્યાગ કરવો જોઈએ અને અંદરના વિચારો ખૂબ ઊંચા રાખવા જોઈએ. કોઈના પણ મનમાં વિકૃતિ પેદા થાય તેવી વેશભૂષા સજવાથી પોતાની સંસ્કૃતિનું છડેચોક અપમાન કરવા જેવું થાય છે. આજની દુનિયામાં ફેશન એટલી બધી વધી ગઈ છે કે, લોકોના ઘરમા રેશન ન હોય તો ચાલશે પણ ફેશનેબલ વસ્તુઓ તો ઘરમાં પહેલી હોવી જોઈએ. વેશભૂષામાં સાદાઈ આવે તો ખોટા ખર્ચાઓ ઉપર ઘણો મોટો કાપ મૂકાઈ જાય

ભોજનમાં પણ સાત્વિકતા

વેશભૂષાની જેમ ભોજનમાં પણ સાત્વિકતા હોવી જોઈએ. પિતૃપક્ષ તે કુળ કહેવાય અને માતૃપક્ષ તે જ્ઞાતિ કહેવાય. અથવા જૈન કુળ તે પણ ઉત્તમ કુળ કહેવાય ઉચ્ચ કુળ અને ઉચ્ચ જ્ઞાતિઓમા તામસિક ભોજનનો મોટે ભાગે પરિત્યાગ હોય, એટલે તેવા કંદમૂળાદિ તામસિક ભોજનનો પરિત્યાગ કરી દેવો જોઈએ માંસાહાર તો તેવા કુળોમાં અને જ્ઞાતિમા હોય જ નહીં, અને તે વિષે ઉપરના વિવેચનમા ઘણું કહેવાઈ ગયુ છે એટલે વિશેષ કહેવાનુ રહેતુ નથી વેશભૂષા અને ભોજન વગેરે સંબંધી દેશાચારનુ જો ઉલ્લંઘન કરવામા આવે તો દેશના રહેવાસી જનસમૂહની સાથે અને પોતાના જ્ઞાતિજનો સાથે પણ વિરોધ થાય અને તેમાંથી કલ્યાણ થવાને બદલે અકલ્યાણ જ થાય

મૃત્યુ પામનારની પાછળ રોવાકૂટવાના રિવાજો નાબુદ કરવાની જરૂર

કોઈ સંબંધી મૃત્યુ પામે એટલે રોવાકૂટવાના રિવાજો આ દેશમા ઘણી જગ્યાએ હોય છે તેવા રિવાજો દેશાચાર માનીને પાળવાના હોતા નથી ખરી રીતે તેવા રિવાજોનો ત્યાગ કરવો જોઇએ અનતને માર્ગે જે સિધાવી ગયા તેઓ ગમે તેટલુ રૂદન કરે કોઈ પાછા ફરવાના નથી, તો પછી તેમની પાછળ રૂદન કરવાનો અર્થ શો છે ? મૃત્યુને પામનારની પાછળ સતાપ કરવાથી શોક વધે છે, અને શોકમાથી આર્તધ્યાન જન્મ પામે છે આર્તધ્યાન કરવાથી ક્યારેક તિર્યંચ ગતિના આયુષ્યનો બધ પડી જાય છે માટે રોવાકૂટવાના રિવાજો જે કોઈ જ્ઞાતિઓમા હોય તે બિલકુલ રાખવા જેવા નથી તેવા રિવાજો બધ કરીને જે કોઈ સગા સબધીઓ ઘેર બેસવા આવે તેમના હાથમા એકએક માળા પકડાવી દેવી અને કહી દેવુ કે, રોવાકુટવાના રીતરિવાજો અમોએ કાઢી નાખ્યા છે માટે આપ મૃત્યુને પામનારની આત્મશાન્તિ નિમિત્તે પરમાત્માના નામની એકએક માળા જરૂર ફેરવો આ રિવાજ દરેક જગ્યાએ અને પ્રત્યેક કુટુમ્બોમા પ્રવર્તે તો વાતાવરણ કેટલુ બધુ શુદ્ધ બને !

મૃત્યુ શરીરનું. નહીં કે આત્માનું

મૃત્યુને પામનાર વ્યક્તિની પાછળ રૂદન કરવામા આવે છે. પણ એટલુ વિચારવામા નથી આવતુ કે મૃત્યુ કોનું ?

આત્મા તો અજરામર છે, તે તો ક્યારે પણ મૃત્યુને પામતો નથી. શરીરની સાથે આત્માનો જે સંયોગ હતો તેનો વિયોગ થયો. બસ આને જ લોકમાં મૃત્યુ કહેવામાં આવે છે. જેનો સંયોગ તેનો તો વિયોગ થવાનો જ છે. આત્મા સંયોગિક વસ્તુ છે જ નહીં. આત્મા સ્વાભાવિક તત્ત્વ હોવાથી અનાદિ અનંત છે. તે તો આ શરીરમાંથી નીકળીને બીજા શરીરમાં દાખલ થયો. તેણે તો ભાડાની કોટડી બદલી, તો પછી રોવાનું કોના માટે ?

આત્મા શાશ્વત અને અનાદિ અનંત તત્ત્વ છે, છતાં જેમને સમ્યગ્ જ્ઞાન નથી તેવા મનુષ્યો જ મૃત્યુના પ્રસંગને શોકનુ નિમિત્ત બનાવી કલ્પાંત કરતા હોય છે ખરી રીતે તો તેઓ પણ મોટે ભાગે પોતાના સ્વાર્થને જ રોતા હોય છે જે ગયો તે તો આવવાનો જ નથી, એમ તો મનમાં સૌ સમજતા હોય છે, પણ સ્વાર્થ ચીજ એવી છે કે, એકવાર ભલભલાને ઢીલા કરી નાખે જ્યારે જ્ઞાની પુરૂષો પોતાના પુત્રપૌત્રાદિના મૃત્યુના પ્રસંગને પણ શોકનું કારણ ન બનાવતાં વૈરાગ્યનું નિમિત્ત બનાવે છે ઇષ્ટના વિયોગના પ્રસંગને વૈરાગ્યમાં વાળી લે તે જ ખરો જ્ઞાની એક પોતાનો આત્મા અને આત્માના જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણો તેનો વિયોગ ક્યારે પણ થવાનો નથી

વિયોગના પ્રસંગને વૈરાગ્યભાવમાં વાળે તે જ ખરો જ્ઞાની

બાકી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનનાં સુખોને પણ જ્ઞાનીએ

સાગરોપમની સ્થિતિવાળા
શાશ્વત કહ્યા નથી તેવા તેત્રીસ
દેવલોકના સુખોને પણ જ્ઞાનીએ અનિત્ય કહ્યા છે જીવને
અનતીવાર દેવલોકના સુખોનો વિયોગ થઈ ચૂક્યો છે જો કે
સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનવાસી દેવો તો એકાવતારી હોય છે આ
તો અન્ય દેવલોકના સુખોની અપેક્ષાએ વાત છે માટે ખરી
જ્ઞાનદૃષ્ટિ એ જ છે કે વિયોગના પ્રસગને વૈરાગ્યમા વાળી
ધર્મધ્યાનમા વિશેષ પ્રકારે મનને લગાડી દેવુ પણ શેકકળમા
જગએ પડવુ નહી અને તેવા રિવાજો દેશમા ક્યાક ક્યાક
ચાલતા હોય તોયે તે પ્રસિદ્ધ દેશાચારમા ગણવાના નથી
નીતિ. ન્યાય, વેષભૂષા, સાત્વિક ભોજન, વ્યસનાદિનો ત્યાગ,
ભક્ષાભક્ષનો વિવેક અને કર્તવ્યપાલન એ જ સુપ્રસિદ્ધ દેશાચાર
કહી શકાય માર્ગાનુસારી પુરૂષ તેવા દેશાચારનુ ઉલ્લઘન ન
કરે આ પાચમા ગુણપરતુ વિવેચન પુરૂં થયુ ૦ ૦ ૦ ૦

પરનિન્દા મહાપાપ

માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ બોલપરની વ્યાખ્યામાં પાંચ ગુણપર વિશદ વિવેચન કરી ગયા હવે આગળના ગુણોપર વિવેચન કરવામાં આવશે ! અત્યાર સુધી પ્રત્યેક ગુણપર વિસ્તૃત વિવેચન કર્યું છે. હવે જરા ટૂંકાવીને વિવેચન કરવામા આવશે. જેથી બધા ગુણો પરનું વિવેચન પુરૂં થઈ જાય કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યજી ફરમાવે છે કે

अवर्णवादि नक्वापि, राजादिपुविशेपतः ।

કોઈના પણ અવર્ણવાદ ન બોલવા અવર્ણવાદ એટલે પરનિન્દા પરનિન્દા એ મહાપાપ છે નિન્દા અને વિકથા એ તદ્દન વિપરિત દિશા છે તેવી વિપરિત દિશામા ચાલનારો માનવ ધારેલા સ્થાને કયાથી પહોંચી શકવાનો છે પૂર્વ દેશના તીર્થોની યાત્રાએ જવુ હોય તો ઉગમણા ચાલવુ જોઇએ તેના બદલે આથમણો ભાગે તો કયાથી સમ્મેતશિખર કે પાવાપુરી જેવા મહાન તીર્થોની યાત્રાનો લાભ મેળવી શકવાનો છે ! તેમ નિન્દા કે વિકથા એ જીવની અનાદિની નબળી ચાલ છે તેવી ચાલ ઉપર ચાલનારો માનવી ઉગમણા જવાને બદલે આથમણી દોટ મૂકી રહ્યો છે તે ગમે તેટલી ધર્મક્રિયાઓ અને તપજપાદિ કરે પણ મુક્તિધામમા પહોંચી શકવાનો નથી અને તે જીવ સંયમયાત્રાના પણ વાસ્તવિક ફળને પામી શકવાનો નથી

નિન્દાની કુચાલ હોય ત્યાં તપક્રિયા ફોક

તપ અને સંયમયાત્રાનુ વાસ્તવિક ફળ મેળવવું હોય તો સૌથી પહેલા જીવે અનાદિની નબળી ચાલ બદલવી જોઇએ જીવ ક્રિયા અનુષ્ઠાનાદિ બધુ કરે છે, પણ ચાલ બદલતો નથી કોઈ મનુષ્ય દવા લે છે, ઔષધીનુ સેવન કરે છે પણ કુપથ્યની ચાલ છોડતો નથી, તો દવા કે ઔષધી તેને શુ ફાયદો કરશે ? કુપથ્યનો ત્યાગ કરીને જો પથ્ય રાખે તો જ ઔષધી કે રસાયણના સેવનથી તેને ગુણ થાય. એવી પણ ભસ્મો આવે છે કે, તેનુ સેવન કરનાર જો પથ્ય ન રાખે તો આખા શરીરમા ફૂટી નીકળે તેવી રીતે ધર્મ ક્રિયા કરનાર પણ નિન્દા. વિકથા અને ચુગલી ખાવા રૂપ અનાદિની નબળી ચાલ ન બદલે તો ક્રિયા વિક્રિયા રૂપે પરિણમે પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે સોળમા પાપસ્થાનકની સજઝાયમા લખ્યુ છે કે

જેહને નિન્દાની ટાસ છે
તપ કિરિયા તસ ફોક.
દેવ કિલ્બિષિ તે ઉપજે
એ ફલ રોકા રોક.

જે મનુષ્યમા નિન્દાની કુચાલ છે તેની તપ ક્રિયા ફોક છે તે જીવ મૃત્યુને પામીને ભવાન્તરમા કિલ્બિષિ દેવનિકાયમા ઉત્પન્ન થાય છે જે હલકા દેવ કહેવાય છે જેમ મનુષ્યોમા ચડાલ વગેરે હોય છે તેમ દેવનિકાયમા કિલ્બિષિ

દેવ તે હલકા દેવ કહેવાય માટે ધર્મક્રિયાનું વાસ્તવિક ફળ મેળવવું હોય તો મનુષ્યોએ પરનિન્દાનો પરિત્યાગ કરી દેવો નિન્દકને ઘણા કાળ પર્યંત ભવમા ભટકવું પડે છે દિક્ષિત બનેલા સાધુઓમાં પણ જો નિન્દાનો દોષ હોય તો તેઓ ગમે તેવું ઉગ્ર ચારિત્ર પાળતા હોવા છતાં ઘણા લાંબા કાળ પર્યંત સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવુ પડે છે

દૃષ્ટાંત

કુસુમપુર નગરમાં કોઈ શ્રેષ્ઠી રહેતા હતા અને તેમને ત્યાં ઉગ્ર વિહાર કરીને આવેલા અતિ દુષ્કર તપ કરનારા અને ચારિત્રના પાલનમા ખૂબ કડકાઈ રાખનારા સાધુઓ શેઠના મકાનમા નીચેના ભાગમા વસતીની યાચના કરીને ઉતર્યા અને શેઠના મકાનમાં ઉપરના ભાગમા ચારિત્રની પાલનામાં શિથિલ છતાં ગુણાનુરાગી એવા કોઈ સાધુ ઉતર્યા નીચે ઉતરેલા સાધુ બહુ કડક એટલે હજારો લોકો તેમના દર્શનાર્થે આવવા લાગ્યા અને વ્યાખ્યાન વાણીનો લાભ લેવા લાગ્યા વ્યાખ્યાનમાં તો તત્ત્વજ્ઞાનની અને તપત્યાગવૈરાગ્યની ઊંચી ઊંચી વાતો સંભળાવે અને વ્યાખ્યાન શિવાયના ટાઈમમાં જે કોઈ તેમની પાસે આવે તેની આગળ ઉપર ઉતરેલા સાધુની નિન્દા જ કર્યા કરે શેઠને પણ કહે કે, "આને તમે કયા ઉતારો આપ્યો ! એ તો આવો ને તેવો છે, એનામા તપત્યાગ જેવું કાંઈ નથી" કારણ કે તપ ત્યાગનો જાણે તેમણે જ ઠેકો રાખ્યો હતો આજે પણ ઘણી જગ્યાએ આવી વિચારધારા સંભળાય છે કેટલાક શ્રાવકોને પણ બોલતાં

સાંભળ્યા છે કે અમે જે સમુદાયના સાધુઓને માનીએ છીએ એમનામા જે તપત્યાગ છે, તેવો બીજે જોવા નહીં મળે પણ તેમણે સમજવું જોઇએ કે જૈન સાધુ જો સાધુપણાનુ સાગોપાગ પાલન કરતા હોય અને પચમહાવ્રત બરાબર પાળતા હોય તો તેમના તપત્યાગમા અને અન્ય સમુદાયના સાધુઓના તપત્યાગમા શો ફેર પડવાનો છે। પચમહાવ્રતનુ પાલન એ જ તો સાધુ જીવનની અપૂર્વ સાધના છે બાહ્યતપની દૃષ્ટિએ કોઈ વિશેષ તપ કરતા હોય, કોઈ શક્તિ અનુસાર કરતા હોય પણ તેટલાથી એમ ન કહી શકાય કે આ સમુદાયમા જ તપ ત્યાગ વિશેષ છે અને બીજા સમુદાયોમા એમના મુકાબલે કાઈ નથી માર્ગમા સ્થિત દરેક સાધુઓના પચમહાવ્રત પચસમિતિ અને ત્રિગુપ્તિરૂપ ચારિત્રની અનુમોદના કરવી જોઇએ

શેઠને ત્યા ઉપર જે સાધુ ઉતરેલા તે જરા શિથિલ હતા પણ પૂરેપૂરા ગુણાનુરાગી હતા જેટલા તેનના દર્શનાર્થે ઉપર જતા તે દરેકની આગળ નીચે ઉતરેલા સાધુઓની ભૂરિ ભૂરિ અનુમોદના કરતા। કોઈ કહે કે નીચેના સાધુ તમારી પેટ ભરીને નિન્દા કરે છે. તો તેના પ્રત્યુત્તરમા તેઓ એમ જ કહેતા કે હું દોષોથી ભરેલો છુ, તેઓ મારા વિષે જે કાઈ કહે છે તે યથાતથ્ય છે અને હુ તે દોષોમાથી છૂટવાનો મારો પ્રયત્ન ચાલુ રાખીશ નીચે ઉતરેલા મહાપુરૂષો મારા માટે દીવાદાડી રૂપ છે

થોડા સમય બાદ તેઓ બન્ને વિહાર કરી ગયા.

પછી તે જ ગામમાં કેવળી ભગવાન પધાર્યા. આ ઘણા લાંબા સમયની વાત છે. કેવળી ભગવાને દેશના સંભળાવી. દેશનાવિધિ સમાપ્ત થયા બાદ શેઠે કેવળી ભગવાનને વિનયપૂર્વક પ્રશ્ન કર્યો કે, પ્રભો ! થોડા સમય પહેલાં બે મહાત્માઓ મારે ઘેર બિરાજમાન થયેલા. મેં તેમને વસતીસ્થાન આપેલું. બન્નેને ઉપર નીચે રાખેલા. તેમાં નીચે ઉતરેલા તેઓ ચારિત્ર પાલનમાં બહુ કડક હતા અને ઉપર જે ઉતરેલા તે જરા શિથિલ જણાતા હતા. પ્રભુ ! તે બન્નેમાં પરિત સંસારી કોણ ? એટલે કે અલ્પ સંસારી કોણ ? કેવળી ભગવાને પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે ઉપર ઉતરેલા અલ્પ સંસારી હતા અને નીચે ઉતરેલા બહુલ સંસારી હતા. શેઠ અને શ્રોતાજનો આ પ્રત્યુત્તર સાંભળીને વિચારમાં પડી ગયા. તેનું કારણ દર્શાવતા કેવળી ભગવાને કહ્યુ કે

દંભી એક નિન્દા કરે સુણો સંતાજી,
બીજો ધરે ગુણ રાગ ।
પહેલાને ભવ દુસ્તર કહ્યો સુણો સંતાજી,
બીજાને વળી તાગ ગુણવંતાજી ॥

નીચે ઉતરેલા ક્રિયામા બહુ ચુસ્ત હતા પણ દંભ સેવનારા અને નિંદક વૃત્તિના હતા. ઉપર જે ઉતરેલા તે ક્રિયામા થોડા હીન છતાં ગુણાનુરાગી હતા. માટે તે અલ્પ સંસારી વહેલા મોક્ષે પહોંચી જવાના, અને નીચે ઉતરેલા ક્રિયામા ચુસ્ત હોવા છતા દંભી અને નિંદક હોવાથી તેમના માટે સંસાર સાગર અતિ દુસ્તર કહ્યો. તેમને ઘણા લાંબા

કાળ પર્યંત ભવમા ભટકવુ પડશે આ દૃષ્ટાન્ત સાંભળીને
ગુણાનુરાગી બનશે તે અંતે વીતરાગી બનશે એકલી બાહ્ય
પ્રવૃત્તિ ઉપરથી ધર્મને માપી ન શકાય બાહ્ય પ્રવૃત્તિ ઘણી
ઊંચી લાગે પણ અંદરની પરિણતી દૂષિત હોય તો એકલી
બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાત્રથી ધર્મ થઈ જતો નથી જેમ પ્રવૃત્તિ ઊંચી
હોય તેમ અંદરની પરિણામની ધારા પણ ઉત્કૃષ્ટ હોય તો
સમજવુ કે તે જીવ નિત્ય ચડતે ગુણઠાણે છે

અદિટ્ઠ કલ્યાણકરા

પૂ ધર્મદાનગણી ઉપદેશમાળાશાસ્ત્રમા ત્યા સુધી
ફરમાવે છે કે

परपरिवायमईयो, दूनइवयणेहिं जेहिंजेहिपरं ।
तेते पावइदोसे, परपरिवाइ इअ अपिच्छो ॥

પારકા અવર્ણવાદ બોલનારો મનુષ્ય જે જે વચન
વડે બીજાને દોષિત ઠરાવે છે તે તે દોષો તે પોતે પામે
છે. એટલામાટે પરપરિવાદી પુરૂષ અદર્શનીય છે અર્થાત
પરનિન્દા કરનારનું મુખ પણ જોવા લાયક નથી. તેવા
નિન્દકોને જ્ઞાનીએ અદિટ્ઠ કલ્યાણકરા કહ્યા છે. નિન્દક
અને રૂપાળું ક્યાંક સવારના સમયે મુખ જોવાઈ ન જાય
તે માટે લોકો પૂરતો ખ્યાલ રાખે છે. કારણ કે તેઓ
સમજતા હોય છે કે ક્યાંક આવાનું મુખ જોવાઈ જાય
તો એ વાગ્યા સુધી રોટલા મળશે નહીં [illegible].

નિન્દા અને ગર્હા સ્વ આત્માની હોય પરની નહી

હિંસા, અસત્ય, ચૌર્યકર્માદિ પાપને આચરનારા મનુષ્યો તો પાપીજ હોય છે જ્યારે તેવા પાપીની પણ નિન્દા કરનારને મહાપાપી કહ્યો છે, કારણ કે પાપીની પણ નિન્દા કરનારો મનુષ્ય નિરર્થક પાપનો ભાગી બને છે હા, પાપીને બદલે પાપને જ જો નિન્દવામા અને તે પણ પોતાના પાપોને નિન્દવામાં આવે તો તે નિન્દા પણ મહાલાભનું કારણ થાય નિન્દા એ મોટકું દૂષણ છે પણ પરનિન્દાને બદલે સ્વનિન્દા જો કરવામાં આવે તો તે મોટામા મોટો સદ્ગુણ છે ગમે તેવો પાપી હોય તો પણ તે નિન્દાને પાત્ર નથી તે ભાવદયાને પાત્ર જરૂર છે. નિન્દાને પાત્ર ચૌદ રાજલોકમાં જો કોઈ પણ હોય તો તે કેવળ પોતાનો આત્મા છે. અનતા દોષો જ્યા આપણામા ભર્યા હોય ત્યાં બીજાની નિન્દા કરવાનો આપણને પરવાનો કોણે આપ્યો ? પ્રતિદિન પ્રતિક્રમણમા આપણે બોલતા હોઈએ છીએ "निन्दामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि" મને લાગેલા પાપકર્મોની આત્મ સાક્ષીએ નિન્દા અને ગુરૂ સાક્ષીએ ગર્હા કરવાપૂર્વક પાપ કર્મોના ભારથી લદાયેલા મારા આત્માને ત્રિવિધે વોસિરાવું છુ. એટલે તે તે પાપકર્મોને ત્રિવિધે વોસિરાવું છુ. આત્માને વોસિરાવવાનો નથી હોતો, આત્માને તો જગાડવાનો હોય છે કે, પાપ કર્મોને વોસિરાવ્યા પછી ફરી પાછો તે પાપ કર્મોના સેવનમા પડી જાય પ્રતિક્રમણમા પોતાને લાગેલા દોષોની નિન્દા અને

જ્યારે ઈર્ષ્યા લે છે ત્યારે અંદરની હૃદયની ભૂમિકા એવી તો બળીને ભાઠા જેવી થઈ જાય છે કે, તેમાં પછી ધર્મભાવનાના અંકૂરો ફૂટીજ શકતા નથી. મૈત્રી, પ્રમોદ, કારૂણ્ય અને માધ્યસ્થ એ ચારે ભાવનાઓ ધાર્મિક જીવનમાં ઘણુ મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. ચારે ભાવનાઓ પર અમારા તરફથી બહાર પડેલા "રસાધિરાજ" પુસ્તકમાં અમોએ ખૂબ વિસ્તૃત વિવેચન કરેલું છે. એટલે આ પુસ્તકમાં તે ઉપર વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું નથી,

અહિં તો એટલુજ પ્રસ્તુત છે કે પરપરિવાદિ અને ઈર્ષ્યાળુ જીવોને જ્ઞાનીએ નિરંતર દુ:ખી કહ્યા છે તેવા જીવો સ્વપ્ને પણ આતરિક આનંદને અનુભવી શકતા નથી બીજાને દુઃખે દુ:ખી થવું એ સજ્જનતા છે, પણ બીજાના સુખે દુઃખી થવું એ તો એક પ્રકારની ભયંકર દુર્જનતા છે બીજાના દુ:ખમાં સહભાગી થવુ એ પણ સજ્જનતા છે પણ બીજાના સુખમાં ભાગ પડાવવાની ઈચ્છા રાખવી તે બરાબર ન કહેવાય. સામો સુખી માણસ જ સૌને પોતાના સુખમાં સહભાગી બનાવે તે તેના હૃદયની વિશાળતા કહેવાય અને તેની ઘણી ઊંચી સજ્જનતા કહેવાય માટે દુ:ખી પ્રત્યે હૃદયમાં દયા રાખવી અને સુખી પ્રત્યે હૃદયમાં ઉચ્ચ ભાવના રાખવી એ જ જીવનની ખરી મહાનતા કહેવાય. અને તેમાં સુખી પણ જો ધર્મને રસ્તે હોય તો સોનામા સુગંધ કહેવાય. અને સુખી સુખમા છકી જઈને જો ધર્મને ભૂલી જાય તો સમજવું તેનું સુખ બે દિવસની ચાંદની સ્વરૂપ છે. કહેવત પણ છે કે "દો દિનકી ચાંદની ફિર અંધેરી રાત !" બસ

છે. પિતા પોતાના પુત્રને સુધારવા યોગ્ય શિખામણ આપે તેમ યોગ્ય જીવને સદ્‌ઉપદેશ જરૂર આપી શકાય પણ પૂંઠ પછવાડે કોઈની વાત કરવી તે યોગ્ય નથી હાથી ભરબજારમાંથી પસાર થતો હોય ત્યારે તેની પાછળ કોણ ભસે એ તમે સારી રીતે જાણો છો, તેવી રીતે પૂઠ પાછળ કોઈની નબળી વાત કરતા હોય તેવાઓને પણ તે જ ઉપમા ઘટે છે સન્મુખ વાત કરે તે સિંહ કહેવાય માટે કોઇને પણ કાંઈ કહેવું હોય તો મોઢામોઢ કહી દેવુ કોઈ પણ વ્યક્તિ પછી તે દુશ્મન પણ કેમ નથી હોતો, તેની પણ પૂઠ પછવાડે તેને ઉતારી પાડવાની બુદ્ધિથી બીજાને મોઢે નબળી વાત કરવી તે સવારના સમયે શરીરના પૃષ્ઠ ભાગમાથી જે કાંઈ નીકળે છે તેનું ભક્ષણ કરવા બરાબર છે

એટલા માટે જ જ્ઞાનીએ નિન્દકને ચોથો ચંડાલ કહ્યો છે દુનિયામા કર્મ ચંડાલ હોય છે, જાતિ ચંડાલ હોય છે અને કુળચંડાલ પણ હોય છે, જ્યારે નિન્દક ચોથો ચંડાલ ? માટે નિન્દાના દોષનો પરિત્યાગ કરી તીર્થંકરાદિ મહાપુરૂષોના ગુણાનુવાદ કરવાની સુચાલ પાડવી કે જેથી નિન્દા કુથલી અને વિકથા રૂપ અનાદિની કુચાલનો પરિત્યાગ થાય અને જીવને સાચી દિશા મળે તેના ફળ સ્વરૂપે સર્વ દુઃખનો અંત કરી જીવ અનંત અવ્યાબાધ સુખનો ભોક્તા બને બસ એ જ એક મહેચ્છા !

૦ ૦ ૦ ૦

ગૃહસ્થનું રહેઠાણ સ્થાન કેવું હોય ?

માર્ગાનુસારીતાના બોલમાં છ બોલ ઉપરની વ્યાખ્યા પૂરી કરી, સાતમુ બોલ છે ગૃહસ્થ પોતાનું રહેઠાણ સ્થાન કેવુ રાખે અને કેવી જગ્યાએ ઘર બાંધે જે અણગાર ન બની શકે તે ઘરબારી કહેવાય. જેને ગામમાં ઘર ન હોય અને સીમમા ખેતર ન હોય તે અણગાર કહેવાય એટલે કે સાધુ કહેવાય તેવા અણગાર તો જગતમા વિરલ હોય છે. જો કે સાચુ ધર્મમય જીવન જીવનારા તો અણગાર જ છે. અણગાર બને તેનો તો બેડો પાર જ છે જે કોઈ જીવનો એવો પુણ્યોદય જાગે કે ઘરબાર કુટુમ્બકબીલાનો ત્યાગ કરીને અણગાર બની જાય તેનું તો જીવન જ ધન્ય બની જાય ભવસાગર તરવા માટેનો ઊંચામાં ઊંચો એ જ માર્ગ છે. છતા બધા જીવો તે માર્ગે આવી શકતા નથી ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેનારા ઘણા હોય છે તેવા આત્માઓને પણ જો યોગ્ય માર્ગદર્શન મળ્યુ હોય. તો તે આત્માઓ ગૃહવાસમા રહીને પણ સર્વથી નહીં તો છેવટે દેશથી પણ ધર્મ આરાધી શકે.

ગૃહસ્થ પોતાનું રહેઠાણ બહુ જાહેરમાં ન રાખે

કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચન્દ્રાચાર્યજી યોગશાસ્ત્રમાં ફરમાવે છે કે

अनतिव्यक्तगुप्तेच, स्थानेसु प्रातिवेश्मिके ।
अनेक निर्गमद्वार, विवर्जित्त निकेतन ।।

ગૃહસ્થ પોતાને રહેવા માટે જે મકાન ઊભું કરે તે બહુ જાહેરમાં પણ ન હોવું જોઈએ અને બહુ ગુપ્ત વિભાગમાં પણ ન હોવું જોઈએ. જો મકાન એકદમ ખુલ્લું હોય એટલે કે જાહેરમાં હોય તો આજુબાજુમા બીજા મકાનો ન હોવાથી ક્યારેક ચોર વગેરે ઉપદ્રવ કરે. અસામાજીક તત્ત્વોથી ક્યારેક પરેશાન થવું પડે. ચારે બાજુથી મકાન ખુલ્લુ હોય એટલે ઘરમાં સ્ત્રી બાળકો વગેરેને ભય રહ્યા જ કરે. તેઓ નિ:શંકપણે ઘરકામમાં ધ્યાન આપી શકે નહીં ? મનમાં ભય સંજ્ઞા રહે એટલે મન અંદરથી અસ્વસ્થ રહ્યા કરે. મનમા અસ્વસ્થતા રહે એટલે કામકાજમા પણ મન લાગે નહીં સુખના જેટલા પ્રકાર છે તેમાં મનની સ્વસ્થતા જેવુ એકે સુખ નથી, અને માનસિક અસ્વસ્થતા જેવુ એકે દુઃખ નથી. મન સ્વસ્થ ન હોય એટલે અંતે શરીર પણ અસ્વસ્થ થાય મનની અસર તન પર પડે જ. વ્યાધિના ઉદયકાળમાં પણ મન જો સમાધિભાવમાં રહે તો અનુપમ સુખ અનુભવી શકાય શરીરમા વ્યાધિ અને મનમાં સમાધિ એ તો કોઈ મહાન જ્ઞાની માટે જ બની શકે ! શરીરથી ભિન્ન આત્માનુ જેમને ભેદજ્ઞાન થયેલું હોય તેવા પુરૂષો જ અશાતાના કાળમાં પણ અનુપમ સમતા ભાવમાં પોતાના આત્માને ગણી શકે. અશાતાના કાળમાં આત્મા સમતારસમાં ઝીલે એટલે ચોકબંધ નિર્જરા સાધી શકે, અને તેના પ્રમાણમા કર્મોનું બંધ તેને અતિ અલ્પ પડે, અને તે જીવ અલ્પ કાળમાં બધા કર્મોને ખપાવીને નિઃકર્મા બને એટલે કે ક્ષીણકર્મી બને છે

મંગલાચરણ

ગુપ્ત વિભાગનું રહેઠાણ પણ ગૃહસ્થમાટે શોભનીય નહી

ગૃહસ્થ જેમ ઘર બહુ જાહેરમા ન બાંધે તેમ બહુ ગુપ્ત વિભાગમા પણ ન બાંધે કારણ કે ગુપ્ત વિભાગમા ઘર બાંધવાથી ઘર ચારે બાજુ બીજા ઘરોથી ઘેરાઈ જાય એટલે પોતાના ઘરની શોભા ન દેખાય ઘરમા ક્યારેક અગ્નિનો ઉપદ્રવ થવો હોય તો એકદમ બહાર નીકળી ન શકાય અને તેવા સમયે પોતાનુ અને પોતાના કુટુમ્બીઓ વગેરેનુ તેમજ ધન સંપત્તિનુ રક્ષણ પણ ઘણીજ મુશ્કેલીથી થઈ શકે અતિ ગુપ્ત વિભાગમા ઘર બાંધવાથી આવી બધી મુશ્કેલીઓમા મુકાવવુ પડે માટે બહુ પબ્લિકમા (જાહેર) કે બહુ પ્રાઇવેટમા ગૃહસ્થે ઘર ન બાંધે

પાડોશ સારો હોવા જોઈએ

જો નબળો પાડોશ હોય ત્યા પણ ગૃહસ્થે ન રહેવુ. [illegible]

સારો હોય, અગલબગલમાં ધાર્મિક માણસો રહેતા હોય, જિન મંદિર, ઉપાશ્રય વગેરે નજદીકમાં હોય તેવા વિસ્તારમાં રહેવાથી પોતાનો ધર્મ પણ સચવાય. પ્રતિદિન જિનેશ્વર ભગવાનના દર્શનપૂજનનો અપૂર્વ લાભ મળે નજદીકમાં ઉપાશ્રય હોય એટલે ગુરૂ ભગવંતોના દર્શનવંદનનો તેમ જ જિનવાણીના બે શબ્દો કાને પડવાના અપૂર્વ લાભનો અવસર કયારેક મળી શકે તેવા મહાન પવિત્ર આલંબનો નજદીકમા હોવાથી બચ્ચાઓમાં પણ સંસ્કાર સારા પડે શરૂઆતથી જીવનમાં પડેલા ધર્મના સંસ્કાર જ મોટી ઉમરે પલ્લવિત બને છે માટે ગૃહસ્થે પોતાના ધાર્મિક અને અધ્યાત્મિક જીવનને ટકાવી રાખવા અને વિકસિત કરવા રહેઠાણ ઊભુ કરવામા પાડોશનો પહેલો ખ્યાલ રાખવાનો.

ઘરમાં પ્રવેશ માટે મંગલદ્વાર હોય પણ એટલાબધા દ્વાર ન હોય કે કયારેક અમંગલ જેવું થઇ જાય

તેમ જ ગૃહસ્થનુ રહેઠાણ અંદર પ્રવેશ કરવાના અને બહાર નિકળવા માટેના અનેક દ્વારોથી રહિત હોય ઘરમા વધારે પડતા જવાઆવવાના દરવાજા હોય તો કયા દરવાજેથી કયો માણસ અને કયા ટાઇમે ઘરમા પ્રવેશ કરી જાય તેની ઘરના માલિકને પણ બીજી પ્રવૃત્તિમા જોડાયેલા હોય તો ખબર પડે નહીં અને તેવી તક જોઇને દુષ્ટ માણસો ઘરમા ઘૂસી જઇને કયારેક ઘરને ઘણું મોટુ નુકશાન પહોંચાડી દે ગૃહસ્થના ઘરમા વિધવિધ પ્રકારની મુલ્યવાન સામગ્રી હોય, [illegible] પણ હોય સુખી અને સંપન્ન ગૃહસ્થ હોય એટલે

તેના ઘરની સજાવટ પણ અનોખી હોય ઘરમા સ્ત્રી અને પુત્ર પૌત્ર તેમજ પુત્રીઓનો બહોળો પરિવાર પણ હોય હવે તેવા ભર્યા ઘરમા કોઈ ગુંડા તત્વો જેવા અજાણ્યા માણસો ઘરના ઘણા દરવાજાઓનો લાભ લઇને ગમે તે રસ્તેથી ઘરમા પ્રવેશી ગયા હોય એટલે ઘરની સલામતી કેમ રહે ? કયારેક તેવા તત્વો ધનવૈભવનો નાશ કરી નાખે. કયારેક ઘરમાથી કોઈ ઈષ્ટ વસ્તુનુ અપહરણ પણ કરી જાય માટે ગૃહસ્થનુ રહેઠાણ જવા આવવાના અનેક દ્વારોથી વિવર્જિત હોવુ જોઇએ

વાસ્તુ શુધ્ધિના લક્ષણો

ગૃહસ્થે નિયમિત ઓછા દ્વારવાળુ સુરક્ષિત ઘર બનાવવુ અને તેવુ ઘર પણ જે ભૂમિ વાસ્તુના લક્ષણોથી યુક્ત હોય. એટલે જે ભૂમિના દર્ભ નામે વનસ્પતિ ઊગતી હોય. અશોકવૃક્ષ આંબાના ઝાડ જેવા વૃક્ષો જે ભૂમિ પર ઊગતા હોય. જ્યા હોય મૃત્તિકા પણ શ્રેષ્ઠ વર્ણ અને ગંધયુક્ત હોય. પૃથ્વીનુ ખોદકામ કરતા પાણી પણ ન્યાથી નીકળતુ હોય કે જમીન તે જમીનમાથી ક્યારેક નિધાન પ્રગટ થયુ હોય અથવા કે [illegible] માટે ક્યારેક શુભ સ્વપ્ન આવ્યુ હોય અથવા શુભ શુકન થતા [illegible] [illegible] હોય તે તરફ જતા શુભ [illegible] નિમિત્ત [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

જગ્યાઓ હોય છે જયાં રહેવાથી ગૃહસ્થોને ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિને બદલે હાની જ થયા કરે અને ઘણા કષ્ટો પણ વેઠવાં પડે. ઉત્તરોત્તર હાની થાય અને કષ્ટો વેઠવાં પડે તે તો કર્મોદયને કારણે છે, છતાં કર્મોદય થવામા દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિ બાહ્ય સામગ્રી પણ નિમિત્ત બને છે, માટે ગૃહસ્થ યોગ્ય આગારમાં રહે તો તેનું ચિત ધર્મધ્યાનમાં પણ બરાબર લાગે તેના પરિવારમાં ઉત્તરોત્તર ધર્મના સસ્કારો પડતા રહે અને પરિવારમાંથી કયારેક કોઈક અણગાર બનીને પોતાના આત્માનુ કલ્યાણ કરવાની સાથે આખા કુટુમ્બનો પણ ઉદ્ધાર કરે. ● ● ● ●

સંગ તેવો રંગ

માર્ગાનુસારીતાના પાંત્રીસ ગુણોમા આઠમા ગુણ છે સદાચારી અને સજ્જન એવા પુરુષનો સંગ કરવો કારણ કે જેવો સંગ હોય તેવો રંગ લાગે છે સદાચાર વગરના જે મનુષ્યો હોય તેવાઓના સંસર્ગમા આવવુ નહી દાખલા તરીકે ખલ, ઠગારા, જાર (અનાચાર સેવનારા), ભાટ ભાંડ ભવાયા નટ આદિ હલકા મનુષ્યોની સોબત કરવાથી આપણામા જે કાંઈ સારા સંસ્કાર હોય તે પણ નાશ પામે છે આવી સોબતમા રહેવાથી મનુષ્ય જતે દહાડે પોતાના (Character) (કેરેક્ટર) ચારિત્રથી પણ ભ્રષ્ટ થઈ જાય કહેવત પણ કહેવાય છે કે હલકા હોય તે હલકાનો ભાવ ભજવે જ બગીચા પરથી હવા પસાર થઈને આવતી હોય એટલે તે હવામા સુગંધ જ આવવાની અને ઉકરડા પરથી હવા પસાર થઈને આવતી હોય એટલે તેની સાથે દુર્ગંધ જ આવવાની, તેમ સારાની સોબતમા રહીએ એટલે આપણા જીવનમા સદ્ગુણની સુવાસ જ આવવાની અને દુર્જનની સોબતમા રહીએ એટલે આપણા જીવનમા પણ દુર્ગુણની દુર્ગંધ જ પસરવાની છે ધર્મબિન્દુ પ્રકરણની ટીકામા પૂર્વાચાર્ય મહાપુરુષે ફરમાવ્યુ છે કે

यदि सत्संगनिरतो भविष्यसि भविष्यसि ।
अथासज्जनगोष्ठीषु, पतिष्यसि पतिष्यसि ॥

[illegible]

થઈ જઈશ અને જ્ઞાનીની સાથે ગોષ્ઠી કરવાને બદલે દુર્જનની સાથે ગોષ્ઠીમાં પડીશ તો તું પતનને પામીશ. માટે પહેલાં તો સંગ જ કરવા જેવો નથી. સંગ કરતાં આત્માની અસંગ દશા અતીવ શ્રેષ્ઠ છે, છતાં વચગાળાની સાધક દશામાં સંગ કરવો જ પડે તો સત્સંગ કરવો પણ કુસંગ તો ભૂલેચૂકે નહીં કરવો.

સત્સંગ એ પારસમણિ

જેમ બોલ બોલ કરવા કરતાં મૌન રહેવું એ અતીવ શ્રેષ્ઠ છે, છતાં મૌન ન જ રહી શકાય ને બોલવું જ પડે તો અસત્ય ભાષણ તો ન જ કરવું હિત, મિત અને પથ્યકારી એવું સત્ય વચન જ બોલવું. તેમ અસંગ દશા સર્વોત્તમ પણ તેટલી ઉચ્ચ ભૂમિકાએ ન પહોંચ્યા હોઈએ ત્યાં સુધી વચગાળાની સાધક અવસ્થામાં નિરંતર સત્સંગ કરતા રહેવું, અને દુરાચારી એવા હલકી કક્ષાના મનુષ્યોનો સંગ છોડી દેવો એ તદ્દન બરાબર છે પણ તેવાનો સંગ છોડ્યા પછી સદાચારી અને ધર્મમય જીવન જીવનારા ગુણી પુરૂષોની સોબત કરવામાં ન આવે તો આપણા જીવનમા ગુણવૃદ્ધિ કઈ રીતે થવાની ? સત્સંગ એ દુનિયામાં ઘણી મોટી ચીજ છે સત્સગ એ પારસમણિ છે. લોઢાને પારસનો સંગ થાય તો તે સુવર્ણ બને છે તેમ ગમે તેવો શઠ મનુષ્ય પણ સત્સગના પ્રભાવે સુધરી જાય છે

ક્ષણના સત્સંગનો પણ અપૂર્વ મહિમા

ઘોરાતિઘોર દુષ્કર્મને કરનારો મનુષ્ય પણ સત્સંગના પ્રભાવે પવિત્ર બની પ્રાંતે પરમાત્મપદને પામી જાય છે શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યજી પણ લખે છે કે

क्षणमपिसज्जन संगतिरेका ।
भवति भवार्णव तरणे नौका ।।

એક ક્ષણમાત્રનો સત્સંગ છે તે ભવસમુદ્રના નૌકા સમાન છે, એટલે કે એક ક્ષણના સત્સંગથી પણ જીવ તરી જાય છે આખા દિવસમા પા અડધી કલાકનો પણ મનુષ્યોએ અહર્નિશ સત્સંગ કરવો જોઇએ આ તો એક અપેક્ષાએ લખ્યુ છે. બાકી ઘણોખરો સમય મનુષ્યોએ સત્સંગના અને આગ[illegible] ધાર્મિક પુસ્તકોના સ્વાધ્યાયમા વિતાવવા જેથી મનને નવરૂં પડવા જ નહી દેવુ કહેવત પણ છે કે નવરા નખોદ વાળે અને મન નવરૂ પડે એટલે સંકલ્પવિકલ્પમા જ ચડી જાય સંકલ્પવિકલ્પને લીધે મનના [illegible] પણ પછી જાય [illegible] આવે ક્યારેક મન આર્તધ્યાનમા [illegible] લીધે [illegible] નાટક [illegible] એટલે ભવોભવમા તે કર્મો [illegible] નહી [illegible]

આવવા ઈચ્છતી નથી

હંસલીની આવી શિખામણ હોવા છતાં, હંસ લાગણીવશ બનીને વાયસની સાથે જાય છે અને તે વાયસ હંસને નંદનવન જેવા રમ્ય પ્રદેશમાં લઈ જાય છે. ત્યાં જઈને વાયસ અનેક પ્રકારના ફળફૂલ આદિથી હંસની સરભરા કરે છે હંસને પોતાના મોંઘેરા મહેમાન માનીને મહેમાનગતિ કરે છે. એમ કરતા મધ્યાન્હ કાળ શરૂ થાય છે ગરમીની મોસમ હોવાથી બન્ને એક ઘટાદાર વૃક્ષની ડાળ ઉપર બેઠેલા છે તે જ વૃક્ષની નીચે શિકાર કરવા નીકળેલો એક ગજવી પોતાના સાગરીતોની સાથે વિશ્રાતિ લેવા આવી પહોંચે છે રાજાના સેવકો વૃક્ષની નીચે રાજાના શયન માટે સુખશય્યા બિછાવી દે છે અને રાજા પરિભ્રમણનો થાક ઉતારવા શયન કરે છે. તેટલામા ઉપરથી કાગડો બરાબર રાજાના મોં ઉપર ચરક કરે છે અને રાજા જાગી જાય છે. રાજાના સેવકો પણ બેઠા થઈ જાય છે નીચે જ્યા જરાક સંચાર થાય છે, ત્યા વૃક્ષ ઉપરથી કાગડો ઊડી જાય છે રાજાના સેવકો બાણથી ઉપર બેઠેલા હસને વીંધી નાખે છે. અને તરફડતો હંસ વૃક્ષ ઉપરથી નીચે પડે છે

ત્યારે રાજા સેવકોને કહે છે કે, આ જંગલના કાગડા તો બહુ રૂપાળા દેખાય છે આ શબ્દ સાભળતા હંસને મનમાં મૃત્યુથી પણ અધિક વ્યથા થાય છે અને મનમા વિચારે છે કે, અરર ! આ રાજા તો મારી જાતને પણ પિછાનતો નથી, અને તદ્દન ખોટી ખતવણી કરે છે છેલ્લે મરતા મરતાં પણ

માતાપિત્રોશ્ચપૂજકઃ

સંગ સદાચારીનો કરવો એ માર્ગાનુસારીતાનો આઠમો ગુણ છે. તેમ માતપિતાના પૂજક બનવું એ નવમો ગુણ છે કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યજી ફરમાવે છે કે :

मातापित्रोश्चपूजकः

માતાપિતાના પૂજક બનવું એટલે "**पूजनचास्यविज्ञेयं त्रिसंध्यनमन क्रिया**" ત્રણે કાળ માતાપિતાને પ્રણામ કરવા એ જ એમનું પૂજન કહેવાય. તેઓ ગેરહાજર હોય, કયાંય બહારગામ ગયેલા હોય તો હૃદયમાં તેમને આરોપિત કરીને પ્રણામ કરી લેવા, અથવા ઘરમાં તેમનો ફોટો હોય તો ફોટાને પ્રણામ કરી લેવુ. માતાપિતાને ત્રિકાળ નમન કરવાથી માનવી નમ્રશીલ બને છે, અને ઉપકારી માતાપિતા પ્રતિ હૃદયમાં બહુમાન જળવાઈ રહે છે માતાપિતાને નમતો હશે તો દેવગુરૂને પણ નમશે વિનમ્રભાવને લીધે તેનામા બીજા અનેક સદ્ગુણોનો વિકાસ થશે સવારે ઉઠતાંવેત માતાપિતાને પ્રણામ કરવા જોઇએ અને તેમના ઉપકારો હૃદયમાં અહર્નિશ સભારવા જોઇએ

વિનય પ્રશમથી વિહીન મનુષ્યો નિર્જળ
નદીની જેમ શોભાને પામતા નથી

તેઓ કામ પ્રસંગે બહાર ગયા હોય ને જેવા ઘરમાં

પ્રવેશ કરે કે તરત ઊભા થઈ જવુ જોઇએ બે પાચ ડગલા આમે લેવા જવુ જોઇએ. તેમને બેસવા માટે આસન બિછાવી આપવાપૂર્વક તેમનો વિનય કરવો જોઇએ પોતાને તેમના સમીપના બેસવુ હોય તો સમાન આસને ન બેસતા નાચલે આસને વિનમ્રભાવે બેસવુ જોઇએ ગુરૂજનોનો વિનય [illegible] વિના જીવનમાં કોઈ પણ પ્રકારની સિદ્ધિ સંભવતી [illegible] વિનયગુણ સામાન્ય ગુણ નથી, મહાન ગુણ છે વિનય [illegible] જીવ જ્ઞાન મેળવે જ્ઞાનના પ્રભાવે [illegible] વશ કરે વિનયગુણના પ્રભાવે સર્વ [illegible] ચારિત્ર પામે ચારિત્રના પ્રભાવે [illegible] જીવ પરંપરાએ મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરી લે છે એટલા [illegible] સર્વ કલ્યાણનુ ભાજન વિનય છે ગુરૂજનોના વિનય [illegible] જીવનમા ગુણગરિમા આવે છે, બધા ગુણો વિનયને આધીન છે જે [illegible] નમ્રશીલ છે તે જ કરી શકે [illegible] મૌન વિનય તે [illegible] માનવી [illegible] બન્યો તે સર્વગુણ સંપન્ન બને છે [illegible] શોભતો નથી જેવા વિનય ગુણથી [illegible] આદિ [illegible] તેવો શોભતો નથી [illegible] કુળ રૂપ, વચન, યૌવન ધન [illegible] વિના [illegible] વિનય [illegible] પ્રાણથી [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] पूज्यपाद [illegible]

[illegible]
[illegible] न शोभते [illegible] ॥
[illegible]

સુમધુર વચનો બોલતો હોય, ઉચ્ચ કુળમાં જન્મેલો હોય, તેનું યૌવન પણ ખીલી ઊઠેલું હોય છતાં વિનય અને પ્રશમથી વિહીન હોય તો તેના જીવનની શી શોભા છે? નદીનો પટ ગમે તેટલો વિશાળ હોય પણ પટમાં પાણીનો પ્રવાહ જ ન વહેતો હોય તો નદીની શી શોભા દેખાવાની છે? માટે જીવનમાં ગુણ પ્રગટાવવા હોય તો વિનીત બનવું.

विणओ सासणे मूलं, वीणीओ संजओ भवे ।
विणयाओ विप्पमुक्कस्स, कओ धम्मो कओ तवो ।।

વિનય એ જિન શાસનનું મૂળ છે. વિનીત છે તે જ ખરો સાધુ છે. વિનયગુણથી ભ્રષ્ટ થએલાને ધર્મ કેવો? અને તેને વળી તપ પણ કેવુ? અર્થાત તેને ધર્મ ક્યાંથી હોય, અને તપ પણ ક્યાથી હોય? તે તો દેવાળીયા કંપનીનો મેમ્બર કહેવાય જિન શાસનમાં તેને ક્યાય સ્થાન ન મળે.

વિનય વિવેકના સંસ્કાર વિનાનું શિક્ષણ શા કામનું ?

માતાપિતા, કળાચાર્ય, ઘરની અંદરના વડીલો, એ બધા ગુરૂસ્થાને છે. તેમને ત્રણવાર પગે લાગવાનું એટલા માટે લખ્યું કે એમ કરતા જીવનમાં નમ્ર ભાવ આવે. જ્યારે આ કાળમા તો ત્રિસંધ્ય નમન વિધિ તો ઠીક પણ સવારે ઉઠતાવેંત એકવાર પગે લાગતાં હોય તોએ ઘણી મોટી વાત

મંગલાચરણ

કહેવાય એક ગામમા આ વાત નીકળેલી ત્યારે એક બાઈ
બોલ્યા, મહારાજ ! આ જમાનામા પગે લાગવાની વાત ના
ઠીક પણ આ બધા અમારા સુપુત્રો તમારી સામે જ [illegible]
છે એમને એટલાપુરતો ઉપદેશ આપો કે અમારે તેમને પગે
લાગવું ન પડે મે કહ્યુ, તો પછી આ કાળના [illegible]
સંસ્કાર શુ ભણ્યા કહેવાય ? ગમે તેટલુ શિક્ષણ મેળવ્યા
છતા વિનય વિવેકના સંસ્કાર જીવનમા ન ભણ્યા હોય તો
શિક્ષણ શા કામનુ ? અને તેવા [illegible] વિહીન [illegible]
વન્દન કરવા કરતા શત્રુંજય જેવા તીર્થમા [illegible] તપ [illegible]
શું ખોટુ ? તેને કે માબાપનુ પણ કર્તવ્ય છે કે બાળ[illegible]
શરૂઆતથી બાળપણીના જ ધર્મના [illegible] માબાપ [illegible]
છે શરૂઆતથી જ તેમને ધર્મના [illegible] અને તેમ[illegible]
ભણાવીના તે સંસ્કારો જરૂર [illegible] ધર્મની [illegible]
વિનીત અને નમ્રશીલ બને [illegible] ન [illegible]
[illegible] તે દીક્ષાને [illegible]
[illegible] કાર્ય કરવા

પરલોક [illegible] તેવા

કહેવાય. અને તેમનો પરલોક સુધરે તે માટે તીર્થયાત્રા, સુપાત્રેદાન દીન અનાથાદિનો ઉદ્ધાર જેવા ધર્મના શુભ કાર્યો તેમના હાથે કરાવવા જોઈએ.

તેમને જે કાંઈ અનિષ્ટ હોય તેવા વ્યવહારનો ત્યાગ કરી દેવો દાખલા તરીકે તેમને સટ્ટાની લાઈન પસંદ ન હોય તો તે છોડી જ દેવી તેમને જે કામકાજ પસંદ ન હોય તે ન જ કરવુ. તેમને મીલ કારખાના વગેરે મહારંભનાં કાર્યો પસંદ ન હોય અને તે કાર્યોને તેઓ ધર્મવિરૂદ્ધ લેખતા હોય તો તે કાર્યો કરવાં જ નહીં તેમને જે ઇષ્ટ હોય તેમાં પ્રવર્તવુ. ધર્મધ્યાનમા તેઓ અતરાય લેતા હોય તો વિનમ્રભાવે કહેવું કે, આપ ધર્મ પ્રવૃત્તિમાં અતગય ન નાખો, એ સિવાયની આપની દરેક આજ્ઞા શિરોમાન્ય કરવા તૈયાર છુ.

માતાપિતાના વિત્તનો તીર્થમાં વ્યય કરે

तदासनाद्यभोगश्च, तीर्थेतद्वित्तयोजनम् ।

તેમના આસનાદિનો પોતે ઉપભોગ ન કરે એટલું જ નહીં તેમની જે અંગતમૂડી હોય તેનો તીર્થક્ષેત્રમાં અથવા સાત સુક્ષેત્રોમાં અથવા તેવા કોઈ પણ સન્માર્ગે વ્યય કરે. જો સ્વયં ગ્રહણ કરે તો તેમના મૃત્યુમા પોતાની અનુમોદનાનો પ્રસંગ આવે વૃદ્ધ માતાપિતા પાસે મૂડી હોય અને તેમનાથી તેની મમતા મૂકાતી ન હોય એટલે તેમના પુત્રો વિચારે કે

મંગલાચરણ

હવે આ બાહુ વૃદ્ધ થઈ ગયા, કહો પણ ઘણા ભાગે છે.
હવે તો છૂટી જાય તો સારું ! આવું ઉપરથી મકે પણ
મનમાં વાત બીજી હોય હવે તો આ છૂટી જાય ન ઠીક
આ વાત તો ઔપચારિક થઈ બાકી ત. આ જાય ન
આમાંનું સંઘરી રાખેલ અટ હાથમાં આવ ! [illegible]
વિચારો ન આવી જાય એટલે જ [illegible]
યોગબિન્દુમાં લખ્યું કે તેમના વિનાન તીર્થ [illegible]
કરવો

માતાના અગણિત ઉપકારો

માતાપિતામાં પણ માતાના મહાન ઉપકા[illegible]
[illegible] "માતાપિત્રોશ્ચાપૂજ્ય" [illegible]
[illegible] એટલે [illegible]
[illegible] મનુસ્મૃતિમાં [illegible]

ધર્મને માર્ગે વ્યય કરવાનો મહાપુરૂષો જરૂર ઉપદેશ દેતા હોય છે. એટલાથી કોઈ પણ મહાપુરૂષ ઘર વેચીને કોઈને તીર્થ કરવાનુ કહેતા નથી. વ્યાપાર વાણિજ્યમા આવક ઘણી થતી હોવા છતા સન્માર્ગે જેઓ ખર્ચતા નથી તેવા મનુષ્યો શ્રીસંઘમા કે સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા ને પામતા નથી ઉલટા નિન્દાને પાત્ર ઠરે છે ગૃહસ્થને પોતાના કુટુમ્બીઓ તેમજ પોતાના આશ્રિતોનો પણ ખ્યાલ રાખવો પડે ધર્મબિન્દુ પ્રકરણની ટીકામા ત્યા સુધી લખ્યુ છે કે

आयव्ययमनालोच्य, यस्तु वैश्रवणायते ।
अचिरेणैव कालेन, सोऽत्र वै श्रवणायते ।।

જે મનુષ્ય આવકનો ખ્યાલ રાખ્યા વગર વૈશ્રવણ-કુબેર ભંડારીની જેમ ધનનો વ્યય કરવા જાય તે મનુષ્ય અલ્પ સમયમા જ શ્રવણમાત્ર પુરતોજ રહી જાય છે અર્થાત્ કે તે ધનાઢ્ય હતો, આવો હતો ને મોટો મહાન લક્ષાધિપતિ હતો એવુ સાભળવા પુરતુ રહી જાય છે. આવક ઉપરાંત માનવી વ્યય કરવા જાય એટલે રોગ જેમ શરીરને દુર્બળ કરી નાખે તેમ વધારે પડતો ખર્ચ માનવીને વ્યવહારમા શક્તિહીન કરી નાખે છે. જતે દહાડે તેવા ખર્ચાળ માનવીને ભીખ માગવાનો પણ વખત આવી લાગે

ખોટી જીવન જરૂરિયાતો પર કાપ મૂકાઈ જાય તો બચત ચાલુ રહે અને અનીતિ ન કરવી પડે

પહેલાના કાળમા મનુષ્યો આવક હોય તે પ્રમાણે

મંગલાચરણ

ખર્ચ ગણતા જ્યારે આ કાળમા જેટલાં પોતાને પ્રતિમાસ ખર્ચ લાગતો હોય તે મુજબ આવક ઊભી કરવા જાય છે આ કાળમાં મનુષ્યોએ ખોટા ખર્ચા અને જરૂરિયાતો એટલી બધી વધારી મૂકી છે કે ગમે તેટલી આવક ઊભી કરવા જાય તોએ પુરૂ થાય નહીં એટલે પછી બે નંબરના [illegible] કરવા પડે છે, અને તે માટે કાળા કારનામા પણ કરવા પડે કે તેના કરતા માટીને ત્રણસો રૂપિયાની આમારાની લાગ ન [illegible] તે મુજબ જ ખર્ચ ગણવામા આવે અને જરૂરિયાત [illegible] કાપ મૂકી દેવામા આવે તો કાળા કારનામા કરવા ન પ[illegible] આજે ઘરમા [illegible] ન લાગ તો [illegible] સાડી [illegible] પા પટ ને પાવડર વગેરે ફેશનેબલ સીલ્ક [illegible] વેશભૂષા વગેરેના ખર્ચ [illegible] ધૂમ્રપાન, સિનેમા, [illegible] એ બધા [illegible] લાગી પડ્યા છે ? [illegible]

[illegible]

ગરીબાઈ હઠાવવી હોય તો દુર્વ્યય બંધ કરો

[illegible]

જે બેકારી બેરોજગારી અને ગરીબાઈનાં જ્યાં ત્યાં જે દર્શન થાય છે તેની જગ્યાએ ચોમેર આબાદીનાં અને સુખી જીવનનાં દર્શન થવા માંડે. ધનાઢયો દુર્વ્યય ઉપર કાપ મૂકે તો દેશમાં રોજીરોટીનો કોઈ સવાલ જ નહીં ઊઠે. એશઆરામ નાટક સિનેમા અને નાચગાનાદિમાં જ પૈસાનો દુર્વ્યય થતો રહે તો ગરીબાઈ શી રીતે હઠવાની છે ? અને ગરીબાઈ ન હઠે ત્યાં સુધી દરિદ્રતાનાં દ્વાર ક્યાંથી બંધ થવાનાં છે.

સંપત્તિના ચાર વિભાગ

નીતિ શાસ્ત્રમા લખ્યું છે કે ગૃહસ્થોએ સંપત્તિના ચાર વિભાગ કરવા જોઇએ. તેમાં એક ભાગ ભંડારમાં રાખવો, એક ભાગ વ્યાપારમાં જોડવો, એક ભાગ પોતાના ઉપભોગાદિમાં વાપરવો અને ચોથા ભાગનો સન્માર્ગે વ્યય કરી નાખવો. કેટલાકો એમ પણ કહે છે કે આવકના બે ભાગ કરવા અને તેમાથી કાંઈક અધિક હિસ્સો ધર્મમા વાપરી નાખવો અને બાકીના હિસ્સાનો ઉપયોગ ગૃહસ્થ પોતાની આજીવિકા ચલાવવામાં અને વ્યાવહારિક કાર્યોમાં જ્યાં તેને ઠીક લાગે તેમ કરે મનુષ્યો પહેલાથી સંપત્તિના અડધા ભાગનો અથવા છેવટે ચોથા ભાગનો સન્માર્ગે વ્યય કરતા થઈ ગયા હોત તો આજે જે દરોડો પડે છે તે પડત નહીં અને અણધારી આફતમા મૂકાવું પડત નહીં !

આ કાળમાં સંપત્તિના ચાર વિભાગ કરવાની વાત જ

ધર્મ કરવાની મનમાં ઈચ્છા થાય તે પણ ઈચ્છા યોગ

બુદ્ધિના આઠ ગુણોમાં પહેલો ગુણ શુશ્રૂષા અને બીજો ગુણ શ્રવણ છે. ધર્મ સાંભળવાની ઈચ્છા તે શુશ્રૂષા. અંદરની અભિરૂચિ વિના ધર્મ સાંભળે ખરો પણ તેમાં રસ જામે નહીં. રાજાને ઊંઘ ન આવતી હોય એટલે પુરોહિતને કથા કરવાનું કહે પુરોહિત કથા કરે એટલે રાજા ઊંઘી જાય થોડીવાર રાજા હું હું કરે અને પછી આંખમાં નિદ ભરાવવા માંડે શુશ્રૂષા વિના કોઈને પણ ધર્મ સંભળાવવો તે રાજા આગળ કથા કરવા બરાબર છે કોઈ પણ ધર્મ ક્રિયા કરવાની મનમાં ઈચ્છા પ્રગટે એ પણ ઈચ્છાયોગ છે અને જ્યાં યોગ છે ત્યાં સિદ્ધિ છે.

શ્રવણ ધારણ ગ્રહણ વગેરે બુદ્ધિના ગુણો

શ્રવણ બુદ્ધિનો બીજો ગુણ છે. શ્રવણ કર્યાપછી ગ્રહણ કરવું તે પણ બુદ્ધિનો ગુણ છે. આજે શ્રવણ તો મનુષ્યો ખૂબ કરે છે પણ શ્રવણ કર્યા પછી ગ્રહણ કરવું જોઈએ. એક કાનેથી સાંભળીને બીજે કાનેથી કાઢી નાખે તો શ્રવણ શી રીતે સફળ નીવડે ? ગ્રહણ કર્યા બાદ હૃદયમાં ધારણ કરવું જોઈએ, તે બુદ્ધિનો ચોથો ગુણ થયો તેના ફળ સ્વરૂપે સમ્યગ્જ્ઞાન થાય તે વિજ્ઞાન કહેવાય. સંદેહ અને વિપર્યાસ રહિત જે જ્ઞાન તે વિજ્ઞાન.

જાણેલા અર્થને અવલંબીને બીજા વિતર્કો કરવા અને વિરૂદ્ધ અર્થથી વ્યાવર્તન કરવું તે ઊહ કહેવાય જે અર્થ જાણ્યો હોય તેની ચિંતવના કરવી તે ઊહ ઘરમા ધુમાડો દેખીને અગ્નિ છે તેવો નિશ્ચય પહેલાં કર્યો હોય. પછી ક્યારેક પર્વતપર ધુમાડો દેખીને વિચાર આવે કે

यत्र यत्र धूम्र तत्र तत्र वन्हि

જ્યા જ્યા ધુમાડો હોય ત્યા ત્યા અગ્નિ હોય. બાદ [illegible]ને ઊહ કહેવામા આવે છે અથવા સામાન્ય જ્ઞાન તે ઊહ [illegible]વાય અને વિશેષ જ્ઞાન તે અપોહ કહેવાય અપોહ એટલે [illegible] તત્ત્વ મિમાંસા કરવી દાખલા તરીકે હિં[illegible] પાપ [illegible]ની હિં[illegible] કરવી એ મહાપાપ તેનાથી તીવ્ર કર્મબં[illegible] [illegible] ચિંતવના [illegible] [illegible] પ્રતિકૂળ [illegible] [illegible] પાપ લાગે છે. એટલે [illegible] [illegible] [illegible] મહાપાપ [illegible] [illegible] પ્રતિ[illegible] [illegible] [illegible] હિં[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ધર્મ કરવાની મનમાં ઇચ્છા થાય તે પણ ઇચ્છા યોગ

બુદ્ધિના આઠ ગુણોમાં પહેલો ગુણ શુશ્રૂષા અને બીજો ગુણ શ્રવણ છે. ધર્મ સાંભળવાની ઇચ્છા તે શુશ્રૂષા. અંદરની અભિરૂચિ વિના ધર્મ સાંભળે ખરો પણ તેમાં રસ જામે નહીં રાજાને ઊંઘ ન આવતી હોય એટલે પુરોહિતને કથા કરવાનું કહે પુરોહિત કથા કરે એટલે રાજા ઊંઘી જાય થોડીવાર રાજા હું હું કરે અને પછી આંખમાં નિદ ભરાવવા માંડે શુશ્રૂષા વિના કોઇને પણ ધર્મ સંભળાવવો તે રાજા આગળ કથા કરવા બરાબર છે કોઈ પણ ધર્મ ક્રિયા કરવાની મનમા ઇચ્છા પ્રગટે એ પણ ઇચ્છાયોગ છે અને જ્યાં યોગ છે ત્યાં સિદ્ધિ છે.

શ્રવણ ધારણ ગ્રહણ વગેરે બુદ્ધિના ગુણો

શ્રવણ બુદ્ધિનો બીજો ગુણ છે. શ્રવણ કર્યાપછી ગ્રહણ કરવું તે પણ બુદ્ધિનો ગુણ છે. આજે શ્રવણ તો મનુષ્યો ખૂબ કરે છે પણ શ્રવણ કર્યા પછી ગ્રહણ કરવું જોઇએ. એક કાનેથી સાંભળીને બીજે કાનેથી કાઢી નાખે તો શ્રવણ શી રીતે સફળ નીવડે ? ગ્રહણ કર્યા બાદ હૃદયમાં ધારણ કરવું જોઇએ, તે બુદ્ધિનો ચોથો ગુણ થયો તેના ફળ સ્વરૂપે સમ્યગ્જ્ઞાન થાય તે વિજ્ઞાન કહેવાય. સંદેહ અને વિપર્યાસ રહિત જે જ્ઞાન તે વિજ્ઞાન.

જાણેલા અર્થને અવલંબીને બીજા વિતર્કો કરવા અને વિરુદ્ધ અર્થથી વ્યાવર્તન કરવું તે ઊહ કહેવાય. જે અર્થ જાણ્યાં હોય તેની ચિંતવના કરવી તે ઊહ. જેમ કે ધુમાડો દેખીને અગ્નિ છે તેવો નિશ્ચય પહેલા કર્યો હોય, પછી ક્યાંક પર્વતપર ધુમાડો દેખીને વિચાર આવે કે

यत्र यत्र धूम्र तत्र तत्र वन्हिः

જ્યાં જ્યાં ધુમાડો હોય ત્યાં ત્યાં અગ્નિ હોય. બસ આને ઊહ કહેવામાં આવે છે. અથવા સામાન્ય જ્ઞાન તે ઊહ કહેવાય, અને વિશેષ જ્ઞાન તે અપોહ કહેવાય. અપોહ એટલે ઊંડાણથી તત્ત્વ મિમાંસા કરવી. દાખલા તરીકે કોઈ પણ જીવની હિંસા કરવી એ મહાપાપ તેનાથી તીવ્ર કર્મનો બંધ પડે ત્યારબાદ ઊંડાણથી ચિંતવના કરે કે જીવની હિંસા કરવાથી પાપ લાગે છે, એટલે કોઈનુ મનથી પ્રતિકૂળ ચિંતવવું તે પણ મહાપાપ છે, અને કોઈને કટુ વચન કહેવા તે પણ એક પ્રકારની વાચિક હિંસા છે અને મનથી પ્રતિકુળ ચિંતવવુ તે માનસિક હિંસા છે. આવી વિચારણાપૂર્વક ક્રમે ક્રમે હિંસા અસત્યાદિ પાપોથી વિરમતો જાય તે અપોહ કહેવાય

બુદ્ધિના સાત ગુણની વ્યાખ્યા કરવામા આવી આઠમો ગુણ છે તત્ત્વજ્ઞાન ઊહ અને અપોહના વિશેષ પ્રકારના જ્ઞાનથી અત્યંત વિશુદ્ધિવાળુ નિશ્ચળ જ્ઞાન તે તત્ત્વજ્ઞાન આ પદાર્થનુ સ્વરૂપ આમ જ છે એવું જે નિશ્ચળજ્ઞાન તે તત્ત્વજ્ઞાન. શુશ્રૂષાદિ ગુણો વડે જેણે બુદ્ધિનો વિકાસ કર્યો હોય તેવો પુરૂપ ઉત્તરોત્તર કલ્યાણને સાધી પ્રાંતે પદનિર્વાણને પામે છે

● ● ● ●

હોય તેવી દુર્ગંધ છૂટે, વા છૂટ થાય તેમાંથીએ તેવી જ દુર્ગંધ છૂટે, આ બધા લક્ષણો પહેલા પ્રકારના અજીર્ણના છે બીજા પ્રકારનો વિદગ્ધ અજીર્ણ થયેલો હોય તો ઝાડામાં ખરાબ ધુમાડાના જેવી દુર્ગંધ આવે. ત્રીજા પ્રકારના વિષ્ટબ્ધ અજીર્ણમાં શરીર ભાંગે, શરીરમા કળતર વગેરે જણાય અને ચોથા રસશેષ અજીર્ણમાં શરીરમા જડતા આવે, શરીર તદ્દન અકડાઈ જાય અને શિથિલ થઈ જાય, અન્ન ઉપર પણ અરૂચિ થઈ જાય, ખાટા ઓડકાર આવે. આ બધા અજીર્ણના સ્પષ્ટ ચિન્હો છે. આ બધા દોષો તો અજીર્ણથી ઉત્પન્ન થાય છે પણ કયારેક મૃત્યુ પણ અજીર્ણથી થાય છે આવા અનેક દોષો અજીર્ણમાંથી ઉત્પન્ન થતા હોવાથી અજીર્ણે ભોજનનો પરિત્યાગ અત્યંત હિતાવહ, એટલે આપણામાં કહેવાય છે કે પાખીના દિવસે ઉપવાસ કરવામા આવે તો તેના જેવી એકે બીજી દવા નથી. તેનાથી કર્મ નિર્જરાનો અપૂર્વ લાભ તો મલે જ પણ સાથે સાથે શરીરનું સ્વાસ્થ્ય પણ ઘણુ સારૂં રહે ઉપવાસ કરનારાએ કર્મ નિર્જરાના ધ્યેયથી કરવાનો પણ જ્યાં તાત્વિક ફળ મળે ત્યા આનુસંગિક ફળ તો મળે જ છે. જ્યાં ખેતરમા અનાજ પાકે ત્યા ખડ તો એની મેળે પાકે છે

બાર મહીનાના ચોવિહારે પટ્માસી તપનો અપૂર્વ લાભ

અજીર્ણ થાય એટલે મળ અને વા છૂટની ગંધમા ફેરફાર થઈ જ જાય છે. શરીર પણ એકદમ ભારે લાગે.

ખાવા પિવાની રુચિ થાય નહીં અજીર્ણમાં ભોજન લે એટલે તે ભલે અમૃતભોજન હોય તોએ શરીરમાં તેનુ પરિણમન ઝેરરૂપે થાય

અજીર્ણ ભોજન ત્યાગ, રાત્રિ ભોજન ત્યાગ, કંદમૂળાદિનો ત્યાગ આ બધા ધાર્મિક પ્રિન્સિપલોનું જો સાંગોપાંગ પાલન કરવામાં આવે તો ડોકટરોનાં બિલ ચૂકવવાં જ ન પડે. સૂર્ય આથમે કે અંદરનું કમળ સંકોચાઈ જાય, હવે રાત્રિભોજન કરે એટલે શરીરમાં અનેક રોગો લાગુ પડે. દિવસ છતાં વાળુ કરી લે તો ધાર્મિક અને શારીરિક બન્ને દૃષ્ટિએ લાભ થાય. એટલું જ નહીં બાર મહિના શુદ્ધ ચૌવિહાર કરનારને પટ્માસી તપનો અપૂર્વ લાભ મળે છે.

રાતના અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ ચારે આહારનો ત્યાગ રાખે તેને ચૌવિહાર કહેવામા આવે છે હવે જિંદગી પર્યંત જે રાત્રિભોજનનો ત્યાગ રાખવાપૂર્વક ચૌવિહાર કરે તે કેવુ ક અપૂર્વ ફળ પામે તે આટલાપરથી સમજી લેવાનું છે રાત્રિ ભોજનમા બીજા પણ અનેક દોષો છે રાત્રિભોજન કરનારા મનુષ્યો ભવાન્તરમા પણ માર્જાર અને ઘુવડના અવતાર પામે છે. પૂ વીરવિજયજી મહારાજે તો ત્યાં સુધી લખ્યુ છે કે "ભોજન નિશિ અંધાર, નારકીમાં અવતાર, સાભળ વિસરામી" એટલે કે, રાત્રિભોજન કરનારા પરંપરાએ નારકીમા અવતાર પામે છે. માટે રાત્રિ ભોજનનો ત્યાગ હોવો જોઇએ. કહેવતમાં પણ કહેવાય છે કે, દિવસ ઊગે

દેવ ખાય, એટલે કે દેવને નૈવેદ્ય ધરાય મધ્યાન્હે માણસ ખાય, અને રાતે રાક્ષસ ખાય. જૈન કુળમા જન્મ પામીને રાત્રિભોજન કરવું એ જૈન કુળને લાંછન લગાડવા બરાબર છે આજે કુળો રહી ગયા અને આચાર વિચાર લોપાતા જાય છે. "સાપ ગયા ને લિસોટા રહ્યા" આ કહેવત બરાબર લાગુ પડી જાય છે. રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરી દેવામાં આવે તો અજીર્ણનો સવાલ જ પ્રાય ઊભો ન થાય. અજીર્ણ ન થાય એટલે સ્વાસ્થ્ય જળવાઈ રહે સ્વાસ્થ્ય જળવાઈ રહે એટલે ધર્મ ક્રિયામા પણ મનની સમાધિ ટકી રહે અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પણ અપૂર્વ લાભનુ કારણ થાય. માટે અજીર્ણે ભોજન ત્યાગ, આ ગુણની પણ જીવનમા અત્યંત આવશ્યકતા છે.

યોગ્ય કાળે પથ્ય ભોજન લેવું તે સત્તરમો ગુણ

સોળમા ગુણને મળતો આવે તેવો જ સત્તરમો ગુણ છે. યોગ્ય સમયે સાત્વિક અને પથ્ય ભોજન કરવુ એ સત્તરમો ગુણ છે ભૂખ લાગી હોય તેવા સમયે પોતાની પાચન શક્તિના ખ્યાલ રાખીને સ્વાદવૃત્તિને પોષ્યા વિના ભક્ષા ભક્ષનો વિવેક રાખીને ભોજન કરનારો જે ગૃહસ્થ છે તે "काले भोक्ता च सात्म्यत" એ પાઠને અનુસરનારો કહેવાય ભાણામાં જરા સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ પિરસાણી હોય એટલે અત્યંત આસક્તિપૂર્વક આકંઠ ભોજન કરવાથી ઉલટી અને ઝાડા થઈ જાય છે અને કયારેક મૃત્યુના ભોગ પણ બનવુ પડે છે. અન્ન પ્રાણોને પોષે છે અને પોતાની પર કંટ્રોલ રાખ્યા વિના પેટમા ઠાંસી ઠાંસીને નાખવામા આવે તો અન્ન કયારેક પ્રાણોને

કરી પણ લે છે. જેમ પાણી એ જીવન છે પણ કોઈ માણસ ઊંડા પાણીમા ડુબકી લગાવે અને તરતા પણ ન આવડતું હોય તો તેને જિંદગીથી હાથ ધોઈ નાખવા પડે દુનિયામાં પ્રમાણોપેત હોય ત્યાં સુધી બધું સારૂં છે હદ ઉપરાંત થઈ જાય એટલે પરિણામ વિપરિત જ આવે.

ભૂખ લાગેલી ન હોય અને અમૃતભોજન આરોગે તોએ ઝેરરૂપે પરિણમે, કાળ વીતી ગયા પછી ભોજન કરે તો અન્ન ઉપર દ્વેષ આવી જાય અને શરીરમા પણ અણધારી પીડા ઊભી થઈ જાય અગ્નિ ઓલવાઈ ગયા પછી ઇંધન શું કામ લાગે ?

આ ગાથામા લખ્યું છે કે, યોગ્ય કાળે દિવસના જ ગૃહસ્થ ભોજન કરે, તે પણ શરીરને અનુકુળ આવે તેવું સાત્વિક ભોજન લે તે જ સાત્મ્ય કહેવાય. કેટલાક બલવાન મનુષ્યો માટે કહેવાતુ હોય છે કે, આ તો પત્થર ખાય તોએ પચી જાય, પણ તેટલાથી તે કાળકૂટ ન ખાય પત્થર ખાય તોએ પચી જાય આ કહેવત તો તેની જઠરાગ્નિની તીવ્રતાને સૂચવનારી છે માટે ગૃહસ્થ અજીર્ણે ભોજનનો ત્યાગ કરે અને યોગ્ય કાળે પથ્ય ભોજનને કરનારો હોય, આ સોળમા અને સત્તરમા ગુણ ઉપરની વ્યાખ્યા પૂર્ણ થઈ ● ● ● ●

ધર્મ, અર્થ અને કામ ત્રણે પુરુષાર્થ સાધવાની રીત

માર્ગાનુસારીના અઢારમા ગુણમા પુરુષાર્થની વ્યાખ્યા કરવામા આવી છે ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણેને પુરુષાર્થ કહેવામા આવે છે. અભ્યુદય અને મોક્ષની જેનાવડે સિદ્ધિ થાય તે ધર્મ જેનાથી ગૃહસ્થીને સર્વ પ્રયોજન સિદ્ધ થાય તે અર્થ ઇન્દ્રિયોના વૈષયિક સુખોનુ સેવન તે કામ પુરુષાર્થ. ગૃહસ્થ આ ત્રણે પુરુષાર્થનુ કેવી રીતે સેવન કરે તે અંગે કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યજી લખે છે કે :

अन्योऽन्याप्रतिबंधेन, त्रिवर्गमपि साधयन् ।

ગૃહસ્થ ત્રણે વર્ગ (પુરુષાર્થ) એવી રીતે સાધે કે કોઈ પણ પુરુષાર્થને પરસ્પર બાધા ન પહોંચે ગૃહસ્થ ત્રણ વર્ગમાથી એકાદ વર્ગને પકડીને બેસી જાય તો તેનુ ગૃહસ્થપણું નભે નહીં. એટલા માટે કહેવામાં આવ્યુ છે કે ·

त्रिवर्ग संसाधन, मंतरेण, पशोरिवायुर्विफलंनरस्य ।

ત્રિવર્ગ સાધ્યા વિના પશુની જેમ મનુષ્યોનું આયુષ્ય વિફળ છે. તેઓ લુહારની ધમણ માફક શ્વાસ લેવા છતા મરેલા જેવા છે ત્રણે પુરુષાર્થોમા ધર્મ પુરુષાર્થ શ્રેષ્ઠ છે, કારણ તે વિના અર્થ અને કામ પણ સિદ્ધ થતાં નથી

પરસ્પર બાધા ન પહોંચે તે રીતે ત્રણે પુરુષાર્થ સાધવા

કોઈ પણ પુરુષાર્થને બાધા ન પહોંચે તે રીતે પુરુષાર્થ સાધવાનું કહ્યું. છતા જે મનુષ્યો કામ પુરુષાર્થના એવા આસક્ત બની જાય કે ધર્મ અને અર્થ પુરુષાર્થની તદન ઉપેક્ષા કરતા થઈ જાય તેવા મનુષ્યોને અનેક પ્રકારે કષ્ટોના ભોગ બનવુ પડે છે વિષય ભોગના અત્યંત આસક્ત બનેલા ધર્મ અને ધનને તો હારી જાય અને શરીર પણ હારી જાય અર્થમા એવો લુબ્ધ બની જાય કે ન ધર્મને માર્ગે ધન વાપરે કે ન પોતે તેનો ઉપભોગ કરે, એટલે જતે દહાડે તેના ધનનો ઉપભોગ બીજાઓ કરતા થઈ જાય. અને તે પોતે તો પાપનો ભાગી બને જેમ સિંહ હાથીનો વધ કરીને પાપનો ભાગી બને અને તે પોતે તો હાથીના શરીરના થોડાક જ માંસનુ ભક્ષણ કરી શકે છે મોટા ભાગે બીજા જાનવરો ભક્ષણ કરે છે અને પાપના ભાગી તેને બનવું પડે.

ગૃહસ્થ ધર્મધ્યાન જરૂર કરે પણ અન્ય પુરુષાર્થો પ્રતિ તેને લક્ષ આપવુ પડે. અર્થ અને કામનુ તદ્દન ઉલ્લઘન કરીને સાધુ પુરૂષો જ ધર્મ આરાધી શકે કારણ કે તેમણે અર્થ અને કામ પુરુષાર્થનો ત્રિવિધે ત્યાગ કરેલો છે. તેવી જ રીતે ગૃહસ્થ કરવા જાય તો તેનુ ગૃહસ્થપણુ નભે નહી તેવી રીતે ધર્મમા બાધા પહોંચે તે રીતે અર્થ અને કામ પણ સાધવાના ન હોય ખેડુત ધાન્યનો ઉપભોગ કરી શકે પણ બિયારણ માટે રાખેલા ધાન્યનું પણ જો ભક્ષણ કરી જાય

તો તેને દુઃખી થવું પડે છે. તેવી રીતે ધર્મ બધા સુખોનું મૂળ છે. હવે ધર્મને જ ભૂલી જાય તો ભાવિમાં ઉત્તરોત્તર કલ્યાણની સંપદા ન પામી શકે. આ લોકના સુખોમાં માનવી એટલો બધો આસક્ત ન બની જાય કે તેનો પરલોક બગડે. આ લોકનાં સુખ અનાસક્ત ભાવે ભોગવે તો તેના પરલોકને બાધા ન પહોંચે. ધર્મ અને અર્થ પુરુષાર્થ સાધવામાં કામ પુરુષાર્થની ગૃહસ્થ તદ્દન ઉપેક્ષા કરે તો તેનું ગૃહસ્થપણુ ટકી શકે નહીં માટે કોઈ પણ પુરુષાર્થને બાધા ન પહોંચે તે રીતે ત્રણે પુરુષાર્થ સાધે

દ્રવ્યનો દુરૂપયોગ કરવો તે દુર્ગતિના દ્વાર ખુલ્લા મૂકવા જેવું

ત્રણ પ્રકારના મનુષ્યો હોય છે. ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યને વિચાર કર્યા વગર અઘટિત રીતે જેમ ફાવે તેમ ખર્ચી નાખે તેવા મનુષ્યો પહેલા પ્રકારમા આવે વડીલોપાર્જિત જે દ્રવ્ય હોય તેનુ અન્યાયથી દુર્વ્યય કરી નાખે અને મૂળ મૂડીનો પણ નાશ કરી નાખે તેવાને મૂળહર કહ્યા છે અનેક સેવકોને નોકર ચાકરોને અને પોતાની જાતને પણ કષ્ટ આપીને દ્રવ્યનો સંચય કર્યો હોય પણ સદ્‌વ્યય ન કરી જાણે, તે કદર્પ (કૃપણ) કહેવાય આ ત્રણ પ્રકારમાંથી કોઈ પણ પ્રકારના મનુષ્યો દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરીને પુણ્ય ઉપાર્જન કરી શકતા નથી, અને તેઓ નથી તો આ લોકને સુધારી શકતા કે નથી તો પરલોકને સુધારી શકતા. હારેલા જુગારીની જેમ તેઓ પોતાનું સર્વસ્વ ગુમાવીને ભવોભવમાં ભટકતા ફરે છે અને

જે કંદર્પ હોય તેનું દ્રવ્ય તો નાશ થાય અથવા તેના પિત્રાઈઓ માટે નિધાન થઈ પડે છે. જેની સન્મતિ હોય તે જ દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરીને સદ્ગતિ પામે છે. અને દુર્મતિ હોય તે દુરુપયોગ કરી દુર્ગતિના દ્વાર ખુલ્લા કરે છે.

અર્થ અને કામ પુરુપાર્થના ભોગે પણ ધર્મ પુરુપાર્થની રક્ષા કરવી

ત્રણે પુરુપાર્થની સાધાનમાં કોઈ પણ પુરૂપાર્થને બાધા ન પહોંચવા દેવી. છતાં સંજોગવશાત્ બાધા પહોંચવાનો વખત આવે તો પૂર્વના મૂળ પુરુપાર્થને બાધા ન પહોંચવા દેવી. દાખલા તરીકે કામ પુરુપાર્થને બાધા પહોંચવાનો વખત આવે તો ધર્મ અને અર્થ પુરુપાર્થની રક્ષા કરવી. અર્થ હશે તો કામ પુરુપાર્થને ઉત્પન્ન કરવો સહેલો છે વખત આવે અર્થ અને કામના ભોગે ધર્મની રક્ષા કરવી. પણ ધર્મ પુરુપાર્થને બાધા નહીં પહોંચવા દેવી ધર્મ હશે તો અર્થ અને કામ તો તેના પ્રભાવે આવી જ મળવાના છે ધર્મના પ્રભાવ અંગે લખ્યુ છે કે

धर्मश्चेन्नावसीदत्ते, कपालेनापिजीवतः ।
आढचोऽस्मीत्यवगंतव्यं धर्मवित्ताही साधव. ।।

હાથમાં નાળિયેરની ખોપરી લઈને ભીખ માગીને ખાતો હોય પણ જો ધર્મની રક્ષા કરી હશે તો તે સીદાવવાનો નથી. થોડા દિ તેને કષ્ટ પડશે પણ ધર્મનો જય થવાનો છે

તેવા મનુષ્યોની તો વાત જ છોડી દો, તેવાઓ તો એક ભવમાં અનેક ભવ કરે. માટે લજ્જા એ પણ મહાન સદ્‌ગુણ હોવાથી તેના પ્રભાવે ઘણા ઘણા અનર્થોથી બચી જવાય છે.

દુઃખીના દુઃખનો પ્રતિકાર કર્યાવિનાની દયા અધૂરી

લજ્જા જેમ મહાણ સદ્‌ગુણ છે તેમ દયા પણ મહાન સદ્‌ગુણ છે લજ્જાળુની જેમ દયાળુ બનવુ એ પણ અત્યંત હિતાવહ છે. દુઃખી જીવોના દુઃખનો પ્રતિકાર કરવાની જે બુદ્ધિ તેને દયા કહેવામાં આવે છે. દુઃખીને જોઇને હૃદય દ્રવી ઊઠે તે દયા ખરી પણ દુઃખી જીવોના દુઃખ દૂર કરવા માટેના શક્તિ અનુસાર પ્રયત્નો ન થાય ત્યાં સુધી દયા અધૂરી ! દુઃખીને જોઇને ઘણાના હૃદયમાં દયા ઊભરાઈ આવે પણ તેમને કહેવામાં આવે કે આને જરા સહાયની જરૂર છે તો તરત કહે કે, અમુક સંસ્થા માનવ રાહતના જ કાર્યો કરે છે તેને જણાવી દો એટલે આનુ કામ થઈ જશે ! અરે ભાઈ ! સંસ્થા તો આને સહાય પહોંચાડશે પણ માન તરીકે દુઃખી માનવો પ્રતિ તારૂં પણ કંઈ કર્તવ્ય ખરૂં નહીં ? કે પછી એકલી દયાધર્મની તારે જોરશોરથી વાત કરવી છે. કહેવતમા કહેવાય છે કે એકલી વાતો કરે વડા નથી આજે આપણી સારી સ્થિતિમાં કોઇને આપણે નહીં પહોંચાડીએ તો આવતીકાલે તેવી જ નબળી સ્થિતિમાં આપણે મૂકાઈ ગયા તે ટાઇમે આપણા દુઃખમાં સહભાગી બનશે ? દુનિયામા બધા દિવસો કોઈ ન હોતા નથી.

કરૂણા ચાલી જતાં હૃદયમાં કઠોરતા આવે, કઠોર હૃદયમાં ક્રૂરતા આવે પછી દયાધર્મ જેવું ક્યાં રહે ?

દુનિયામા સુખમા સૌ સગા થતા આવે છે. પણ દુ ખમા સ બ ધીઓ પણ કેટલીકવાર આંખ આડા કાન કરી જાય છે દુ:ખની વેળાએ કોઈ વિરલા પડખે ઊભા રહે છે. કોઈના પણ દુ ખમા સહભાગી બનવુ તેમા જ ખરી માનવતા છે. કોઈ પોતાનો પ્રતિસ્પર્ધી પણ કેમ નથી હોતો તેનુ પણ દુ ખ જોઈને હૃદય દ્રવી ઊઠવુ જોઈએ અને તેના પણ દુ.ખનો પ્રતિકાર કરવા અ ગેની જે ભાવના રાખવી તે જ સાચી દયા છે એટલુ જ નહી કોઈ પશુ પ ખી દુ ખથી તરફડતા હોય તો તેવા જીવો પ્રતિ પણ હૃદયમા અનુક પા રાખવી જોઈએ અને તે જીવોને પણ દુ ખમાથી મુક્તિ અપાવવાના યોગ્ય ઉપાયો લેવા જોઈએ ભૂખ્યા અને તરસ્યા પશુઓ માટે ચારા પાણીની વ્યવસ્થા કરી આપવી તે ગૃહસ્થોનુ કર્તવ્ય છે. ગૃહસ્થના જીવનમાથી કરૂણા ચાલી જાય તો હૃદય કઠોર થઈ જાય કઠોર હૃદયમા દયા ધર્મનો વાસ થઈ શકે નહી. તે તો જતે દહાડે નિર્દય બનતો જાય જ્યારે જીવોનુ રક્ષણ કરનારો તે જ ખરો શૂર છે ઘાતકી મનુષ્યોને મહાપાતકી કહ્યા છે. હિંસા આચરનારા મનુષ્યોને જન્મોજન્મમાં તેના અતિ કટુક ફળ ભોગવવા પડે છે.

સાપ કે વીંછી કોઈ પણ પ્રાણીનો વધ નહી કરવો, વધથી વેર બંધાય

સાંપ વીંછી જેવા પ્રાણીઓને પણ હણવા નહીં જોઇ

તેવા મનુષ્યોની તો વાત જ છોડી દો, તેવાઓ તો એક ભવમાં અનેક ભવ કરે. માટે લજ્જા એ પણ મહાન સદ્‌ગુણ હોવાથી તેના પ્રભાવે ઘણા ઘણા અનર્થોથી બચી જવાય છે

દુઃખીના દુઃખનો પ્રતિકાર કર્યાવિનાની દયા અધૂરી

લજ્જા જેમ મહાણ સદ્‌ગુણ છે તેમ દયા પણ મહાન સદ્‌ગુણ છે. લજ્જાળુની જેમ દયાળુ બનવું એ પણ અત્યંત હિતાવહ છે. દુઃખી જીવોના દુઃખનો પ્રતિકાર કરવાની જે બુદ્ધિ તેને દયા કહેવામાં આવે છે દુઃખીને જોઇને હૃદય દ્રવી ઊઠે તે દયા ખરી પણ દુઃખી જીવોના દુખ દૂર કરવા માટેના શક્તિ અનુસાર પ્રયત્નો ન થાય ત્યાં સુધી દયા અધૂરી ! દુઃખીને જોઇને ઘણાના હૃદયમાં દયા ઊભરાઈ આવે પણ તેમને કહેવામાં આવે કે આને જરા સહાયની જરૂર છે તો તરત કહે કે, અમુક સસ્થા માનવ રાહતના જ કાર્યો કરે છે તેને જણાવી દો એટલે આનું કામ થઈ જશે ! અરે ભાઈ ! સંસ્થા તો આને સહાય પહોંચાડશે પણ માનવ તરીકે દુઃખી માનવો પ્રતિ તારૂં પણ કંઈ કર્તવ્ય ખરૂં કે નહીં ? કે પછી એકલી દયાધર્મની તારે જોરશોરથી વાતો જ કરવી છે કહેવતમાં કહેવાય છે કે એકલી વાતો કરે વડા થતા નથી આજે આપણી સારી સ્થિતિમાં કોઇને આપણે સહાય નહીં પહોંચાડીએ તો આવતીકાલે તેવી જ નબળી સ્થિતિમાં આપણે મૂકાઈ ગયા તે ટાઇમે આપણા દુઃખમાંએ કોણ સહભાગી બનશે ? દુનિયામા બધા દિવસો કોઈના પણ સમાન હોતા નથી.

કરૂણા ચાલી જતાં હૃદયમાં કઠોરતા આવે, કઠોર હૃદયમાં ક્રૂરતા આવે પછી દયાધર્મ જેવું કયાં રહે ?

દુનિયામા સુખમા સૌ સગા થતા આવે છે. પણ દુ ખમા સબધીઓ પણ કેટલીકવાર આખ આડા કાન કરી જાય છે. દુ ખની વેળાએ કોઈ વિરલા પડખે ઊભા રહે છે કોઈના પણ દુ ખમા સહભાગી બનવું તેમા જ ખરી માનવતા છે કોઈ પોતાનો પ્રતિસ્પર્ધી પણ કેમ નથી હાતો તેનુ પણ દુ ખ જોઈને હૃદય દ્રવી ઊઠવુ જોઈએ અને તેના પણ દુ ખનો પ્રતિકાર કરવા અગેની જે ભાવના રાખવી તે જ સાચી દયા છે એટલુ જ નહી કોઈ પશુ પખી દુ ખથી તરફડતા હોય તો તેવા જીવો પ્રતિ પણ હૃદયમાં અનુકપા રાખવી જોઈએ અને તે જીવોને પણ દુ ખમાથી મુક્તિ અપાવવાના યોગ્ય ઉપાયો લેવા જોઈએ ભૂખ્યા અને તરસ્યા પશુઓ માટે ચારા પાણીની વ્યવસ્થા કરી આપવી તે ગૃહસ્થોનુ કર્તવ્ય છે. ગૃહસ્થના જીવનમાથી કરૂણા ચાલી જાય તો હૃદય કઠોર થઈ જાય કઠોર હૃદયમા દયા ધર્મનો વાસ થઈ શકે નહીં. તે તો જતે દહાડે નિર્દય બનતો જાય જ્યારે જીવોનુ રક્ષણ કરનારો તે જ ખરો શૂર છે ઘાતકી મનુષ્યોને મહાપાતકી કહ્યા છે. હિસા આચરનારા મનુષ્યોને જન્મોજન્મમા તેના અતિ કટુક ફળ ભોગવવા પડે છે.

સાપ કે વીંછી કોઈ પણ પ્રાણીનો વધ નહી કરવો, વધથી વેર બંધાય

સાંપ વીછી જેવા પ્રાણીઓને પણ હણવા નહીં જોઈએ

તેવા મનુષ્યોની તો વાત જ છોડી દો, તેવાઓ તો એક ભવમાં અનેક ભવ કરે. માટે લજ્જા એ પણ મહાન સદ્‌ગુણ હોવાથી તેના પ્રભાવે ઘણા ઘણા અનર્થોથી બચી જવાય છે

દુઃખીના દુઃખનો પ્રતિકાર કર્યાવિનાની દયા અધૂરી

લજ્જા જેમ મહાણ સદ્‌ગુણ છે તેમ દયા પણ મહાન સદ્‌ગુણ છે. લજ્જાળુની જેમ દયાળુ બનવું એ પણ અત્યંત હિતાવહ છે. દુઃખી જીવોના દુ ખનો પ્રતિકાર કરવાની જે બુદ્ધિ તેને દયા કહેવામાં આવે છે દુઃખીને જોઈને હૃદય દ્રવી ઊઠે તે દયા ખરી પણ દુઃખી જીવોના દુ ખ દૂર કરવા માટેના શક્તિ અનુસાર પ્રયત્નો ન થાય ત્યાં સુધી દયા અધૂરી ! દુઃખીને જોઈને ઘણાના હૃદયમાં દયા ઊભરાઈ આવે પણ તેમને કહેવામાં આવે કે આને જરા સહાયની જરૂર છે તો તરત કહે કે, અમુક સંસ્થા માનવ રાહતના જ કાર્યો કરે છે તેને જણાવી દો એટલે આનુ કામ થઈ જશે ! અરે ભાઈ ! સંસ્થા તો આને સહાય પહોંચાડશે પણ માનવ તરીકે દુઃખી માનવો પ્રતિ તારૂં પણ કંઈ કર્તવ્ય ખરૂં કે નહીં ? કે પછી એકલી દયાધર્મની તારે જોરશોરથી વાતો જ કરવી છે. કહેવતમાં કહેવાય છે કે એકલી વાતો કરે વડા થતા નથી આજે આપણી સારી સ્થિતિમાં કોઈને આપણે સહાય નહીં પહોંચાડીએ તો આવતીકાલે તેવી જ નબળી સ્થિતિમાં આપણે મૂકાઈ ગયા તે ટાઈમે આપણા દુઃખમાંએ કોણ સહભાગી બનશે ? દુનિયામાં બધા દિવસો કોઈના પણ સમાન હોતા નથી.

પોતાના પુત્રપૌત્રાદિ પણ ધર્મથી વિમુખ બનેલા હોય તો તે પણ દયાને પાત્ર છે. પછી ભલે તેમને કરોડોનો વારસો મળવાનો હોય છતાં તે ભાવદયાને પાત્ર છે. આ જિન શાસનમાં સમ્રાટ કહેવાતો ચક્રવર્તી પણ ધર્મથી વિમુખ બનેલો હોય તો તે પણ ભાવદયાને પાત્ર છે, પછી બીજાની વાત ક્યાં કરવાની રહી ! ધર્મથી વિમુખ બનેલા ચક્રવર્તીઓ મરીને સાતમી નરકે જાય છે. કર્મ કોઇને છોડતા નથી. ચક્રવર્તીઓ પણ અહિંસા, સંયમ અને તપરૂપ ધર્મને આચરનારા બને તો મોક્ષે પણ જાય છે અને દેવલોકે પણ જાય.

આપણો પોતાનો આત્મા પણ સંસારિક સુખોના મોહમા પડીને ધર્મને ભૂલી ગયો હોય તો તે પણ ભાવદયાને પાત્ર છે, ભાવદયાનો વિષય ઘણો મહાન છે છતા દ્રવ્યદયા પણ જિન શાસનમા સપૂર્ણપણે માન્ય છે અરર ! આ જીવ બિચારો તદ્દન નિરાધાર અને અત્યંત દુખમય સ્થિતિમાં સપડાયેલો છે માટે આને હું મારાથી બનતી સહાય પહોંચાડુ આ દ્રવ્યદયાનો વિષય થયો. દ્રવ્યદયા પણ અવશ્ય આચરવા યોગ્ય છે દ્રવ્યદયા આચરી શકતો નથી તે ભાવદયા શું આચરશે ?

દ્રવ્યદયા તો દીન હીનની હોય, જ્યારે ભાવદયાના વિષયમાં તો મોટા ધનાઢ્યો અને મીલમાલિકો પણ ધર્મ અને પરમાર્થથી વિમુખ બનેલા હોય તો દયાને પાત્ર લાગે. છતાં દ્રવ્યદયાનો ભગવાને ક્યાંય નિષેધ ક

ઘરમાં નીકળ્યા હોય તો તેમને દૂર મૂકાવી દેવા. વધ કરવાથી વેર બંધાય છે અને વેરની પરંપરા ભવોનાભવો સુધી ચાલે છે. સર્પ વીંછીમાં જ ઝેર છે તેવું નથી. સર્પની દાઢમાં ઝેર છે, વીંછીના કાંટામાં ઝેર છે, જ્યારે દુર્જન મનુષ્યોની રગેરગમાં ઝેર છે. રાગદ્વેષનું ઝેર જેટલું મનુષ્યોમાં ભર્યું છે તેટલું ઝેર તીર્યંચોમા પણ નથી તો શુ તેવા મનુષ્યોને ઠાર કરી નાખવા ? તેવી વાત છે જ નહીં તેમને યોગ્ય શિક્ષણ આપીને સુધારવાના પ્રયાસો કરવા સાપ અને વીંછી પણ પૂર્વનું વેર હોય તો જ કરડે છે, અથવા તેની પર પગ આવે તો પ્રતિકાર કરે છે. આમને આમ સાપવીંછી પણ કોઈને કરડતા નથી. માટે તેવા જીવોની પણ જતના કરીને દૂર જંગલના પ્રદેશમાં મૂકાવી દેવા, જ્યાં બીજાને પણ બાધા ન પહોંચાડે. બાકી વધ તો નહીં જ કરવો, કરાવવો પણ નહીં અને કરતા હોય તેને અનુમોદન પણ આપવું નહીં. દેવદેવીના નામ પર હિંસા કરવામા આવે તો તે પણ ધર્મ નથી કુળની વૃદ્ધિ માટે હિંસા કરવાથી કુળનો નાશ થાય છે પણ વૃદ્ધિ થતી નથી. ઘોરાતિઘોર હિંસાથી ત્રણ કાળમાંએ ધર્મ થતો નથી. અહિંસા એ જ પરમો ધર્મ છે

ધર્મહીનની ભાવદયા અને દુઃખીની દ્રવ્યદયા

ધર્મહીન પ્રતિ મનમા દયા ઉત્પન્ન થાય તે ભાવદયા છે અને દુઃખી પ્રતિ દયા ઉત્પન્ન થાય તે દ્રવ્યદયા છે અરર ! આ જીવ ધર્મને રસ્તે ચડ્યો નથી, તેનુ ભવોભવમા શું થશે ? તે ભાવ દયા.

પોતાના પુત્રપૌત્રાદિ પણ ધર્મથી વિમુખ બનેલા હોય તો તે પણ દયાને પાત્ર છે. પછી ભલે તેમને કરોડોનો વારસો મળવાનો હોય છતાં તે ભાવદયાને પાત્ર છે. આ જિન શાસનમાં સમ્રાટ કહેવાતો ચક્રવર્તી પણ ધર્મથી વિમુખ બનેલો હોય તો તે પણ ભાવદયાને પાત્ર છે, પછી બીજાની વાત કયાં કરવાની રહી ! ધર્મથી વિમુખ બનેલા ચક્રવર્તીઓ મરીને સાતમી નરકે જાય છે. કર્મ કોઇને છોડતા નથી. ચક્રવર્તીઓ પણ અહિંસા, સંયમ અને તપરૂપ ધર્મને આચરનારા બને તો મોક્ષે પણ જાય છે અને દેવલોકે પણ જાય.

આપણો પોતાનો આત્મા પણ સંસારિક સુખોના મોહમા પડીને ધર્મને ભૂલી ગયો હોય તો તે પણ ભાવદયાને પાત્ર છે, ભાવદયાનો વિષય ઘણો મહાન છે છતાં દ્રવ્યદયા પણ જિન શાસનમા સંપૂર્ણપણે માન્ય છે. અરર ! આ જીવ બિચારો તદ્દન નિરાધાર અને અત્યંત દુ ખમય સ્થિતિમાં સપડાયેલો છે માટે આને હું મારાથી બનતી સહાય પહોંચાડું આ દ્રવ્યદયાનો વિષય થયો દ્રવ્યદયા પણ અવશ્ય આચરવા યોગ્ય છે દ્રવ્યદયા આચરી શકતો નથી તે ભાવદયા શું આચરશે ?

દ્રવ્યદયા તો દીન હીનની હોય, જ્યારે ભાવદયાન વિષયમાં તો મોટા ધનાઢયો અને મીલમાલિકો પ ધર્મ અને પરમાર્થેથી વિમુખ બનેલા હોય તો દયા પાત્ર લાગે. છતા દ્રવ્યદયાનો ભગવાને કયાંય નિષેધ

નથી. પાપીમાં પાપી જીવ પણ પાણી વિના તરફડતો હોય તો તેને પાણી પાવાનું ગૃહસ્થનું કર્તવ્ય થઈ પડે છે. મારા પાણી પાવાથી આ જીવતો થઈ જશે અને ફરી પાપ આચરશે તો તે પાપના ભાગી મારે બનવું પડશે, આવી વિચારણા કરનારાએ જૈનધર્મનું ઉપર ઉપરનું જ્ઞાન મેળવ્યું હશે, પણ તે જૈનધર્મના રહસ્યને પામ્યો નથી. પાણી પાનારની બુદ્ધિ તો જીવને બચાવવાની છે. તે માણસ જીવતો થઇને પાપ આચરે તેવી બુદ્ધિ તો તેની છે જ નહીં, તો પછી તે જે પાપ આચરશે તેનો ભાગી પાણી પાનાર શી રીતે બનશે ? જીવ બચાવવામાં ધર્મ નથી તે તો એક પ્રકારનો વ્યવહાર છે ! આવી પ્રરૂપણા કરનારાઓએ તો જૈનધર્મના દયાધર્મનો જ લોપ કરી નાખ્યો.

હાથીના ભવમાં મેઘકુમારના જીવે એક સસલાને બચાવીને અનુકંપાના પરિણામના યોગે પોતાનો સંસાર પરિત્ત કરી નાખ્યો જેની સાક્ષી જ્ઞાતાસૂત્ર પૂરે છે જીવોપરની અનુકંપાના લીધે નેમનાથ ભગવાન તોરણથી પોતાના રથને પાછો ફેરવી ગયા ! શુ આ બધા દૃષ્ટાંતો દ્રવ્યદયાની પુષ્ટિને કરતા નથી ?

ધર્મનું મૂળ દયા છે માટે અવશ્યમેવ દયાધર્મનું પાલન કરવુ જેવો આપણો આત્મા છે તેવો જ બીજાનો છે પોતાના પ્રાણો પોતાને પ્રિય હોય છે તેમ પ્રાણીમાત્રને પોતાના પ્રાણ પ્રિય છે, એમ સમજીને સ્વપ્રાણોની જેમ અન્ય જીવોના

પ્રાણોની રક્ષા કરવી એ જ દયાધર્મનુ અનુપમ અને મહાન પ્રિન્સિપલ (સિદ્ધાંત) છે

સૌમ્યતા અને પરોપકાર

અર્ધીગાથામાં ચાર ગુણો લીધેલા છે. તેમાંના બે ગુણ વર્ણવી ગયા. તે પછીના બે ગુણો છે સૌમ્યતા અને પરોપકાર. જેની આકૃતિ સૌમ્ય હોય, મુખપર નિર્દયતાનો ભાવ ન હોય તેને સૌમ્યતા કહેવામાં આવે છે નિર્દય સ્વભાવવાળા જીવો ઘરમાં અને બહારમા અનેકોને ઉદ્વેગ કરાવનારા થાય છે ઉગ્રતપ કરનારા તપસ્વીના મુખપર જો સૌમ્યતા હોય તો તેના દર્શનથી કેટલાય જીવો ધર્મ પામે અને તપની ભૂરી ભૂરી અનુમોદના કરે પણ તપસ્વીના મુખપર જો કષાયની ઉગ્રતા હોય તો ઘરના માણસો પણ તેનાથી ભયભીત બને અને બહારમાં તેના તપની અનુમોદના ન થાય. માટે જ આપણામા ક્ષમા સહિત તપ તપવાનું કહ્યુ છે અને ક્ષમા સહિત તપ તપવાથી જીવ સચિત કર્મોના ભુક્કા બોલાવી નાખે છે અને ક્રોધાદિ કષાય સહિતનુ તપ હોય તો મુખપર ઉગ્રતા આવી જાય છે તપસ્વી જો અતિ ક્રોધ કરી નાખે તો મુખપર ક્યારેક ઉગ્રતા પણ આવી જાય. ઉગ્રતા આવે એટલે સૌમ્યતાનો ભાવ જ કયા રહે ?

અજીર્ણના ચાર પ્રકાર વસ્તુ પચે તો અમૃત નહી તો ઝેર

જ્ઞાનનુ અજીર્ણ ગર્વ છે, ક્રિયાનું અજીર્ણ નિન્દા

ખાધેલાનું અજીર્ણ ખાટા ઓડકાર અથવા વમન છે. તો તપનુ અજીર્ણ ક્રોધ છે. વસ્તુ પચે તો અમૃત છે અને અપચો થાય તો ઝેર છે. સુકૃત આચરવું સહેલું છે પણ પચાવવું તો તેથીએ કઠીન છે. કેંસર શરીરને ખતમ કરી નાખે છે તેમ ક્રોધ તપને ખતમ કરી નાખે છે. માટે દરેક મનુષ્યોએ અને ખાસ કરીને તપસ્વીઓએ સૌમ્ય બનવુ જોઇએ અને કષાયોપર વિજય મેળવીને ખરેખરી સૌમ્યતા જીવનમાં લાવવી જોઇએ. મનમાં ઉગ્રતા ભરી હોય અને બે ઘડી મુખપર દેખાવ પુરતી સૌમ્યતા લાવી દે તેની કોઈ કિમત નથી. **મનુષ્યોમાં સૌમ્યતા ચંદ્ર જેવી હોવી જોઇએ, ગંભીરતા સાગર જેવી હોવી જોઇએ અને નિર્લેપતા જળમાં કમળ જેવી હોવી જોઇએ.**

પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી ફરમાવે છે કે ·

પાપ કર્મે વર્તે નહીં, પ્રકૃતિ સૌમ્ય જગ મિત્ત ।
સેવનીક હોવે સુખે, પરને પ્રશમ નિમિત્ત ॥

પ્રકૃતિથી સૌમ્ય પુરૂષ પાપકર્મમા પ્રવર્તે નહીં, અને કદાચ પ્રવર્તે તો પણ તીવ્ર પરિણામથી પાપમા પ્રવર્તે નહીં. પ્રશમભાવને લીધે તેવો પુરૂષ સૌ કોઇને સેવનીક બને છે તેવા પુરૂષ પ્રતિ સૌને પ્રીતિ થાય. અને તેવા સૌમ્ય અને ઠરેલા પુરૂષની સૌ કોઇને સેવા કરવાની પણ ભાવના રહે. માટે ઉગ્રતાનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક સૌમ્ય બનવું એ પણ મહાન સદ્ગુણ છે.

સ્વાર્થને ભોગે પરમાર્થ કરે તે ઉત્તમ તે શિવાયના મધ્યમ અધમ અને અધમાધમ

બત્રીસ ગુણની વ્યાખ્યા કર્યા બાદ તેત્રીસમો ગુણ છે "परोपकृति कर्मठ" પરોપકાર કરવામાં શૂરવીર બનવું પરોપકાર કરનાર મનુષ્ય સર્વના નેત્રમાં અમૃતાજન સરખો છે એકલા સ્વાર્થપરાયણ બનવું તેમા મનુષ્ય જીવનની કઈ મહાનતા છે? પોતાનું પેટ તીર્યંચો પણ ભરે છે અને તેઓ પોતાના બચ્ચાઓનુ પણ પાલન કરે છે. મનુષ્યમા પરમાર્થની ભાવના તે જ તેના જીવનની મહાનતા છે. શ્રી ભર્તૃહરી લખે છે કે :

एके सत्पुरुषा परार्थघटका स्वार्थं परित्यज्यये,
सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृता स्वार्थाविरोधेन ये ।
तेऽमि मानुषराक्षसा परहतं स्वार्थाय निघ्नंतिये,
ये निघ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते केन जानीमहे ।।

જેઓ પરમાર્થ માટે પોતાના સ્વાર્થનો પરિત્યાગ કરી દેતા હોય તેવાને ઉત્તમ કહ્યા પોતાના સ્વાર્થને ભોગે જેઓ પરમાર્થ કરે તેમનો મહિમા કયા શબ્દોમા વર્ણવી શકાય ! દાખલા તરીકે મેઘરથ રાજા એક પારેવાને બચાવવા પોતાની કાયા કુરબાન કરવાને તૈયાર થઈ ગયા પોતાના સ્વાર્થને બાધા ન પહોંચે તે રીતે જેઓ પરમાર્થ કરતા હોય તેમને મધ્યમ કહ્યા શેરડીની પાછળ ભલે એરડીનુ કામ થઈ જાય તેવી દૃષ્ટિવાળા તે મનુષ્યો હોય છે પોતાના સ્વાર્થ મા બીજાના હિતને હણતા હોય તેવાને અધમ કહ્યા અને નિરર્થં

નાશ કરે, માયા મૈત્રીનો નાશ કરે જ્યારે લોભ સર્વ ગુણનો વિનાશ કરે છે. ભગવાન ઉમાસ્વાતિ પ્રશમરતિ શાસ્ત્રમાં લખે છે કે :

क्रोधात् प्रीतिविनाशं, मानाद्विनयोपघातप्राप्नोति ।
शाठ्यात् प्रत्ययहानि सर्वगुण विनाशनं लोभात् ।।

માટે લોભ સર્વ દુર્ગુણોનો દાદો કહેવાય લોભી પ્રકૃતિના મનુષ્યો પોતાની પાસે અઢળક દ્રવ્ય હોય છતાં દાન કરી શકતા નથી પછી તો કીડીનું સંગ્રહેલુ તેતર ખાય અને પાપીનું ધન પલ્લે જાય ! એટલે મૃત્યુ બાદ જે તે માણસોના હાથમાં જાય અને સૌ તેનો ઉપભોગ કરે !

મૃત્યુ પામનારનું વિત્ત બીજા હરી લે છે અને બાંધેલાં કર્મે દુર્ગતિમાં તેને એકલાને ભોગવવાં પડે છે. મૃત્યુ પામનાર લોભી મનુષ્યના વિત્તનું અહિં તેના સંબંધીઓ પુનઃ પુનઃ ઉપભોગ કરતા હોય છે. અને દારૂણ દુઃખ મૃત્યુને પામનારો એકલો દુર્ગતિમાં પડ્યો પડ્યો ભોગવતો હોય છે. આવું સમજ્યા પછી ધન સંચયની પાછળ તીવ્રપાપ કરે કોણ ? અને પુણ્યોદયે મલ્યું હોય તો શા માટે સન્માર્ગે વ્યય ન કરે ? બાકી તો કહેવતમાં કહેવાય છે કે, 'લોભે લખ્ખણ જાય' અને સંગ્રહ કરી રાખેલા ધન ઉપર મૂર્ચ્છા રહી જાય એટલે ભવાંતરમાં મોટો વિષધર થાય. વળી કહેવત પણ છે કે, 'લોભીને ત્યાં ધૂતારા ભૂખે ન મરે' આનું શું રહસ્ય હશે તે તો લોભી પ્રકૃતિના જ જાણી શકે.

ગર્વ કર્યો સોઈ નર હાર્યો

લોભપછી માનનો નંબર આવે પટરિપુમા તે ચોથા નબરે છે પોતાને અભિમાન એવાં હોય કે કોઇએ યુક્તિપૂર્વક સાચી શીખામણ આપી હોય તો પણ ખોટો આગ્રહ રાખી સ્વીકારે નહી વિભીષણ નાનાભાઈ હોવા છતાં રાવણને કેટલા બધા હિત વચનો કહ્યા હતા અને મહામતિ સીતાજીને રામચદ્રજીને સોંપી દેવા માટે કેટલો આગ્રહ સેવ્યો હતો ! છતાં રાવણે મિથ્યાભિમાનને લીધે વિભીષણની એકે વાત ન સાભળી અને ઉલટો મ્યાનમાંથી તલવાર ખેચીને યોગ્ય સલાહ આપનાર વિભીષણને તુ તો રાક્ષસ કુળમા કુલાગાર પેદા થયો એમ કહીને ભગ્મભામા મારવા દોડ્યો. ત્યારે વિભીષણે એક જ વચન કહ્યુ, 'ભાઈ તું તો મહાબુદ્ધિમાન છે પણ અત્યારે તારી વિનાશ કાળે વિપરિત બુદ્ધિ થઈ ગઈ છે.' અને તે પછી વિભીષણે રામચંદ્રજીની શરણાગતિ સ્વીકારી લીધી અતે અહકારને લીધે ગવણ જેવા રાવણનો વિનાશ થયો માનને કારણે જ દુર્યોધન અને દુ શાસન જેવાનો પણ અંતે વિનાશ થયો. દુનિયામાં રાવણ અને દુર્યોધન જેવાઓનો અભિમાન રહ્યો નથી તો પણ નાદાન વૃત્તિના મનુષ્યો અભિમાનનો ત્યાગ કરી શકતા નથી. કવિએ લખ્યું છે કે :

रावण दुर्योधन तणु नव रहयुं अभिमान ।
तो पण अे वातो सुणी, नव समजे नादान ।।
पा पलनी पण खबर नही, करे बडी वडी बात
जीवके पर जम फिरत है ज्युं तेतर पर

પા પળનો જ્યાં ભરોસો નથી ત્યાં માનવી મોટી મોટી વાતો કરતો હોય છે તેતર પક્ષીની માથે જેમ બાજ પક્ષી ભમે તેમ જીવની માથે મોત ભમે છે હવે આમાં માન કષાયને પોષવાની વાત કયાં રહી ? માનવી ગર્વનો ત્યાગ કરે તો તેના અંતરમાં જ્ઞાન પ્રગટે યાને ગર્વ ગળે તો જ્ઞાન મળે કોઈ પણ વડીલો યોગ્ય શીખામણ આપતા હોય ત્યારે નમ્રભાવે નતમસ્તકે તેમની શીખામણ લક્ષમાં લેવાથી જીવનમાં યોગ્ય માર્ગદર્શન મળે છે અને માનવીનું જીવન સુખમય બને છે

પદાર્થ માત્ર અનિત્ય છે ત્યાં તેનો મદ શો કરવો

મદ એ પણ અતરંગ શત્રુ છે કુળ, ઐશ્વર્ય, રૂપ, વિદ્યા, બળ, જાતિ વગેરેનો મદ કરવો, અને મદમાંને મદમાં બીજાનો તિરસ્કાર કરવો તે મદ કહેવાય. માન અને મદ બન્ને સગા ભાઈ છે માનવી જે જે વસ્તુનો આ ભવમાં મદ કરે છે તે તે વસ્તુ તેને ભવાંતરમા હીનપણે પ્રાપ્ત થાય છે દાખલા તરીકે કુળનો મદ કરવાથી ભવાતરમા અધમ કુળોમા જન્મ લેવો પડે છે, ઐશ્વર્યનો મદ કરનારને ભવોભવમા દરિદ્રતા પ્રાપ્ત થાય છે સંસારમાં પદાર્થમાત્ર જ્યાં અનિત્ય અને અસાર છે ત્યા વળી તેનો મદ શો કરવાનો હોય ? જ્યા માનવીનુ શીલ અશુદ્ધ છે ત્યાં વળી તેને કુળમદનું પ્રયોજન શુ છે ? અને શીલ જેનું શુદ્ધ છે અથવા તો શીલ શણગારવડે જેનુ શરીર અલકૃત છે તેને પણ કુળ -નું પ્રયોજન શું છે ? આ રીતે આઠે આઠ મદ અંગે

ઘટના કરી લેવી અને કોઈ વસ્તુનો મદ નહીં કરવો. મદ કરવાથી માનવીના હૃદયમાં ઉન્માદ આવે છે અને સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે તેથી લેશ પણ ગુણનો લાભ થતો નથી તો પછી શા માટે અભ્યંતર શત્રુઓને આધીન થવું ? પોતાનું પરાક્રમ ફોરવીને તેની પર વિજય મેળવવો તે જ ખરો આત્મ વિજય છે

પરમાધામીના નાનાભાઈ

છઠ્ઠો હર્ષ નામે અંતરંગ શત્રુ છે કોઈ સારા શુભ સમાચાર મળે એટલે હર્ષ થાય અથવા સત્સંગનો લાભ મળતા પણ મનમા હર્ષ થાય પરમાત્માના દર્શનથી પણ મનમા હર્ષ થાય, કોઈ સ્નેહીજન ઘણા લાબા સમયે મળે એટલે હર્ષ તો થાય પણ હર્ષના આંસુ પણ આવી જાય તેવા હર્ષની ગણના ષડ્રિપુમા કરવાની નથી વગર કારણે બીજાને દુખ ઉત્પન્ન કરીને મનમા જે હર્ષ થાય તે અંતરંગ શત્રુ છે જુગાર, શિકાર વગેરે અનર્થકારી કાર્યો કરીને કેટલાકો મનમાં આનદ અનુભવે છે શિકાર કરવા ગયેલા હોય અને કોઈ પણ શક્તિ સંપન્ન પ્રાણીનો શિકાર કરીને મનમા આનદ અનુભવે કે મે આવા ઝઝરમાન પ્રાણીને કેવો ઠાર કરી નાખ્યો ? બસ આને હર્ષ નામે અતરંગ શત્રુ કહી શકાય પોતાના દુશ્મનને પણ દુખી જોઈને મનમાં દયા આવવી જોઈએ, તેના બદલે મનમાં હર્ષ ઉત્પન્ન થાય તે કેવડો મોટો ભયંકર દોષ કહેવાય ? નારકીમાં પરમાધામી નામે અસુરો હોય છે તે નારકોને ખૂબ દુખ આપે અને પછી

નારકીના જીવો દુઃખથી તરફડતા હોય એટલે પરમાધામી મનમાં હર્ષને અનુભવે, તાલી બજાવે, હા ! તેં પૂર્વે ઘણા કર્મો બાંધેલા છે હવે તેના કટુકફળ ભોગવતા શેનું આક્રંદન કરે છે ? બસ આવી રીતે બીજા જીવોને દુઃખ અનુભવતા જોઇને અથવા દુઃખી કરીને મનમાં હર્ષ પામતા હોય તે આ પરમાધામીના મોટાભાઈ નહીં તો નાનાભાઈ સમજવા. ષડ્‌રિપુઓપર વિસ્તૃત વિવેચન કર્યું છએ છને તો ઠીક પણ તેમાંના એકાદ રિપુને આધીન થએલા પણ વિનાશને પામ્યા છે, તો પછી છએ છને આધીન બન્યા હોય તેમની શી હાલત થવાની ? બીજા પણ અંતરંગ દુશ્મનો ઘણા છે પણ સંક્ષેપમાં તેના છ વિભાગ પાડીને સમજાવેલ છે. ષડ્‌રિપુઓપર વિજય મેળવનાર જ ઉત્તરોત્તર વિકાસને સાધી આત્માના દીવ્ય પ્રકાશને મેળવી શકે છે ....

ઇન્દ્રિય સંયમ

અંતરના ષડરિપુઓનો પરિહાર કરવો એ માર્ગાનુસારીનો ચોત્રીસમો ગુણ છે તેમ

वशीकृतेन्द्रियग्रामो, गृहीधर्माय कल्पते ।

પાંચે ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવી તે પાંત્રીસમો ગુણ છે પાંત્રીસ બોલપર જે વ્યાખ્યા કરવાની હતી તે આ ગુણ ઉપરની વ્યાખ્યા થઈ જતા પૂરી થાય છે. ઇન્દ્રિયોના વિકારો પર વિજય મેળવવો તેને જ ઇન્દ્રિય સંયમ કહેવામા આવે છે. હરણ, પતંગ, મીન, હાથી અને ભ્રમર વગેરે એકેક ઇન્દ્રિય વિષયની આધીનતાથી પણ ઘોગતિઘોર મૃત્યુના દુ:ખને પામે છે, તો પછી જે જીવો શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ વગેરે પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોને આધીન થએલા હોય તેવા જીવોની હાલત કેવી ખરાબ થવાની તે તો દરેક બુદ્ધિમાન વિચારી શકે તેમ છે. પૂ ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે જ્ઞાનસાર ગ્રંથમાં ફરમાવ્યુ છે કે

पतङ्गभृङ्ग मीनेभ सारङ्गा, यान्ति दुर्दशाम् ।
एकैकेन्द्रिय दोषाच्चेद् दुष्टैस्तैः किन पंचभि. ।।

આ ગાથાનું રહસ્ય ઉપર સમજાવી ગયા છીએ એ જ વાત પૂ ભગવાન ઉમાસ્વતિજીએ પણ પ્રશમરતિ શાસ્ત્રમા ફરમાવેલી છે કે, શિષ્ટજનને ઉચિત દૃષ્ટિ અને ચેષ્ટાથી ભ્રષ્ટ

નદી દેવીને પ્રાર્થના કરજે એટલે તને માર્ગ કરી આપશે. રાણી મનમાં વિસ્મય પામીને વિચારવા લાગી કે આ રાજા પંચમ લોકપાલ થઇને આવું અસંબદ્ધ શું બોલે છે ? અને તે પણ મારી આગળ ! મહારાજાના ભાઈની દીક્ષા પછી તો કેટલા છોકરાઓને મેં જન્મ આપ્યો છે તે શું મારાથી અજાણ્યું છે ? માટે ભાઈની દીક્ષા પછી રાજા કેવું વ્રત પાળે છે તે બધું હું સારી રીતે જાણું છું, છતા મારે વિકલ્પ શું કામ કરવો જોઈએ ! હમણાં થોડીક જ વારમાં તેમના વ્રતની પરીક્ષા થઈ જશે અથવા પતિવ્રતા સ્ત્રીએ પતિના વાક્યમાં ઝાઝા વિકલ્પો ન કરતા નિર્વિકલ્પ રહેવું એ જ તેના માટે શોભાસ્પદ છે.

પતિના આદેશમા પત્ની શંકા ઊઠાવે, ગુરૂના આદેશમાં શિષ્ય સંદેહ કરે, પિતાના આદેશમાં પુત્ર શંકા કરે તો મર્યાદા લોપાઈ જાય રાણી પતિના હુકમને શિરોમાન્ય કરીને સપરિવાર નદીના કિનારે પહોંચી ગઈ. નગરજનો પણ કુતુહલ બુદ્ધિથી નદી કિનારે ઘણી મોટી સંખ્યામા ભેગા થઈ ગયા. રાણીએ પતિના કહ્યા મુજબ નદી દેવીની પૂજા કરવાપૂર્વક બે હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરી કે, "મારા પતિ પોતાના લઘુ ભ્રાતાની દીક્ષા બાદ બ્રહ્મચારી હોય તો તું મને પાર જવા માટેનો માર્ગ કરી આપ" નદીએ તરત માર્ગ કરી આપ્યો અને રાણી પરિવાર સાથે નદી પાર કરીને ઉદ્યાનમાં જ્યાં દેવરમુનિ બિરાજમાન હતા ત્યા પહોંચી ગઈ. આવો અદ્‌ભૂત ચમત્કાર જોઈને આખા શહેરમાં જયજયકાર થઈ ગયો. અને લોકોના વિસ્મયનો પાર ન રહ્યો. આવું સત્ મહાતમ જોઈને

લોકો મોઢામાં આંગળાં નાખી ગયા

રાજા કામભોગાદિમાં નિર્લેપ હોવાથી ભાવથી બ્રહ્મચારી

ઉદ્યાનમા બિરાજતા મુનિવરને રાણીએ વિધિપૂર્વક પોતાના પરિવાર સહિત વંદના કરી અને મુનિએ ધર્મલાભરૂપ આશીર્વાદ સૌને આપ્યા ? સૌએ ત્યા વૃક્ષ નીચે મુનિભગવંતની સમક્ષ વિનયપૂર્વક બેસીને દેશના સાભળી દેશના સમાપ્ત થયા બાદ મુનિએ પ્રશ્ન કર્યો કે નદીમા પાણી બે કાઠે આવેલું છે તમે બધાએ કઈ રીતે નદી પાર કરી ? રાણીએ સર્વ વૃત્તાત કહી સભળાવ્યો અને ત્યાર બાદ મહારાણીએ મુનિને પ્રશ્ન કર્યો કે મારા ભર્તાગ્ને અસભવિત એવું બ્રહ્મચર્ય વ્રત કઈ રીતે ઘટે ? મુનિ પ્રત્યુત્તરમા ફરમાવે છે કે હે ભદ્રે ! તુ સાભળ જે દિવસથી મે પ્રવ્રજ્યા અગીકાર કરી છે તે દિવસથી મહારાજાનુ મન સસારપર અત્યત વિરક્ત થઈ ગયેલુ છે અને વિષયો પ્રતિ અત્યંત વૈરાગ્યભાવને લીધે ફક્ત તનથી જ સસારમા રહ્યા છે બાકી મનમા તો અહર્નિશ વ્રત અગીકાર કરવા માટેની આકાંક્ષા સેવી રહ્યા છે પણ રાજ્યની ધૂરાને વહન કરનારો તેવો કોઈ નહીં હોવાથી સિર્ફ વ્યવહારથી રાજ્ય ચલાવી રહ્યા છે અતઃકરણમા રાજ્ય પ્રતિ કે વિષયો પ્રતિ લેશ પણ સ્પૃહા નથી હુ જે દિવસથી દ્રવ્યથી અને ભાવથી નિર્ગ્રંથ બન્યો છુ તે દિવસથી આ મારા મોટાભાઈ ભાવથી નિર્ગ્રંથ બની ચૂક્યા છે

परपुंसिरतानारी, भर्तारमनुवर्तंते ।
तथातत्त्वरतो योगी, संसारमनुगच्छति ।।

મુનિ મહારાણીને દૃષ્ટાંત આપીને સમજાવી રહ્યા છે કે પરપુરુષમા રક્ત બનેલી નારી જે રીતે તેના ભર્તારને અનુસરે છે તે જ રીતે તત્ત્વમા રક્ત બનેલો યોગી સંસારને અનુસરે છે. પરપુરુષમાં આસક્ત નારી પોતાના પતિની ઉપર ઉપરથી બધી સેવા કરે પણ અંતરથી તે પરપુરુષને જ ચાહતી હોય છે તેમ આ રાજા ઉપરઉપરથી રાજ્યનો બધો વહીવટ સંભાળે છે, તારી સાથે ભોગ પણ ભોગવે છે પણ અંતરથી તે વિષયભોગ અને રાજ્યને લેશ પણ ચાહતો નથી

तदेवं गृहवासेऽपि पङ्केऽब्जस्येव तस्थुषः ।
निर्लेप मनसो राज्ञो घटते ब्रह्मचारिता ।।

રાજાનું મન ગૃહવાસમાં જળમા કમલની જેમ તદ્દન નિર્લેપ હોવાથી દ્રવ્યથી નહીં પણ ભાવથી બ્રહ્મચારીપણું તેમને બરાબર ઘટે છે ભોગને રોગ સમાન સમજીને જેઓ ભોગવતા હોય તેઓ બાહ્ય દૃષ્ટિએ ભોગી હોવા છતાં અંતર દૃષ્ટિએ યોગી જેવા છે અને કેટલાકો બાહ્ય દૃષ્ટિએ તથા પ્રકારની વિષયભોગાદિની સામગ્રીના અભાવે વિષયભોગનુ સેવન ન પણ કરતા હોય છતાં અંતરમાં ભોગસુખની તીવ્ર ઝંખના રાખતા હોવાથી તેવાને બાહ્ય દૃષ્ટિએ યોગી હોવા છતા ભોગી કહ્યા છે આવી અંતર્દૃષ્ટિની વાતને સમજનારા વિરલા હોય છે આટલી વાત સમજાય તો રાજા ભાવથી કઈ રીતે બ્રહ્મચારી છે તે પણ સમજાઈ જાય

નિત્યભોજી એવા મુનિને નિત્ય ઉપવાસી કઈ અપેક્ષાએ કહ્યા ?

મુનિ ભગવંતના મુખેથી આવું સ્પષ્ટિકરણ થઈ જતાં રાણીને ઘણી પ્રસન્નતા થઈ અને મુનિને નમીને ઉદ્યાનમાં એક ભાગમાં દૂર જઈને પોતાના માટે તેમ જ પોતાના પરિવાર માટે અશનાદિ તૈયાર કરાવ્યા અને મુનિ ભિક્ષા નિમિત્તે પધારતા તેમને અનેરા ઉલ્લાસથી અને ચઢતા પરિણામે સુપાત્રમા દાન કર્યા બાદ પોતાનો અભિગ્રહ પૂરો થતા રાણીએ સહપરિવાર ભોજન કર્યું ત્યાર બાદ રાણીએ મુનિ ભગવંતને પુન પ્રશ્ન કર્યો કે નદીમાં હજુ પૂર એવુ ને એવુ છે તો હવે અમારે નદી શી રીતે પાર કરવી ? અમારે બધાને હવે ઘરે પહોંચવુ છે તો નદી પાર કરવાનો આપ રસ્તો બતાવો મુનિ ભગવતે રાણીને કહ્યુ તમારા ધર્મ પ્રતિ ભાવ એટલો બધો ઊંચા છે કે તમે ભવસમુદ્ર પાર કરી જવાના તો પછી નદી પાર કરવી એ કોઈ મોટી વાત નથી તમે નદી કિનારે જઈને પ્રાર્થના કરજો કે જે મુનિના અમે દર્શન વદન કરી આવ્યા તે મુનિએ વ્રત અંગીકાર કર્યું ત્યારથી નિત્ય ઉપવાસી હોય તો હે દેવી ! અમને તુ પાર જવાનો રસ્તો કરી આપ ! ફરી મનમા વિસ્મયને પામેલી રાણી નદી કિનારે આવીને વિનતી કરી કે તરત જ નદીએ માર્ગ કરી આપ્યો અને સૌ પોતાને સ્થાને પહોંચી ગયા !

રાજાની આગળ રાણીએ સમગ્ર વૃત્તાંતનુ નિવેદન કર્યું અને કહ્યુ કે મેં જાતે પારણુ કરાવ્યુ છતા આ મુનિ

બનવા યોગ્ય નથી છતાં દૃષ્ટાંત ખાતર સમજવાનું કે માતાપિતા પુત્રમાંસનું ભક્ષણ કેવા મને કરે ? તદ્દન ખાળને ઢંગે અને ઉદાસીન મને ભક્ષણ કરે. મુનિ પણ તેવા જ મને નિર્દોષ આહાર કરે. તેમાં લેશ પણ સ્વાદને પોષે નહીં. તેવા મુનિને નિત્યભોજી હોવા છતાં ઉપવાસી કહ્યા છે.

સદ્‌વ્યવહાર અને અંતરદૃષ્ટિ બન્નેની અત્યંત જરૂર

ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષનુ મૂળ મનશુદ્ધિ છે, તેનું સ્કંધ નિરવદ્ય વચન છે અને ક્રિયા એ શાખા વિસ્તાર છે વૃક્ષનું મૂળ દૃઢ હોય તો શાખાદિ વિસ્તાર એની મેળે પાંગરે છે પોતાના ભર્તાર અને દેવરનુ આવુ મહાત્મ્ય સાંભળીને તેની અનુમોદના કરવા વડે રાણીએ પોતાના આત્માને પવિત્ર કર્યો તેમ જ બીજા ઘણા નર નારીઓએ અનુમોદના કરવા વડે પોતાનો આત્મા પવિત્રિત કર્યો ! આવા દૃષ્ટાંતો દુનિયામા ક્વચિત જ બને રાજાનો જે અનાસક્ત યોગ અને મુનિનો જે સ્વાદવૃત્તિપરનો વિજય તેમાથી આપણે ઘણુ શીખવાનું છે છતા રાજાના દૃષ્ટાંતે ભોગ ભોગવતા હોય ને કહે અમે તો બ્રહ્મચારી છીએ તો તે સ્થિતિએ પહોંચવા આપણે ઘણી વાર છે તેવો અનાસક્ત ભાવ આવે પછી તો વીતરાગ બનતાં કેટલીકવાર લાગે ? પણ તેવો અનાસક્ત ભાવ આવવો દુર્લભ છે માટે આપણા માટે તો વ્રતોના ઉચ્ચારણપૂર્વક બ્રહ્મચર્યાદિનુ પાલન કરવુ એ જ અત્યત હિતાવહ છે તત્ત્વદૃષ્ટિ લક્ષમાં જરૂર લેવાની છે, પણ એટલાથી સદ્‌વ્યવહાર છોડી દેવાનો નથી શક્તિ અનુસાર અથવા શક્તિ ફોરવીને પણ બાહ્યતપ

મનમાં વિચારવા લાગ્યો કોણ જાણે આમાં શું શું ભર્યું હશે અને જોયું તો પાંચે ગ્લાસમાં એક સરખું કેશરી દૂધ ભર્યું હતું રાજાએ કહ્યું આ કલર અલગ અલગ ને અંદર એકનું એક ? ત્યાં બાઈએ કહ્યું મારા માલિકને અંધાપો આવી ગયો છે તેનો અંધાપો દૂર કરવા ગ્લાસના કલર અલગ અલગ રાખ્યા છે અને ચીજ તેમા એકની એક રાખી છે. રાજન્ આપની મહારાણી હોય, હું હોઉ કે કોઈ એક મેતરાણી હોય, દરેકના શરીરની ચામડીના કલર જુદા જુદા છે પણ રાજન્ ! દરેકના શરીરની અંદર એકનું એક ભર્યું છે છતા માનવી ઉપરઉપરના રૂપ સૌંદર્યમા લોભાઈ જાય છે. આપ પ્રજાના પાલક થઇને પણ મારામા લોભાઈ ગયા હુ તો પ્રજાજન હોવાથી આપના માટે પુત્રી સ્વરૂપ છું, છતા આપ મોહાંધ બની ગયા રાજન્ ઉપરઉપરની સફેદ ચામડીમાં જરાએ લોભાવવા જેવું નથી શરીરની અંદર ગટરખાના શિવાય બીજુ કશું નથી રાજન્ ! શરીરના અભ્યંતર સ્વરૂપનો વિચાર ન કરવો અને ઉપરના રૂપ સૌંદર્યમા મોહ પામવુ તે સમજુને ન છાજે. રાજન્ ! આપના અંતેઉરમાં તો અપ્સરા જેવી મહારાણીઓ છે છતા આપ પરસ્ત્રીમાં મોઢુ નાખવા આવ્યા એ તો ઘરના શુદ્ધ ભોજનને મૂકીને એંઠવાડમા મોઢુ નાખવા બરાબર છે એંઠવાડમા માણસ મોઢુ ન નાખે, જાનવર એંઠવાડમા મોઢું નાખે આવા આવા શબ્દો કાને પડવાથી રાજાની દૃષ્ટિમાનુ ઝેર નીતરી ગયુ ગ્લાસના દૃષ્ટાંતે જ રાજાને બોધ થઈ ગયેલો પણ આવા શબ્દો કાને પડવાથી તો રાજાની બન્ને આંખોમાથી નીર નીતરવા લાગ્યા અને

તેની સાથે વાસનાનું ઝેર પણ નીતરી ગયું. રાજાની દૃષ્ટિમાં નિર્મળતા આવી. બાઈની આગળ પાણી મૂક્યું કે, આજથી પરસ્ત્રી માત્ર મારા માટે માતા સમાન છે. તું પણ મારા માટે માતા સમાન છો. એમ કહીને રાજાએ અખંડ શીલવ્રત જોઈને બાઈને પ્રણામ કર્યા અને બાઈને એટલુ જરૂર કહ્યું કે તુ મારી આ નબળી વાત કયાય કોઈને મોઢે કરીશ નહીં

બાઈએ પણ કહ્યુ કે આપ તો અમારા સ્વામી છો સ્વામીની આબરૂ એ મારી આબરૂ છે. આપ નિશ્ચિત રહેજો, પણ હવે ફરી જીવનમાં રાત ન પડે અને સદા આપના અંતરમા મંગલ પ્રભાત રહે તેવુ કરજો રાજાએ ત્યાથી વિદાય લીધી તે પછી રાજાના જીવનમાં અજબ પરિવર્તન આવી ગયુ શીલવ્રતનો કેવો અજબ પ્રભાવ છે! આ બાઈનો પોતાની ઇન્દ્રિયો પરનો કાબુ કેટલો ? એક બાઈ માણસ ઇન્દ્રિયોને વશમા રાખીને પોતાના જીવનને ઉજ્જવલ બનાવી શકે, તો શુ મર્દ કહેવાતા મનુષ્યો પોતાના ચારિત્રનુ નિર્માણ કરીને પોતાના જીવનમાં પુર બહાર ન લાવી શકે ? અર્થાત પોતાના જીવનને શુ સફળ ન બનાવી શકે ?

પછી તો મોદી પણ બહારગામથી આવી ગયો અને પોતાની પત્નીના મુખેથી આખીએ ઘટના સાભળીને હૃદયમાં અનુપમ પ્રસન્નતાને પામ્યો મોદીના વિરોધી હતા તેમનાએ હાથ અને હેઠા પડી ગયા એક સ્ત્રી જાતમા પણ કેટલુ મનોબળ કે રાજા જેવા રાજાની આખ ખોલી નાખી તેના જ મનોબળની અનુમોદના કરતા દૃષ્ટાંત પૂરૂં કરવાની સાથે પાંત્રીસે બોલ પરનુ વિવેચન પણ પૂરૂ થાય છે ● ● ● ●

પ રિ શિ ષ્ટ

ધ્યા ન યો ગ

આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન

મનની એકાગ્રતા માટે ધ્યાન એ અત્યંત ઉપયોગી વસ્તુ છે ધ્યાનને શાસ્ત્રોમાં ધ્યાનયોગ કહેવામાં આવે છે. અધ્યાત્મયોગ, ભાવનાયોગ, ધ્યાનયોગ, સમતાયોગ અને વૃત્તિ સંક્ષયયોગ વગેરે યોગના પાંચ પ્રકારોમાં ધ્યાનયોગ ત્રીજા પ્રકારમાં છે. શુભ ધ્યાનને જ ધ્યાનયોગ કહી શકાય. ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાન એ બન્ને શુભધ્યાન છે જ્યારે આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન એ બન્ને અશુભ હોવાથી તે બન્નેની ગણુના દુર્ધ્યાનમાં થાય છે તેને ધ્યાનયોગ કહી ન શકાય. આત્માને મોક્ષની સાથે જોડી આપે તે જ યોગ કહી શકાય. ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાન બન્ને મોક્ષના હેતુ હોવાથી તે બન્નેને ધ્યાનયોગ એ સંજ્ઞા બરાબર લાગુ પડે છે જ્યારે આર્ત અને રૌદ્ર બન્ને સંસારના હેતુ હોવાથી તેને દુર્ધ્યાન એ સજ્ઞા લાગુ પડે છે

સ્વમાં જે અત્યંત જાગૃત હોય તે જ આર્તધ્યાનથી બચી શકે

આર્ત અને રૌદ્રને લીધે વિના કારણે જીવને કર્મબંધ થયા કરતો હોય છે જેને અનર્થદંડ પણ કહી શકાય વીણુ ખાધે ને વીણુ ભોગવે નાહક કર્મનો બંધ પડ્યા કરે અને આર્તધ્યાન કેમે ટળે નહીં તેને જ તો અનર્થદંડ કહેવામાં આવે છે. અનર્થદંડના પાપોપદેશ હિંસ્ર પ્રદાન અને પ્રમાદાચરણ

વગેરે જે પ્રકારો છે તેમા અપધ્યાન એ પણ એક પ્રકાર છે. કારણુવશાત દોષો સેવવાવડે આત્માને દંડાવવુ પડે તે અર્થદંડ કહેવાય અને વિના કારણ દોષોના સેવનવડે આત્માને દંડાવવું પડે તે અનર્થદંડ કહેવાય દુર્ધ્યાનથી પણ આત્માને વિના કારણ દંડાવવું પડે છે માટે તેની ગણના પણ અનર્થદંડમાં થાય છે દુર્ધ્યાનથી બચવા અને ધર્મધ્યાનમાં મનને જોડવા સતત જાગૃતિ રાખવી જોઈએ દુનિયાનું વાતાવરણ એટલું બધુ વિષમ બનતુ જાય છે કે આજના યુગમાં માનવીને હાલતા આર્તધ્યાન થઈ જાય કાયદા કાનૂન પણ એટલા બધા વધી પડ્યા છે કે સ્વમાં જે અત્યત જાગૃત હોય તે જ મન અને મગજની સમતુલા જાળવી શકે અથવા વ્યાપાર વાણિજ્યના ક્ષેત્રમાં પણ જે અત્યત જાગૃત રહેતો હોય અને ઈમાનદારીથી જ વાણિજ્ય કરતો હોય, ધનની તૃષ્ણાપર જેણે વિજય મેળવેલો હોય તે જ આર્તધ્યાનના પાપથી બચી શકે મનમાં આર્તધ્યાન કરે કાંઈ કષ્ટો ટળી જતા નથી હા ! નવા કર્મનો બધ જરૂર પડે છે

તન અટકયા પછી મનથી પણ ધર્મધ્યાન થઈ શકે

જ્યારે મનને ધર્મધ્યાનમા રાખવાથી ઘણા કર્મોની નિર્જરા થાય છે ઘણાને બોલતા સાભળ્યા છે કે શું કરીએ ધર્મ કરવાની ઘણી ઈચ્છા થાય પણ તનથી અટકી ગયા છીએ. તનથી હવે કાંઈ બનતું નથી અવસ્થા થયે તન તો અટકવાનું જ છે છતા તેવા મનુષ્યોએ પણ મનમાં નિરાશા લાવવાની

કોઈ જરૂર નથી.

તન અટક્યા પછી પણ મનથી ધર્મધ્યાન થઈ શકે છે. મનને શુભ ભાવોમાં રાખવું અને નવકાર મહામંત્રનું નિરંતર મનમાં ધ્યાન કર્યા કરવું એ પણ ધર્મની અપૂર્વ આરાધના છે. શરીરથી ભિન્ન આત્માનું જો ભેદજ્ઞાન હોય તો ગમે તેવી શરીરની નબળી સ્થિતિમાં પણ મનને શુભ ભાવોમાં સ્થિત કરી શકાય છે. અનિત્યાદિ બાર ભાવનાઓના ચિંતનમા અથવા મૈત્ર્યાદિ ચાર ભાવનાઓના ચિંતનમા અને ધર્મધ્યાનના ચાર પ્રકારોના ચિંતનમાં મન પરોવાઈ જાય તો શારીરિક દૃષ્ટિએ અશક્ત બનેલા પણ ઘણી નિર્જરા સાધી શકે. છેવટે નવા કર્મોના બંધથી તો જરૂર બચી જાય. માનવી તનથી પણ અટકે અને મન પણ ચારેબાજુ ભટકે પછી તો તે કર્મોના ફાંસલામાં અધર જ લટકે અને અંતે કર્મો તેને દુર્ગતિમાં જ પટકે માટે ગમે તેવા અશુભના ઉદય કાળમાં પણ મનને સમાધિ ભાવમાં રાખવાની કળા હસ્તગત કરી લેવી જેથી ઘણા મોટા લાભનું કારણ બની જાય.

પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ, ઉદ્યાપન, ઉપધાન, સંઘયાત્રાદિ ધર્મના અનુષ્ઠાનોમા તો પૈસાનો પણ વ્યય કરવો પડે છે, જ્યારે મનને ધર્મધ્યાનમા રાખવુ તેમા એક પણ પૈસાનો વ્યય કરવો પડતો નથી અને લાભ અપૂર્વ મળે છે. અનિત્યાદિ ભાવનાઓના ચિંતનમા મન લાગેલુ રહે તેના ફળ સ્વરૂપે પરંપરાએ રાગાદિ દોષોનો ક્ષય થાય છે અને શુભ ચિંતનના

પ્રભાવે અંદરના વૈરાગ્ય ભાવમાં એટલી બધી ઉત્કટતા આવતી જાય છે કે પરંપરાએ આત્મા વીતરાગ બને છે શક્તિ સંપન્ન મનુષ્યો પોતાના દ્રવ્યનો સન્માર્ગે વ્યય કરીને ભલે મહાન પુણ્યના ભાગી બને અને શક્તિહીન અલ્પદાન કરે તો પણ મહા લાભનું કારણ થાય છે દાનધર્મનો ક્યાંય નિષેધ છે નહીં, આ તો એક અપેક્ષાએ વાત છે કે મનને ધર્મધ્યાનમાં રાખવાથી કર્મ નિર્જરાનો અપૂર્વ લાભ મળતો હોય તો તેવો લાભ શા માટે ન મેળવવો ? જેમા એક પણ પૈસાનો વ્યય નહીં અને લાભ અપૂર્વ મળે તેવા નગદ ધર્મના લાભથી શા માટે વંચિત રહેવું પડે અને મનને દુર્ધ્યાનમાં જોડીને શા માટે કર્મનો ભાર આત્માપર ચડાવવો પડે ? માટે અનુકુળ કે પ્રતિકુળ ગમે તેવા સંજોગોમા સુખદુઃખાદિના ગમે તેવા પ્રસંગોમા માન અપમાનાદિના સમયે પણ પરિણામમાં વિક્ષોભ આવવા ન દેવો અને આર્તધ્યાનમા ન પડી જવું એ જ ખરો મનોનિગ્રહ છે

અનિષ્ટનો સંયોગ થતાં તેના વિયોગની ચિંતામાં મન પડે તે આર્તધ્યાનનો પહેલો પ્રકાર

મનને આર્ત અને રૌદ્રથી બચાવીને ધર્મધ્યાનમાં રાખવા માટે ધ્યાનના પ્રકારો જાણી લેવા જોઈએ ધ્યાનના મુખ્ય ચાર પ્રકારો છે આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન આ ચારેના પાછા ચાર ચાર પ્રકારો મળીને કુલ સોળ પ્રકારો થાય છે વિયોગાર્ત, સંયોગાર્ત, રોગાર્ત અને નિદાનાર્ત આ આર્તધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે શબ્દાદિ અનિષ્ટ વિષયોનો સંયોગ થતા, અરર ! આનો ક્યારે વિયોગ થશે ?

એ રીતની ચિંતામાં મન અંદરથી એકતાન બની જાય તે આર્તધ્યાનનો પહેલો પ્રકાર. પૂરતી તપાસ કર્યા વિના ઉતાવળમાં લગ્ન કરી લીધા હોય અને કજીયાળી નાર સાથે પનારો પડ્યો હોય એટલે મનમાં આર્તધ્યાન થયા કરે કે આ કભાર્જા સાથે મારે ક્યાં પનારો પડ્યો ? અરર ! આ તો આખી જિંદગી મારે આની સાથે કાઢવાની, મારો તો આખો ભવ બગડી ગયો. આ બલા મને ક્યાં વળગી ? આની સાથે જિંદગી કેમ જશે ? આ લપમાથી હુ છુટીશ ક્યારે ? તેવી રીતે છોકરો કપૂત પાક્યો હોય તો તે નિમિત્તે આર્તધ્યાન કર્યા કરે. આ છોકરો કુળમા કલક લગાડે તેવો પેદા થયો છે, બધા લખ્ખણે પુરો છે, કુલાગાર મારા કુળમા ક્યાં અવતર્યો ? આને મારે અલગ કરી નાખવો છે. આ રીતે અનિષ્ટ શબ્દાદિ વિષયો પ્રાપ્ત થયા હોય તો તેના વિયોગની ચિંતા મનમા રહ્યા કરે કે આ ક્યારે મારાથી દૂર થાય ?

અનિષ્ટ વિષયો હજી પ્રાપ્ત ન થયા હોય એટલે મનમાં ચિંતા રહ્યા કરે કે રખે મને અનિષ્ટ વિષયોના સયોગ ન થઈ જાય ? અને અનિષ્ટ વિષયોનો સયોગ ન થયો હોય એટલે વિચારવુ આ બહુ ઠીક થયુ આ રીતે વર્તમાન ભવિષ્ય અને ભૂતકાળ એમ ત્રણે કાળ સંબંધી ચિંતવના કરવી તે અનિષ્ટ વિયોગ ચિંતા નામે આર્તધ્યાનનો પહેલો પ્રકાર થયો

રખે ઇષ્ટ સંયોગનો વિયોગ ન થઈ જાય તેવી માનસિક ચિંતા તે આર્તધ્યાનનો બીજો પ્રકાર

આર્તધ્યાનનો બીજો પ્રકાર છે ઇષ્ટનો સંયોગ થયો

હોય તેનો રખે વિયોગ ન થઈ જાય તેની ચિંતામાં મન એકતાન બની જાય ઈષ્ટ વસ્તુ ચાલી જાય ત્યારે તેની પ્રાપ્તિ માટે સતત મનમા ચિંતા રહ્યા કરે તે આર્તધ્યાનનો બીજો પ્રકાર કહી ૫કાય પુણ્યના ઉદયે જીવને ધન, વૈભવ, લાડી, વાડી, ગાડી વગેરેના ઈષ્ટ સંયોગો મળે હવે આત્મજ્ઞાનથી શૂન્ય એવો જે જીવ હોય તે ઈષ્ટ સંયોગોમાં જ સર્વસ્વ માની બેસે તેને એટલું પણ ભાન ન રહે કે આત્મા અને આત્માના જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણો જ શાશ્વત વસ્તુ છે બાકી જેનો સયોગ તેનો એક દિ વિયોગ નિશ્ચિત થવાનો છે. શરીર પણ આત્મા માટે સંયોગિક વસ્તુ છે તેનો પણ નિશ્ચિત વિયોગ થવાનો છે જ્યાં શરીર પણ અનિત્ય છે ત્યા બાકીના ધન ધાન્યાદિ પર દ્રવ્યોની અનિત્યતા સ્વતઃ સિદ્ધ થઈ જાય છે

બહિરાત્મા અંતરાત્મા અને પરમાત્મા

બહિરાત્મભાવને લીધે જીવ ઈષ્ટ સયોગોમાં રાચે છે. શરીરાદિ પર પદાર્થોને સ્વઆત્મ બુદ્ધિએ ગ્રહણ કરવા તે જ બહિરાત્મભાવ છે. અઢારે પાપસ્થાનકોનું મૂળ ઉત્પત્તિ સ્થાન બહિરાત્મભાવ છે. જ્યા પરદ્રવ્યને પોતાની માલિકીના માન્યા ત્યાં જીવ તેના માટે પાપ કર્યા વિના રહેવાનો નથી, જ્યારે પુદ્‌ગલાદિ પરદ્રવ્યોમા એક પરમાણુ માત્ર પણ તત્ત્વ દૃષ્ટિએ જીવની માલિકીનું નથી. આવી ભેદ જ્ઞાનની દૃષ્ટિ જાગે ત્યારે જીવ અતરાત્મ ભાવમાં આવે છે. પરદ્રવ્યોમા જીવને રુચિ ન હોય અને તેમા ઉદાસીન ભાવે રહેતો હોય તે અંતરાત્મા

કહેવાય. અને અંતરાત્મા જ પ્રાંતે પરમાત્મા બને છે. નિઃશેષ ઉપાધિથી વર્જિત ચિદ્રૂપ આનંદમય અને અત્યંત પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયેલા તેમને પરમાત્મા કહેવામાં આવે છે. જે અનંત ગુણ સમુદાયના પિંડરૂપ છે એટલું જ નહીં ઇન્દ્રિયોને પણ અગોચર છે તેને જ પરમાત્મા કહેવામાં આવે છે. આટલું લાંબું ન કરવું હોય અને સંક્ષેપમાં જ લેવું હોય તો રાગદશા બહિરાત્મભાવ છે, વિરાગદશા અંતરાત્મભાવ અને વીતરાગતા પરમાત્મભાવ છે અથવા આસક્ત બહિરાત્મા, વિરકત અંતરાત્મા અને વીતરાગ પરમાત્મા. આ કાળે વીતરાગ બનીને પરમાત્મા બની શકાતું નથી પણ વૈરાગ્યભાવ જીવનમાં કેળવીને અંતરાત્મા જરૂર બની શકાય છે અંતરાત્મા બન્યો તે અંતે પરમાત્મા બનવાનો છે

દુઃખ એ કલંક નથી દીનતા કલંક

ચોથા સમ્યક્ત્વ ગુણ સ્થાનથી તે બારમા ગુણ સ્થાન સુધી અતરાત્મ દશા છે તેરમે ચૌદમે પરમાત્મ દશા છે. મિથ્યાત્વાદિ નીચલા ગુણઠાણે બહિરાત્મ દશા હોય છે. બહિરાત્મા અઘરૂપ (પાપરૂપ) હોય છે, અતરાત્મા મગલ સ્વરૂપ હોય છે અને પરમાત્મા ચિદાનદ સ્વરૂપ હોય છે બહિરાત્મભાવને લીધે ઈષ્ટ સયોગો જ જીવને સારરૂપ ભાસે એટલે રખે તેનો વિયોગ ન થઈ જાય તેવી ચિન્તામાં જીવ રહે તે આર્તધ્યાનનો બીજો પ્રકાર. જે ઈષ્ટ સયોગો પોતાને પ્રાપ્ત ન થયા હોય તે અંગેની પણ મનમાં ચિંતા રહ્યા કરે કે હુ કેવો કમ નસીબ છું ! વૈભવાદિના ઈષ્ટ સયોગો મને પ્રાપ્ત થતા નથી અને

ક્યારેક પ્રાપ્ત થાય છે તો ટકતા નથી, તે પણ આર્તધ્યાન છે. બીજાને ધન વૈભવાદિ પ્રાપ્ત થયેલા હોય અને પોતાને અંતરાયના ઉદયે પ્રાપ્ત ન થતા હોય એટલે મનમાં દીનતા આવી જાય, તે પણ એક પ્રકારનું આર્તધ્યાન છે.

કર્મોદયને લીધે જીવને દુઃખ ભોગવવાં પડે તે કલંક નથી, કર્મો ભલભલાને ભોગવવાં પડ્યાં છે પણ દીનતા તે કલંક છે. અરર ! હું નિરાધાર અને અસહાય છું, મારી ઘરવાળી ગુજરી જતાં હું ઘરભંગ થઈ ગયો, આંધળાને લાકડીના ટેકા રૂપે મારે એકનો એક છોકરો હતો તે પણ ગુજરી ગયો, અરે ! હવે દુનિયામાં મારૂં કોણ ? આ બધા આર્તધ્યાનના જ વિચારો છે. મનુષ્યોએ મનમાં દીનતા ન આણતાં હું એક અખંડ આત્મા છું એ શિવાય અન્ય કોઈ મારૂં નથી એવા અદીન મને આત્માનું અનુશાસન કરવું જોઇએ.

સિંહ જંગલમાં એકાકી વિચરતો હોય પણ તેને કોઈ દિવસ મનમા એવા દીનતાભર્યા વિચારો આવતા નથી કે હું એકલો નિરાધાર અને અસહાય છું તે તો નિર્ભિકપણે જગલમા વિચરતો હોય. તેની પડખે ભલે કોઈ પણ ન હોય છતાં મનમા દીનતા ન આણે. તેમ આત્મજ્ઞાની પુરૂષ પણ અદીન મને સ્વઆત્માનું અનુશાસન કરે પણ ગમે તેવા ઇષ્ટના સંયોગ કે વિયોગના પ્રસગે આર્તધ્યાનમાં ન પડે.

શરીરમાં વ્યાધિ પણ મનમાં સમાધિ હોય તો આર્તધ્યાન ભલે આંટા માર્યા કરે

રોગાર્ત એ આર્તધ્યાનનો ત્રીજો પ્રકાર છે તે અંગે પૂ ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજ અધ્યાત્મસાર ગ્રંથમાં લખે છે કે ·

चिंतनं वेदनायाश्च, व्याकुलत्व मुपेयुष

શરીરમાં વ્યાધિ લાગુ પડી જતાં મન આર્તધ્યાનમાં પડી જાય અને મનમા વિચારો આવે કે આ વેદના ક્યારે દૂર થશે ? શરીરમા ગમે તેવો વ્યાધિ હોય છતા અંદરની જ્ઞાન દૃષ્ટિના જોરે મનમાં સમાધિ હોય તો આર્તધ્યાન ભલે આંટા મારે પણ અંદરમા જાગૃતિ એટલી બધી હોય કે તેને ક્યાય ઉભા રહેવા સ્થાન ન મળે. જ્ઞાની કે અજ્ઞાની દુનિયામાં કોઈ સુખદુ:ખથી રહીત છે જ નહીં, છતાં જ્ઞાની અજ્ઞાની વચ્ચે ફેર એટલો જ છે કે જ્ઞાની ઉદયમાં આવેલા કર્મોને ધીરજથી વેદે છે અને અજ્ઞાની રોઈ રોઈને વેદે છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ લખ્યું છે કે

જ્ઞાની કે અજ્ઞાની જન સુખદુ:ખ રહીત ન કોય ।
જ્ઞાની વેદે ધૈર્યથી અજ્ઞાની વેદે રોય ॥

શરીરને જીવે પોતાનું માન્યુ એ જ જીવની મોટામા મોટી ભૂલ કહેવાય. આ રીતની દેહાત્મ બુદ્ધિ જ દેહાતર ગતિનું કારણ બને છે તેવી જ જો અંતરાત્મ બુદ્ધિ હોય

તો તે વિદેહ પદને આપનારી નીવડે છે. પૂ. ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજ ફરમાવે છે કે ·

आप भावना देहमें, देहांतर गति हेत ।
आप बुद्ध जो आपमें, सो विदेह पद देत ।।

આ રીતે શરીરથી ભિન્ન એવા આત્માની ભેદજ્ઞાનની પરિણુતિ અંતરમા વર્તતી હોય પછી શરીરમા ગમે તેવી વેદના થતી હોય છતા જીવનુ અંદરનુ સંવેદન એટલું બધુ ઊંચુ હોય કે આ વેદના શરીરને થાય છે, હુ શરીરથી ભિન્ન સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપી આત્મા છુ મારા આત્મામાં તો સત્તાગત અનંત અવ્યાબાધ સુખ પડેલુ છે જે સુખ શાતા અને અશાતા બન્નેની પેલી પાર છે શાતા અશાતા બન્નેના ક્ષયથી જ અનંત અવ્યાબાધ સુખ પ્રાપ્ત થવાનુ છે માટે શરીરમાં વેદના જે થાય તે અશાતાવેદની કર્મના ઉદયે થાય છે અને તે કર્મ મે જાતે જ બાધેલુ છે અત્યારે ચાલુ વર્તમાનમા તે કર્મ ઉદયમા આવ્યુ છે તો શા માટે સમભાવે વેદી ન લઉ ? જો વિષમભાવે વેદીશ તો ઉદયમા આવેલુ કર્મ તો મારે ભોગવવુ જ પડશે હાયહોય કરે તેમાથી છુટકારો થશે નહીં અને માથે ઉલટુ ચક્રવર્તી વ્યાજ ચડશે કે જે ભવોભવમા ચૂકવતાએ છુટકારો થશે નહીં જીવોનો વધ કરીને અથવા અશાતા ઉપજાવીને મેં અશાતા વેદની બાધેલુ છે તો તે કર્મ ભોગવી લેવામા કાયરતા શા માટે દાખવવી જોઇએ ? બાધવામા શૂરાતન અને ભોગવવામાં કાયરતા એ ઘણી જ શરમજનક વાત કહેવાય ! ભોગવવાની તૈયારી ન હોય

તો કર્મ બાંધતાં ચેતી જવું જોઈએ બંધ કાળમાં ચેતવું નહીં અને કર્મ ઉદયમાં આવે ત્યારે ઉદય કાળમાં સંતાપ કરવો એ તો અનેક ગણા નવાં બાંધવાનો ધંધો છે માટે બંધ કાળમાં ચેતી જવું એજ ડહાપણ ભર્યું છે.

ભવરોગ એ જ મહારોગ

સનત્ કુમાર ચક્રવર્તીને દીક્ષા અંગીકાર કર્યા પછી સાતસો વર્ષ સુધી શરીરમાં મહા ભયંકર કહેવાતા જીવલ્હેણ રોગો રહ્યા છતા તે મહર્ષિ ક્યારે પણ આર્તધ્યાનમાં પડ્યા ન હતા અને ધર્મધ્યાનમા એવા પરાયણ બન્યા હતા કે દેહભાન ભૂલી ગયા હતા અને આત્માના સ્વરૂપમાં જ ગુલતાન બની ગયા હતા. દેવો ધન્વતરીનુ સ્વરૂપ ધારણ કરીને આવ્યા તેમને પણ કહી દીધુ કે દવા એવી આપો જે દવાના સેવનથી ભવોભવથી લાગુ પડેલા ભવવ્યાધિનો અત આવી જાય. શરીરના વ્યાધિની મને લેશ પણ ફિકર નથી શરીરનો વ્યાધિ મટાડવો હોય તો હુ શરીરના મળમૂત્રથી મટાડી શકુ એમ કહીને આગળીપર થુંક ચોપડ્યું ત્યાં આગળી તપાવેલા સોનાની લગડી જેવી થઈ ગઈ. પરીક્ષા કરવા આવેલા દેવા તો આશ્ચર્યમા ગરકાવ બની ગયા ! અને એકરાર કર્યો, પ્રભુ ! ભવ વ્યાધિ મટાડવાની અમારી તાકાત નથી તે વ્યાધિથી તો અમો પણ ઘેરાયેલા છીએ માટે તે ઉપાય તો આપ જ અમને બતાવી શકો આપ જ ખરા ભાવ ધન્વતરી છો. આ રીતે સ્તવના કરતા દેવો મહર્ષિના પગમા પડી ગયા અને પ્રણામ કરીને સ્વસ્થાને ગયા સનતકુમાર મુનિ કાળધર્મ પામીને ત્રીજા

દેવલોકે ગયા અને એકાદ ભવ કરીને મોક્ષે જશે. આવા મહાપુરૂષોના જીવનમાંથી સાર એ જ લેવાનો છે કે પોતાના શરીર પ્રતિ તેઓ કેટલા બધા નિ:સ્પૃહ હતા ! આવા મહા પુરૂષોએ જ દેહથી ભિન્ન આત્માને યથાસ્થિત સ્વરૂપે જાણ્યો કહેવાય.

નિયાણાથી તપનું લિલામ

નિદાનાર્ત એ આર્તધ્યાનનો ચોથો પ્રકાર છે વર્ષોથી તપ સયમનુ પાલન કરતા હોય એટલે કયારેક મન એવા ધ્યાનમાં ચડી જાય કે કેટલા બધા વર્ષોથી હુ તપ સંયમનુ પાલન કરૂં છુ છતા હજી કાંઈ તેનુ ફળ દેખાતુ નથી દૃષ્ટ સુખોનો ત્યાગ કરીને અદૃષ્ટ મોક્ષાદિના સુખો માટે છેલ્લા કેટલાય વર્ષોથી હુ દુષ્કર તપ તપી રહ્યો છું. અખંડ બ્રહ્મચર્યવ્રતનુ પાલન કરી રહ્યો છુ છતા જો તેનું ફળ મને નહીં મળે તો હુ તો ઉભયથી ભ્રષ્ટ થયો કહેવાઈશ ન તો દૃષ્ટ સુખ ભોગવી શકયો કે ન અદૃષ્ટનો લાભ મલ્યો, એટલે ન રહ્યો અહીંનો કે ન રહ્યો તહીંનો આવા આર્તધ્યાનમાં પડી જાય એટલે સુકૃતના ફળને જીવ હારી જાય અથવા તપ સયમના ફળરૂપે નિયાણુ કરે કે વર્ષોથી પાળેલા તપ સયમનુ કાંઈ પણ ફળ હો તો મને ભવાતરમા દેવલોકના સુખ મળો અથવા ઈન્દ્રનું સિંહાસન મળો ! દેવ દેવેન્દ્ર અથવા ચક્રવર્તીની રિદ્ધિ અંગેનું નિયાણુ કરે તે નિદાનાર્ત કહેવાય

ચિત્ર અને સભૂતિ બન્ને મુનીઓ ઉગ્ર તપ કર

એકવાર તેમણે અનશન વ્રત અંગીકાર કરી લીધું સનત્‌કુમાર ચક્રીનું અંતેઉર તે મુની ભગવંતોના વંદનાર્થે આવેલુ. વદન કરતાં સનતકુમાર ચક્રીનાં મહારાણીના કેશપાસનો સંભૂતિ મુનીને સ્પર્શ થઈ ગયો. કેશપાસનો સ્પર્શ અત્યંત સુવાળપવાળું હોવાથી મુનિ પોતાના ધ્યાનથી વિચલિત થઈ ગયા. અને નિયાણું કરી બેઠા કે મારા આ તપનુ કાંઈ પણ ફળ હો તો મને ભવાતરમાં આવા સ્ત્રીરત્નની પ્રાપ્તિ થજો બસ નિયાણુ કર્યું કે વર્ષોના તપનું નિલામ કરી નાખ્યું. નિયાણું એ શાસ્ત્રોમાં મહાદોષ મનાયો છે તીવ્રપણે નિયાણુ કરીને મૃત્યુને પામેલા જીવો ભવાતરમાં બોધિબીજને પામી શકતા નથી સંભૂતિ મુનિ નિયાણુ કરીને ભવાંતરમાં બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી બન્યા ખરા અને સ્ત્રીરત્નને પણ પામ્યા અરે ! ચૌદરત્નોને પામ્યા, ષટ્‌ખંડના વૈભવને પામ્યા પણ પ્રતિબોધને ન પામ્યા ચિત્રમુનિ કે જેમણે તેમની સાથે જ સંથારો કરેલો તેમણે નિયાણું નહીં કર્યું અને દેવલોકનો ભવ કરીને મનુષ્ય ભવ પામ્યા અને દીક્ષિત બનીને મહાજ્ઞાની બન્યા બાદ બ્રહ્મદત્ત ચકવર્તીને પ્રતિબોધ કરવા આવ્યા છતાં પ્રતિબોધ ન પામ્યા અને પ્રાતે મૃત્યુ પામીને બ્રહ્મદત્તચક્રી સાતમી નરકે ગયા અને મુનિ જે પ્રતિબોધ કરવા આવેલા તેઓ મોક્ષે ગયા માટે તપ સંયમનું વાસ્તવિક ફળ મેળવવું હોય તો નિદાનાર્ત નામે આર્તધ્યાનના દોષથી પણ આત્માને બચાવી લેવો. અને દૃઢ શ્રદ્ધા રાખવી કે પાળેલાં તપ સંયમ અફળ જવાના જ નથી. તેનું વાસ્તવિક ફળ મળવાનું જ છે. આર્તધ્યાનના ચારે પ્રકાર ઉપર સારો એવો પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો.

આર્તધ્યાનના લક્ષણો

આર્તધ્યાનમાં શરૂઆતની કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત એ ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે છતા આ ત્રણે લેશ્યાઓ રૌદ્રધ્યાનની જેમ આર્તધ્યાનમા અતિ સંકલિષ્ટ પરિણામ વાળી હોતી નથી. આર્તધ્યાનમા મુખ્યતયા કાપોત લેશ્યાના પરિણામ હોય છે છતાં અર્તધ્યાન પણ કયારેક રૌદ્રધ્યાનનું કારણ બનતાં પરિણામમા સંકલિષ્ટતા આવતાં વાર લાગતી નથી અને આર્તધ્યાનના પ્રસંગે આત્મા સાવધાન બનીને પોતાની પરિણતિને જો પોતે સુધારી લે તો સંકલિષ્ટતાની જગ્યાએ વિશુદ્ધતા આવી જાય આક્રંદન, રૂદન, શોક, સંતાપ, મુખમાંથી કઠોર વચનનો પ્રલાપ, માથુ પછાડવું, માથાના વાળ ખેંચવા એ બધા આર્તધ્યાનના લક્ષણો છે પૂ ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજે આ લક્ષણો અધ્યાત્મસારમાં લખેલા છે.

> क्रन्दनं रुदनं प्रोच्चे., शोचनं परिदेवनम् ।
> ताड़न लुञ्चनंचेति, लिङ्गान्यस्य विदुर्बुधाः ।।

ધંધારોજગારમા સફળતા ન મળતાં પણ કેટલાકો આર્તધ્યાનમાં પડી જાય છે. ધન વૈભવ મેળવવામા અત્યંત આસક્ત બનેલા જીવોને આર્તધ્યાન થતાં શી વાર લાગે ? જીવ પોતાના કર્મોદયનો વિચાર કરે તો આર્તધ્યાનના દોષથી જરૂર બચી જાય. ભગવાને પ્રરૂપેલા કર્મવાદ [illegible] જીવને દૃઢ શ્રદ્ધા હોય તો ગમે તેવા [illegible] [illegible] આર્તધ્યાન ન થાય

શ્રેણીક મહારાજાએ પોતાના સૈનિકોની આગળ શિકાર કળાનાં વખાણ કર્યાં. મહા ભયંકર હિંસાનુ પાપ આચરીને ઉપરથી રસ પોષ્યો એટલે નરકાયુનો બંધ પડી ગયો અધ્યવસાયોમાં અત્યંત ઉગ્રતા એ જ રૌદ્રધ્યાનનું સ્વરૂપ કહેવાય.

અજ શબ્દનો અર્થ બોકડો કરનાર વસુરાજાની ભયંકર દુર્ગતિ

રૌદ્રધ્યાનનો બીજો પ્રકાર છે મૃષાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન તે અંગે પ્રશમરતિસૂત્રની ટીકામાં લખે છે કે :

अनेनानेन चोपायेन परो वञ्चयते कुट
साक्षीदानादिना तत्रेकतानं, मनोरौद्रं ।।

બીજાને છેતરવાના અથવા કપટની જાળમાં ફસાવવાના ઉપાયો મનમાં ગોઠવી રાખ્યા હોય અને પછી મનમાં ચિંતવના એવી કરે કે આ ઉપાયોવડે સામો માણુસ છેતરાઈ જશે અને બિછાવેલી જાળમાં બરોબરનો ફસાઈ જશે ખોટી સાક્ષી આપવાવડે અથવા ખોટા દસ્તાવેજ વગેરે બનાવવાવડે સામો માણુસ ચક્કરમાં આવી જશે તેવા વિચારોમાં મન એકતાન બને તે મૃષાનુબધી રૌદ્ર કહેવાય જેમ વસુરાજાએ અજ શબ્દનો અર્થ બોકડો ભરસભામાં જાહેર કર્યો અને જાહેર કરતાં પહેલાં તેનું મન વિચાર વમળમાં ચડી ગયેલું અને વસુરાજા અંદરથી જાણતો પણ હતો કે મારા વિદ્યાગુરૂ ક્ષીરકદંબક ઉપાધ્યાયે અજ શબ્દનો અર્થ બોકડો નહીં પણ

ત્રણ વર્ષનું ધાન્ય એવો કરેલો છે. છતાં તેના મિત્ર સહઅધ્યાયી પર્વતની માતાએ વસુરાજાને આગ્રહ કરેલો કે મારા પુત્રને બચાવવા કોઈ પણ ભોગે અજ શબ્દનો અર્થ બોકડો કરવાનો છે પોતાના ગુરૂપત્નીના આગ્રહને વશ થઈને વસુરાજાએ પોતાના ગુરૂએ કરેલી અર્થ વ્યાખ્યાનું ભરસભામાં ઉલ્લંઘન કરીને અર્થનો અનર્થ કરી નાખ્યો અર્થનો અનર્થ કરતાં પહેલા તેના મનમા જે વિચારોનું આંદોલન ઊપડ્યું હોય તે જ રૌદ્રધ્યાનનો બીજો પ્રકાર મૃષાનુબંધી રૌદ્ર કહેવાય વસુરાજાએ અજ શબ્દનો અર્થ જેવો બોકડો કર્યો કે તરતજ દેવતાઓએ આસનપરથી નીચે પાડી નાખ્યો અને વસુરાજા મૃત્યુને પામીને ઘોર નરકમાં ગયો. માટે રૌદ્રધ્યાનના પરિણામથી સૌએ બચી જવું. ખોટી સાક્ષી આપવી, ખોટા દસ્તાવેજ બનાવવા, ખોટી વકીલાત કરવી, ડબલ ચોપડા બનાવવા, કન્યા સબંધી ભૂમિ સંબધી થાપણ ઓળવવા સંબંધી મોટકા અસત્ય બોલવા એ બધા દોષો એટલા બધા ભયંકર છે કે તેમાથી જ મૃષાનુબધી રૌદ્ર જન્મ પામે છે. મૃષવાદનો ત્યાગ કરનાર મૃષાનુબધી રૌદ્રધ્યાનથી બચી જાય છે

ચોરી કરવાના માનસિક અધ્યવસાયોમાથી સ્તેયાનુબંધી રૌદ્ર જન્મ પામે છે જે જે ઉપાયોવડે પારકા ધનનું હરણ કરી શકાય તે તે ઉપાયોના ચિંતનમા મન એકતાન બની જાય દાખલા તરીકે ખીસ્સા કાતરીને પારકું ધન લૂંટી લેવાના અશુભ વિચારો મનમાં આવે, ખાતર પાડીને અથવા સામા માણસને ભયભીત કરવા ઘુરઘુરાટ કરીને એટલે કે–

"देता है के नहीं, न देगा तो

तेरेको जानसे मार दिया जायगा"

આવી રીતે દમદાટી આપીને પૈસા પડાવી લેવા તે સ્તેયાનુબંધી રૌદ્રધ્યાનનો વિષય કહી શકાય ડાકુઓ ભેગા મળીને કોઈ શ્રીમંત ગૃહસ્થને ત્યાં ખાતર પાડવાની અગાઉથી યોજના ઘડતા હોય અને તેમને મનમા એવા નિર્દય વિચારો આવી જાય કે આપણે બધા મળીને ખાતર પાડવા જઈએ અને જે કોઈ સામા થાય તેમને જાનથી ઉડાવી દેવા અને ગમે તે ભોગે ધનનુ હરણ કરીને જ પાછા ફરવું તે સ્તેયાનુબધી રૌદ્રધ્યાન કહેવાય !

ધનધાન્યાદિ પરિગ્રહના સંરક્ષણના વિચારોમા મન એકતાન બની જાય તે પરિગ્રહસંરક્ષણાનુબધી રૌદ્ર કહેવાય.

सर्वाभिशङ्काकलुपं चित्तंच धन रक्षणे ।

ચારેબાજુ ચોરીના બનાવો બનતા હોય એટલે મન એવા વિચારોથી ઘેરાઈ જાય કે મારે ત્યા લૂંટ ચલાવવા આવે તે પહેલા આ બધાનો નિગ્રહ થઈ જાય અથવા નાશ થઈ જાય તો કેવું સારૂં ? અથવા આપણે બંદૂક તલવારનો પરવાનો લઈ રાખીએ કે જેનાથી કોઈ અચાનક ચોર ડાકુ આવી ચડે તો તેને ઠાર કરી શકાય અથવા સઘળા સ્વજનાદિ ઉપર શું તેઓ મારૂં ધન ઉડાવી જશે ? તેવી શંકાથી તે બધાયનો ઘાત કરવામાં કલુષિત થએલા ચિત્તની ધન રક્ષાણ

અંગેની ચિંતા તે પરિગ્રહસંરક્ષણાનુબંધી રૌદ્ર કહી શકાય.

સુકુળમા જન્મેલા મનુષ્યોમાં જીવદયાના સંસ્કાર સ્વાભાવિક હોય છે એટલે તેમનામાં હિંસાનુબંધી રૌદ્રધ્યાનના અધ્યવસાયો પ્રાય ઉત્પન્ન ન થાય પણ પરિગ્રહનો ખૂબ સંગ્રહ કરીને બેઠા હોય એટલે ક્યારેક પરિગ્રહ સંરક્ષણાનુબંધી રૌદ્રધ્યાનમા તેઓ પણ સપડાઈ જાય એટલા માટે ગૃહસ્થોએ પરિગ્રહનું પરિમાણ કરી લેવુ જોઇએ, જેથી રૌદ્રધ્યાનના પરિણામોથી આત્મા બચી જાય. પરિગ્રહનું પરિમાણ કરી લેવામાં ઘણા મહાન ગુણો રહેલા છે મોટામા મોટો ગુણ તો એ રહેલો છે કે જીવની તૃષ્ણા જે અનત છે તે પરિગ્રહની મર્યાદા બાધી લેવાથી ઘણી ઓછી થઈ જાય, તૃષ્ણા ઘટી જાય એટલે સતોષ વૃત્તિ જીવનમા આવી જાય સંતોષ જીવનમા આવ્યો એટલે પછી તો સુખ સુખ ને સુખ છે તેવા મનુષ્યા લોકમા તો માન્ય બને છે પણ ગન્ત્યમા પણ ઘણી ઊચી પ્રતિષ્ઠા મેળવે છે. માટે પરિગ્રહનો ત્યાગ થાય તો ઘણી મોટી વાત કહેવાય છેવટે પરિણામ તો જરૂર કરી લેવુ અને જરૂરિયાત જેટલુ જ ધન પોતાની પાસે રાખવુ. જેટલુ પરિમાણથી અધિક હોય તેટલા ધનનુ ધાર્મિક ક્ષેત્રોમા અથવા જનકલ્યાણાદિના કાર્યોમા ગરીબોના ઉદ્ધારમા વ્યય કરી નાખવો. જેથી પૈસાની પછવાડે આચરાતા પાપકર્મોપર રોક લાગી જાય પછી તો તેવો આત્મા ધર્મધ્યાનમા જ રહે. આર્ત રૌદ્રમાં જવાનો તેને પ્રસંગ જ ન આવે.

રૌદ્રધ્યાનમાં કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત લેશ્યાઓ અત્યંત સંકલિષ્ટ પરિણામવાળી હોય છે. પાંચમા દેશવિરતિ ગુણસ્થાન સુધી ચારે પ્રકારનું રૌદ્રધ્યાન હોય છે રૌદ્રધ્યાન પ્રાંતે નરકગતિના દુઃખોને આપનારૂં હોવાથી મનુષ્યોએ તેના ચારે પ્રકારનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો

● ● ● ●

ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાન

આર્ત અને રૌદ્રધ્યાનપર વિસ્તૃત વિવેચન કરવામાં આવ્યું. તે બન્ને ધ્યાન અને તેના આઠે પ્રકાર પરિહરવા યોગ્ય છે. તેવી રીતે ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાનના પણ ચાર ચાર પ્રકારો છે. તે બન્ને આદરવા યોગ્ય છે ધર્મધ્યાન જીવનાં શુભોપયોગરૂપ છે. તો શુકલધ્યાન શુદ્ધોપયોગરૂપ છે છતાં તે બન્નેને તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં ભગવાન ઉમાસ્વાતિ મહારાજે મોક્ષના હેતુ કહ્યા છે

आर्त रौद्र धर्म शुक्लानि, परे मोक्ष हेतू ।

ધ્યાનના ચાર પ્રકારમાં છેલ્લા બે ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાન મોક્ષના હેતુ છે જેઓ શુભ ક્રિયાઓને અને શુભોપયોગને મોક્ષમાર્ગમાં ઉપાદેય ન માનતા હોય અને શુભ વિકાર છે એમ કહીને દુનિયાને ભ્રમમા નાખતા હોય તેમણે આ ઉમાસ્વાતિજીના વચનો હૃદયની દિવાલ પર કોતરી રાખવા જેવા છે. શુભોપયોગ પણ મોક્ષમાર્ગમાં ઉપાદેય છે. અને મોક્ષના ધ્યેયથી કરાતા સામાયિક પ્રતિક્રમણ વ્રત પચ્ચક્ખાણાદિ શુભાનુષ્ઠાન માત્રને જ્ઞાનીઓએ ધર્માનુષ્ઠાન કહ્યા છે

ધર્મધ્યાનનું સ્વરૂપ અને પ્રકારો

ધર્મધ્યાનના ચાર પ્રકાર શાસ્ત્રોમા કહેલા છે આજ્ઞા વિચય, અપાય વિચય, વિપાક વિચય અને સંસ્થાન વિચય

આ ધર્મધ્યાનના ચાર પ્રકાર. ભગવાન ઉમાસ્વાતિ પ્રશમરતિ શાસ્ત્રમાં ફરમાવે છે કે :

आप्तवचनं प्रवचनं, चाज्ञा विचयस्तदर्थ निर्णयनम् ।
आश्रव विकथा गोरव, परीषहाद्येष्वपायस्तु ।।

સમસ્ત રાગદ્વેષાદિ અભ્યંતર દોષો જેમના ક્ષીણ થઈ ગયા છે તે આપ્ત કહેવાય. તેવા આપ્ત પુરૂષના જે વચન તેને પ્રવચન કહેવામાં આવે છે તેના અર્થનો નિર્ણય કરવો તેને આજ્ઞા વિચય ધ્યાન કહેવામાં આવે છે અથવા જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞાનુ ઊંડાણથી ચિંતન કરવુ તે આજ્ઞા વિચય. તે ચિંતન એ રીતે કરવું કે ·

आकालमियमाज्ञाते, हेयोपादेय गोचरा ।
आश्रवः सर्वथा हेय, उपादेयश्च संवर ।।

સદાકાળ માટે ભગવાનની આ આજ્ઞા છે કે આશ્રવ સર્વથા હેય છે અને સંવર નિર્જરા સર્વથા ઉપાદેય છે યાને આશ્રય સર્વથા પરિહરવા યોગ્ય છે અને સંવર નિર્જરા સદા આદરવા યોગ્ય છે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, પ્રમાદ યોગ, હિંસા, અસત્ય, અબ્રહ્મચર્ય, પરિગ્રહ વગેરે આશ્રવ છે, જેનાથી પ્રતિસમયે આત્માના પ્રદેશોભણી નવા કર્મોનું આગમન થાય તે આશ્રવ, જેનાવડે નવા બંધાતા કર્મોનો નિરોધ થાય તે સંવર અને સત્તાગત રહેલા કર્મોનો ક્ષય થાય તે નિર્જરા.

आश्रवो भव हेतुः स्यात्संवरो मोक्ष कारणम् ।
इतीय मार्हती मुष्टीरन्यदस्याः प्रपंचनम् ।।

આશ્રવ એ સંસાર પરિભ્રમણના હેતુ છે જ્યારે સંવર અને નિર્જરા મોક્ષના હેતુ છે. આટલી મુષ્ટિમાં સમાઈ જાય તેટલી અરિહંત પરમાત્માની આજ્ઞા છે બાકી શાસ્ત્રોમાં જે વિસ્તાર છે તે આટલી આજ્ઞાને સમજાવવા માટેનો વિસ્તાર છે આ આજ્ઞાને આરાધીને અનંતા મોક્ષપદને પામ્યા છે અને અનંતા પામવાના છે. ચાલુ વર્તમાનમાં પણ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાંથી ઘણા આત્માઓ મોક્ષપદને પામી રહ્યા છે. જીનાજ્ઞાને આગળ રાખીને જીવાજીવાદિ નવતત્ત્વ સંબંધી ચિંતવના કરવી તે પણ ઊંચામાં ઊંચું ધર્મધ્યાન છે.

ધર્મધ્યાન માટે નવતત્ત્વના અભ્યાસની જરૂર

કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યજી ફરમાવે છે કે ·

सर्वज्ञवचनंसूक्ष्मं हन्यते यन्न हेतुभि ।
तदाज्ञारुपमादेयं न मृषाभाविणो जिनाः ।।

સર્વજ્ઞ વચન સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ હોય છે અતિ ગંભીર રહસ્યો તેમા ભરેલા હોય છે ગમે તેવા હેતુઓ અને યુક્તિઓ વડે સર્વજ્ઞ વચન ખંડિત કરી શકાતું નથી. સર્વજ્ઞ મહાપુરૂષો વીતરાગ હોય છે તેઓ સમ્યગ્ પ્રરૂપણા કરનારા મિથ્યા પ્રરૂપણા કરનારા હોતા નથી માટે તેમની

સ્વીકાર કરવો તેમજ તેમની આજ્ઞાનુસાર પદાર્થોનું અને પોતાના આત્મ તત્ત્વનું ધ્યાન કરવું તે આજ્ઞા વિચય ધર્મધ્યાન કહેવાય. દેવાધિદેવે ફરમાવેલી આજ્ઞાની ગવેષણા કરવી અર્થાત સર્વજ્ઞનાં વચન સર્વ આશ્રવદ્વારોનો નિરોધ કરવા સમર્થ હોવાથી તે એકાંત હિતકારી અને નિર્દોષ છે. સર્વજ્ઞના ઉપદેશ મુજબ પદાર્થમાત્ર પછી તે દીપક હોય કે આકાશ દ્રવ્ય હોય દ્રવ્યથી નિત્ય છે અને પર્યાયથી અનિત્ય છે આત્મા પણ દ્રવ્યાર્થિક નયની દૃષ્ટિએ નિત્ય છે અને પર્યાયાર્થિક નયે અનિત્ય છે. તેવી રીતે પદાર્થમાત્ર સ્વદ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાલ અને સ્વભાવની દૃષ્ટિએ અસ્તિ સ્વભાવે છે અને પરદ્રવ્ય, પરક્ષેત્ર, પરકાળ અને પરભાવની અપેક્ષાએ નાસ્તિ સ્વભાવે છે. પદાર્થમાત્રમા અસ્તિનાસ્તિસ્વરૂપ સપ્તભંગી ન્યાય ઘટાવી શકાય છે આ રીતે સ્યાદ્‌વાદન્યાય યોગથી આજ્ઞાનું આલંબન લઇને પદાર્થનું ચિંતન કરવું તે ધર્મધ્યાનનો પહેલો પ્રકાર થયો નવ તત્ત્વનો સાંગોપાંગ અભ્યાસ હોય તો આજ્ઞા વિચય ધ્યાન ધરવામાં ઘણી સરલતા રહે.

દોષોમાંથી જન્મતા અનર્થોનું ચિંતન તે પણ ધર્મધ્યાનનો એક પ્રકાર

ધર્મધ્યાનનો બીજો પ્રકાર છે અપાય વિચય

आश्रवविकथागौरव, परिषहाद्येष्वपायस्तु ।

આશ્રવ, વિકથા, રૂદ્ધિ ગારવ, શાતા ગારવ, રસ ગારવ આ ત્રણ ગારવ અને પરિષહ સહન કરવામાં કાયરતા વગેરે

દોષોમાથી જન્મતા અનર્થોનુ ચિતન કરવું તે અપાય વિચય, મિથ્યાત્વ અવિરતિ ક્રોધાદિ કષાય મન વચન કાયાના શુભાશુભ વ્યાપારરૂપ આશ્રવોના સેવનથી જીવને નવા કર્મોનો બંધ થાય છે અને કર્મ ઉદયમાં આવતાં જીવને અનેક દુઃખો ભોગવવાં પડે છે રાજકથા, દેશકથા, ભક્તકથા, સ્ત્રીકથા આ ચાર વિકથાઓ છે વિકથામાં પડેલા મનુષ્યો પોતાના પુણ્યધનને હારી જાય છે. રસગારવ વગેરે ગારવમાં આસક્ત બનેલા મનુષ્યો અંતે વિનાશને પામે છે. અને નિર્જરા માટે ક્ષુધા તૃષાદિ પરિષહને નહીં વેઠનારા ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થાય છે તેવા જીવોને ભવોભવમાં ઘણા દુ.ખો આવી પડે છે અથવા જે ધ્યાનની અંદર રાગદ્વેષ ક્રોધાદિ કષાયો, પાચ ઇન્દ્રિયોના વિષયો, અઢાર પાપ સ્થાનકોના સેવનથી ઉત્પન્ન થતા દુઃખો અંગેની ચિતવના કરાય અને તે ચિંતવનામાં મન એકતાન બની જાય તે અપાય વિચય ધર્મધ્યાન કહી શકાય

કષાયથી કરોડો વર્ષોના તપ ઉપર પાણી

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આ ચાર કષાય કહેવાય છે. આ ચારે કષાયો અતિ દુર્જય છે. આ કષાયોથી પ્રાણી જે જે અનર્થને પ્રાપ્ત કરે છે તેનુ કથન કરવાને પણ કોણ સમર્થ છે? ક્રોધથી વર્ષોની પ્રીતિનો નાશ થાય છે એટલુ જ નહીં કરોડો વર્ષના તપનુ ફળ નષ્ટ થઈ જાય છે. માનથી વિનય ગુણનો નાશ, માયાથી મૈત્રીનો નાશ અને લોભથી સર્વ ગુણોનો નાશ થાય છે. કોઈ ઈષ્ટ વસ્તુમાં રાગ હોય અને તેનો અચાનક વિયોગ થાય એટલે મનમાં આકુળતા આવી

કર્મના ઉદયે જ્ઞાન ઢંકાઈ ગયેલું છે. જેમ આંખે પાટો બાંધ્યો હોય એટલે આંખનું તેજ ઢંકાઈ જાય તેવી રીતે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયે જ્ઞાન અવરાઈ જાય તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો વિપાક, દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયે જીવ પોતે પોતાને દેખી શકતો નથી વેદનીય કર્મ મધથી ખરડાયેલી તરવારની ધાર સરખું છે ઉપર ઉપરથી મધ ચાટે એટલે ક્ષણ પુરતો સ્વાદ આવી જાય અને ધારથી જીભ કપાય એટલે અશાતાનો પાર નહીં. તેમ શાતાના ઉદયે અલ્પ કાળ સુખનો અનુભવ જીવ ભલે કરી લે પણ શાતાના સુખમાં જીવ જો લેપાઈ જાય તો ઘણા લાંબા કાળ પર્યંત અશાતા ભોગવવી પડે. મધ ચાટતા સુખ કેટલું અને જીભ કપાય તેનુ દુઃખ કેટલુ આ રીતે વેદની કર્મનો વિપાક વિચારી લેવો.

મોહની કર્મનો સ્વભાવ મદિરાપાન જેવો છે દારૂ પીધેલો હોય તેને હિતાહિતનુ ભાન રહેતું નથી તેમ મોહનીયના ઉદયે જીવ ધર્માધર્મને જાણી શકતો નથી. તેમા મિથ્યાત્વ મોહનીયના ઉદયે જીવને માર્ગનુ શ્રદ્ધાન થતું નથી અને ચારિત્રમોહનીયના ઉદયે માર્ગમાં સમ્યગ્ પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી બન્ને પ્રકારમાં મિથ્યાત્વ મોહની અતિ ભયકર છે. કેદખાનામાં પડેલો મનુષ્ય મુદત પુરી થયા પહેલાં છૂટી શકતો નથી તેમ આયુ કર્મ કેદના અથવા બેડીના બંધન જેવું છે તે કર્મનો ઉદય વર્તતો હોય ત્યાં સુધી જીવ અક્ષય સ્થિતિને પામી શકતો નથી નામ કર્મ ચિતારા જેવુ છે. તે કર્મના ઉદયે જીવને વિવિધ પ્રકારનાં શરીરો, સંસ્થાનો, સંઘયણો ધારણ કરવા પડે છે જીવનો સ્વભાવ સ્વરૂપી હોવા છતાં

નામકર્મના ઉદયે તેને લાખ ચોરાશીના રંગમંડપમાં નરનાકરાદિ વિધવિધ ભેખ ધારણ કરવા પડે છે. ગોત્ર કર્મનો સ્વભાવ દારૂ અને દૂધ ભરવાના ઘડા જેવો છે. તે કર્મના ઉદયે જીવને ઊંચ નીચ ગોત્રમાં જન્મ મરણ કરવા પડે છે. નીચ ગોત્રના ઉદયે જીવને નીચ ગોત્રમાં જન્મ લેવો પડે છે અને ઊંચ ગોત્રના ઉદયે જીવને ઊંચ ગોત્રમાં જવું પડે છે જેમાં દૂધ ભર્યું હોય તે કુંભ શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે અને દારૂ ભર્યો હોય તે કનિષ્ઠ કહેવાય. છે. ઊંચ નીચ ગોત્રના વિપાક પણ તેવા જ હોય છે જ્યારે જીવનો સ્વભાવ અગુરૂલઘુ છે. ગોત્ર કર્મના ઉદયે જીવ પોતાના સ્વભાવના લાભથી વંચિત રહે છે ઘરના માલિકને દાન દેવાની ભાવના હોય છતા તેનો ભંડારી અવરોધ નાખે તો માલિક દાન આપી ન શકે તેમ અંતરાય કર્મના ઉદયે જીવ ધર્મ માર્ગમા વીર્ય ફોરવી શકતો નથી દાનાંતરાયના ઉદયે ઈચ્છા હોવા છતાં દાન આપી શકે નહીં

ઘરનો માલિક મજબૂત મનોબળવાળો હોય તો ભંડારી એક બાજુ બેસી રહે અને માલિક ઉદારતાથી સન્માર્ગે વાપરી શકે તેમ આત્મા જો બળિયો થાય તો કર્મનું કાંઈ ન ચાલે અને ગળિયો થાય તો કર્મો તેની પર સવાર થયા વિના રહે નહીં. આઠે કર્મોના વિપાક સંબંધી ચિંતવના કરે તો પાપ કર્મોથી જરૂર વિરામ પામે અને વિરામ પામે તો જરૂર ભવોભવમાં આરામ પામે અને પ્રાંતે નિર્વાણ પદને પામે.

લોક અને અલોક

ધર્મધ્યાનનો ચોથો પ્રકાર છે સંસ્થાન વિચય લોક ષદ્દ્રવ્યાત્મક કહેવાય છે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને કાળ આ ષદ્દ્રવ્યો છે. જેમાં પ્રદેશ સમૂહ હોય તે દ્રવ્યને અસ્તિકાય સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે. કાળ દ્રવ્યમાં પ્રદેશ સમૂહ નથી માટે તે અસ્તિકાય નથી બાકીના પાંચે દ્રવ્યો અસ્તિકાય સ્વરૂપ હોવાથી પંચાસ્તિકાય કહેવામાં આવે છે આ પંચાસ્તિકાય અથવા ષદ્દ્રવ્ય જ્યા હોય તે લોક અને આકાશદ્રવ્ય શિવાય બીજા કોઈ દ્રવ્યનો જ્યા યોગ ન હોય તે અલોક. ઊર્ધ્વ, અધો અને તીર્યગ્ આમ લોકના ત્રણ વિભાગ પડે છે તે લોકની આકૃતિ અને સંસ્થાન સબધી ચિંતવના કરવી તે સંસ્થાન વિચય નામે ધર્મધ્યાનનો ચોથો પ્રકાર કહેવાય. તેમા અધોલોક સાત નરકની અપેક્ષાએ સાત પ્રકારે છે. તિર્છાલોક અનેક પ્રકારે અને ઊર્ધ્વલોક પંદર પ્રકારે છે તેમાં દસ પ્રકાર બાર દેવલોકના છે. નવમા. દસમા, અગિયારમા અને બારમા એ બે બે દેવલોકના ઇન્દ્રો એકેક હોય છે એટલે ઊર્ધ્વલોકના દસ ભેદો થયા નવગ્રૈવેયકમાં ત્રણ અધો, ત્રણ મધ્ય અને ત્રણ ઉપરના મળીને ત્રણ ભેદો થયા. પાંચ અનુત્તરનો એક પ્રકાર અને એક પ્રકાર સિદ્ધશિલાનો આમ પંદર ભેદે ઊર્ધ્વલોક કહેવાય છે તેમાં અધોલોક અધોમુખ રાખેલા રામપાત્ર જેવા સસ્થાનવાળો અથવા ઉપર ઉપર રાખેલા શરાવની આકૃતિ જેવો છે નીચેનો શરાવ સૌથી મોટો હોય પછી ઉત્તરોત્તર

ઘટતા વધતા પ્રમાણવાળા હોય તિર્છાલોક થાળના આકારવાળો અને ઊર્ધ્વલોક મૃદંગના આકાર જેવો છે આખો લોક ઊચાઈમા ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ છે એક એક રાજલોક અસંખ્ય યોજન પ્રમાણ હોય છે

અધોલોક નીચે સાતમી નરક પૃથ્વી પાસે વિસ્તારમાં સાત રજ્જુ પ્રમાણ, તીર્યગ્ લોક એક રજ્જુ પ્રમાણ, મધ્યમા બ્રહ્મદેવલોક પાસે પાંચ રજ્જુ પ્રમાણ અને ઉપર વિસ્તારમા એક રજ્જુ પ્રમાણ લોક છે. તેમાં અઢી દ્વિપ પિસ્તાલીસ લાખ યોજન પ્રમાણ છે અને ઉપર સિદ્ધશિલા પણ પિસ્તાલીસ લાખ યોજન પ્રમાણ છે જીવાદિ છએ દ્રવ્યોના આધારરૂપ જે ક્ષેત્ર તે લોક કહેવાય છે તે લોક ઉત્પાદ્ વ્યય ધ્રૌવ્ય સ્વભાવવાળો છે અનાદિ અનંત હોવાથી કોઈએ પણ તે સર્જેલો નથી ચૌદ રાજલોક પગ પહોળા કરીને બન્ને હાથ કેડપર ગખીને ઊભેલા પુરૂષની આકૃતિના આકાર જેવો છે.

ચૌદ રાજલોકમાં સર્વત્ર આ જીવે જન્મ મરણ કરી લીધેલા છે. ચૌદ રાજલોકમાં એક વાળના અગ્રભાગ જેટલી પણ જગ્યા ખાલી રહી નથી કે જ્યાં અનંતી વાર સર્વ જીવોના જન્મ મરણ ન થઈ ચૂકયાં હોય. અને સંસારના પર્યટન કાળમાં પરમાણુથી માંડી સ્કંધ પર્યંતના રૂપી દ્રવ્યોનો ઉપભોગ આ જીવે અનંતી વાર કર્યો છે. છતાં આશ્ચર્યની વાત છે કે આ જીવ તૃપ્તિને પામ્યો નથી અને તેમાં હજી આ જીવ તૃષ્ણાને પોષી રહ્યો છે. ધર્મધ્યાનના ચિંતનમા ઉપયોગ લગાવવામાં આવે તો

અંતરમાં જરૂર વૈરાગ્ય રસ પ્રગટે અને તેના ફળ સ્વરૂપે જીવ શાંતરસમાં એવો તો નિમગ્ન બની જાય કે પુદ્ગલાદિ કોઈ પણ પરદ્રવ્યોમાં તેને રાગદ્વેષની પરિણતિ ન થાય.

વિવિધ પ્રકારના દ્રવ્યોમાં રહેલા અનંત પર્યાયો પરિવર્તનને પામતા હોય છે. આ રીતની પદાર્થ સંબંધી ચિંતવના કરવાથી મન તેમા આસક્તિને પામતુ નથી અને કોઈ પદાર્થનો વિયોગ થઈ જાય તો પણ મન અંદરથી આકુળ વ્યાકુળ બનતું નથી

લોક સંસ્થાનનું ચિંતન કરનારાએ લોકમાં રહેલા જીવનુ આ સ્વરૂપે ચિંતન કરવું કે "જીવ પોતે જ નિજકર્મનો કર્તા છે, કર્મફળનો ભોક્તા પણ પોતે છે નિશ્ચયનયથી અરૂપી અવિનાશી છે અને ઉપયોગ એ જીવનું લક્ષણ છે" આ સ્વરૂપે ચિંતન કરવાથી જીવની પોતાના સ્વરૂપમાં રમણતા વધતી જાય છે. ધર્મધ્યાનમાં તેજો, પદ્મ અને શુકલ લેશ્યા હોય છે. શુકલ ધ્યાનમાં શુકલ લેશ્યા અત્યંત સુવિશુદ્ધ હોય છે. તો ધર્મધ્યાનમા મધ્યમ પ્રકારની તો જરૂર હોય છે. શીલ અને સંયમથી યુક્ત જે મહાત્મા આ ધર્મધ્યાનને ધ્યાવે છે તે પ્રાંતે શુકલ ધ્યાનને પામી કેવલજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી લે છે. વચગાળામા પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઉપાર્જન કરી સ્વર્ગાદિ સંપદાઓને પ્રાપ્ત કરે છે. અને તે જ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય પરંપરાએ મોક્ષપદ પ્રાપ્તિમાં કારણ બને છે. બીજી રીતે વિચારીએ તો ધ્યાનની ગણના અભ્યંતર તપમા થતી હોવાથી ધ્યાન એ પરમતપ છે

પ્રમત્ત અવસ્થામાં પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયાઓની પણ સંપૂર્ણ જરૂર

છઠ્ઠા ગુણઠાણા સુધી પ્રમાદની પ્રધાનતા હોવાથી ધર્મધ્યાનની ગૌણતા હોય છે અને સાતમે ગુણઠાણે ધર્મધ્યાનની પ્રધાનતા હોય છે છતાં ચોથા સમ્યક્ત્વ ગુણસ્થાનથી ધર્મધ્યાનની આંશિક શરૂઆત થઈ જાય છે જ્યા સુધી જીવ પ્રમાદ યુક્ત છે ત્યા સુધી તેનામાં નિરાલંબન એવુ ધર્મધ્યાન ટકી શકતું નથી. તેવી અવસ્થામા કોઈ સાધુ આવશ્યકાદિ ક્રિયાનો ત્યાગ કરીને નિશ્ચલ ધ્યાનનો આશ્રય કરે તો સમજવું તે જિનાગમને જાણતો નથી અને મિથ્યાત્વના દોષવડે મોહિત થયેલો છે પ્રમત્ત અવસ્થા છે ત્યા સુધી પ્રતિક્રમણ, પ્રતિલેખન આદિ પ્રત્યેક ક્રિયાઓ સાધુઓએ પણ કરવી જોઇએ તો પછી ગૃહસ્થો જો ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરીને એકલા ધ્યાનના રવેડે ચડી જાય તો તેવા નિશ્ચલ ધ્યાનને પામ્યા વિના તેઓ માર્ગથી ભ્રષ્ટ થઈ જવાના છે માટે શ્રમણ કે શ્રમણોપાસક એવા શ્રાવકોએ ગુણસ્થાનની ભૂમિકાને અનુસાર પ્રત્યેક ધર્મ ક્રિયાઓ પણ કરવી જોઇએ ધ્યાનનો કાળ તો અંતર્મુહૂર્તનો જ (બેઘડીનો) શાસ્ત્રોએ કહ્યો છે માટે શુભ ક્રિયાઓના આલબનદ્વારા જ જીવ ઉત્તરોત્તર વિકાસને સાધી શકે છે.

સમ્યગ્ દર્શન એ જ ખરી વિપશ્યના

શ્વાસ ઉપર કે શરીરના અમુક અવયવોપર પોતાનું લક્ષ કેન્દ્રિત કરવા કરતાં આજ્ઞા વિચયાદિ ધર્મધ્યાનના પ્રકારોપર

લક્ષ કેન્દ્રિત કરવામા આવે તો ચારે બાજુ ભમતા એવા પોતાના મનને જરૂર નિર્વાત સ્થાનમા રહેલા સ્થિર દીપકની જેમ કોઈ એકાદ પદાર્થના ચિંતનમાં સ્થિર કરી શકાય. આજે કેટલાકો વિપશ્યનાના પ્રયોગો કરે છે પણ જૈન દર્શનમાં સમ્યગ્દર્શન એ જ ખરી વિપશ્યના છે. શરીરમા ચાલતા શ્વાસપર કે શરીરના અમુક અવયવોપર ઉપયોગને એકાગ્ર કરવા કરતાં ભગવાનની આજ્ઞા સંબંધી વિચારણામાં ઉપયોગને એકાગ્ર કરવામાં આવે તા પરંપરાએ ઉપયોગ અંતરમાં પોતાના સ્વરૂપ ભણી વળતો જાય અને પ્રાતે પોતે જ પોતામાં સમાઈ જાય હવે આના જેવી બીજી કઈ ધ્યાનયોગની અપૂર્વ સિદ્ધિ હોઈ શકે ? યોગીરાજ આનંદઘનજીએ ફરમાવ્યું છે કે.

इडा पिंगला नाडी तज योगी,

सुसमणा धर वासी ।

ब्रह्मरंध्रमधि आसन करी योगी,

अनहत नाद वजासी, म्हारो बालुडो संन्यासी ।।

ઈડા પિંગળા નાડીનો ત્યાગ કરીને યોગીઓ સુસમણા નાડીથી ધ્યાન કરતા હોય છે. ઈડા પિંગળા એ સૂર્યનાડી અને ચંદ્રનાડી કહેવાય છે તે ડાબી અને જમણી બાજુમાં ચાલે છે સુસુમણા મધ્યમા ચાલે છે તે દ્વારા યોગીઓ ધ્યાન કરે છે અને અંતે પોતાના ઉપયોગને બ્રહ્મરંધ્રમા કેન્દ્રિત કરીને પોતાની ધ્રુવ સત્તાનાં દર્શન કરે છે

शीरपर पंचवसे परमेश्वर, घटमें सूक्ष्म बारी ।
आप अभ्यास लखे कोइ विरला नीरखे ध्रुकी तारी ॥

બીજા એક પદમાં પૂ. આનંદઘનજી લખે છે કે, શીરપર બ્રહ્મરંધ્રમાં જ પરમેશ્વર વસે છે એટલે આખિર પોતાનો આત્મા જ પરમેશ્વર છે. ઘટમાં ઉપયોગની સૂક્ષ્મ બારી છે. પોતાના યોગાભ્યાસના બળે તે સૂક્ષ્મ બારી વડે યોગી પુરૂષો ધ્રુવ, અચલ અને શાશ્વત એવી પોતાની આત્મસત્તાને નીરખી લે છે. પૂ. આનંદઘનજીએ પોતાના પદેપદમાં યોગના વિષયપર વેધક પ્રકાશ પાડેલો છે. અભ્યાસ વિના તે વિષય સમજાય તેવો નથી.

ઉત્તમ સંઘયણ અને પૂર્વના જ્ઞાનવાળા પુરૂષો શુક્લધ્યાનના અધિકારી

છેલ્લે હવે શુક્લધ્યાનના ચાર પ્રકારપર થોડો પ્રકાશ પાડી દઈએ. શુક્લધ્યાન આ કાળે ધરી શકાતુ નથી. વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણવાળા અને પૂર્વના જ્ઞાનને ધારણ કરનારા જ શુક્લધ્યાન ધરવા માટે સમર્થ બને છે. તેવા સંઘયણ વગરના અલ્પ સત્ત્વવાળા મનુષ્યો મનની તેવી સ્થિરતા રાખી શકતા નથી કે તેઓ શુક્લધ્યાન ધરી શકે, પૂર્વના જ્ઞાનવાળા મહાપુરૂષો શુક્લધ્યાન ધરી શકે તેમા હજી અપવાદ હોઈ શકે. માસતુસમુની મરૂદેવામા [illegible] પૂર્વધર ન હતા છતા તેઓ શુક્લ ધ્યાનની [illegible]ના અને કેવલજ્ઞાન પામ્યા હતા. મરણ[illegible]

મહ[illegible] ન લેશ ૫

શરીરમાં ગમે તેવા રોગો લાગુ પડવાથી પણ જેઓ લેશ કંપાયમાન ન થતા હોય ઇન્દ્રિયોના ગમે તેવા ઇષ્ટ વિષયોથી પણ જેમનું મન વ્યાકુલિત ન બનતું હોય, તેવા પુરૂષો જ મનની સ્થિરતા કેળવવાપૂર્વક શુકલ ધ્યાન ધરી શકે.

ધ્યાનની ધારા દ્રવ્યથી દ્રવ્યાન્તરમાં જાય, ગુણથી ગુણાંતરમાં જાય તે શુકલધ્યાનનો પહેલો પ્રકાર

શુકલધ્યાન પણ ચાર પ્રકારે છે પૃથક્ત્વ વિતર્ક સવિચાર, એકત્વ વિતર્ક અવિચાર, સૂક્ષ્મક્રિયાઅપ્રતિપાતિ અને વ્યુપરતક્રિયા અનિવર્તિ. શરૂઆતના બે પ્રકારના ચિંતનમાં શ્રુતનું આલંબન હોય છે એટલા માટે વિતર્ક શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે, એટલે કે શ્રુતના આલબને સ્વ આત્માના દ્રવ્યગુણ પર્યાયનુ પોતાના ઉપયોગને અતરમાં વાળીને ધ્યાન કરવામા આવે તે શુકલધ્યાનનો પહેલો પ્રકાર ગણી શકાય પૃથક્ત્વ શબ્દનો અર્થ એ રીતે કરવાનો છે કે શુકલધ્યાનના પહેલા પાયાનું ધ્યાન કરનારા ધ્યાતાનો ઉપયોગ એક દ્રવ્યથી બીજા દ્રવ્યપર જાય ગુણથી ગુણાન્તરમા ઉપયોગ જાય અને પર્યાયથી બીજા પર્યાયમાં ઉપયોગ જાય એકના એક દ્રવ્ય ગુણ કે પર્યાય ઉપર ઉપયોગ ટકી ન શકે અને દ્રવ્ય ગુણપર્યાયના ધ્યાનમાં દ્રવ્ય ઉપરના ધ્યાનથી હઠીને ઉપયોગ દ્રવ્યાન્તરના ધ્યાનમા લાગી જાય. પર્યાયપરથી અન્ય પર્યાયના ધ્યાનમાં ઉતરી જાય એટલા માટે પૃથક્ત્વ શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે. કોઈ એક વસ્તુના (દ્રવ્યના) ઉત્પાદ્ સ્થિતિ વ્યય મૂર્તત્વ અમૂર્તત્વાદિ પર્યાયોને દ્રવ્યાસ્તિક તથા પર્યાયાસ્તિક આદિ

નયો વડે પૂર્વગત શ્રુતને અનુસારે ચિંતવવા તે સપૃથક્ત્વ કહેવાય પૃથક્ત્વ સવિતર્ક પછી સવિચાર શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે. સવિચાર એટલે એક અર્થના ધ્યાનમાંથી ઉપયોગ બીજા અર્થના ધ્યાનમાં જાય એક શબ્દથી બીજા શબ્દમાં જાય, અને એક યોગમાંથી બીજા યોગમા જાય આ રીતે પૃથક્ત્વ વિતર્ક સવિચાર નામે શુક્લધ્યાનનો પહેલો પ્રકાર થયો.

શુક્લધ્યાનના પહેલા પ્રકારમા જો કે ધ્યાનની ધારા એક દ્રવ્ય કે એક ગુણ ઉપર ટકતી નથી તો પણ તે ધ્યાનમાં મનની સ્થિરતા અપૂર્વ હોય છે કારણ કે મન જાય તો પણ દ્રવ્યથી અન્ય દ્રવ્યપર અથવા ગુણથી ગુણાન્તરપર જાય પણ મન વિષય. કષાય કે તેવા કોઈ પણ અશુભ પ્રકારોપર તો ન જાય એટલે તે પહેલા પ્રકારના શુક્લધ્યાનના પ્રભાવે પણ પૂ રત્નશેખર સૂરીશ્વરજી મહારાજ ગુણસ્થાન ક્રમારોહમાં ફરમાવે છે તેમ

प्राप्नोत्यत परांशुद्धि, सिद्धिश्रीसौख्य वर्णिकाम् ।

તે ધ્યાનના પ્રભાવે જીવ ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે. તે વિશુદ્ધિ સિદ્ધિસુખની સાક્ષાત્ વાનગીરૂપ હોય છે આ પ્રથમ પ્રકારનું શુક્લધ્યાન જો કે પ્રતિપાતિ પણ થાય છે ઉપશમ શ્રેણીએ ચડેલા મહાપુરૂષો પણ આ ધ્યાનને ધરે છે છતા તેઓ નિયમાં પાછા નીચે પડે છે ઉપશમ શ્રેણીએ ચડેલો મુની જો શ્રેણીથી જ કાળ કરે તો અનુત્તર વિમાનમા ઉત્પન્ન થાય છે અને એકાદ ભવ કરીને તે મોક્ષે જાય છે જેમા

મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિઓને જીવ ખપાવતો જાય તે ક્ષપકશ્રેણી કહેવાય અને જેમાં દબાવતો જાય તે ઉપશમશ્રેણી કહેવાય. આઠમે ગુણઠાણેથી શ્રેણી મંડાય છે તેમાં ક્ષપકશ્રેણીએ આત્મા ચઢ્યો હોય તો તે આઠમે ગુણઠાણેથી નવમે દશમે પહોંચે અને દશમેથી સીધો બારમે ગુણઠાણે પહોંચે ઉપશમશ્રેણીએ ચડેલો દશમેથી અગીયારમે ઉપશાંત મોહ ગુણસ્થાને પહોંચે અને ત્યાંથી નિયમા નીચે પડે. શુકલધ્યાન બન્ને શ્રેણીમાં હોય છે. ક્ષપકશ્રેણીમાં ધ્યાનની ધારા અત્યંત સુવિશુદ્ધ હોય છે એટલે તે શ્રેણીએ ચડેલો જીવ પડતો નથી

જેમાં પોતાના એક આત્મદ્રવ્યપર અથવા એક ગુણપર્યાયપર ધ્યાનની ધારા અખંડ રહે તે શુકલ ધ્યાનનો બીજો પ્રકાર

શુકલધ્યાનનો બીજો પ્રકાર છે એકત્વ વિતર્ક અવિચાર.

निजात्मद्रव्य मेकवा, पर्यायमथवा गुणं ।
निश्चलं चिन्त्यतेयत्र, तदेकत्वं विदुर्बुधा ।।

(ગુણસ્થાન ક્રમારોહ)

શુકલધ્યાનના બીજા પ્રકારમાં નિશ્ચલપણે શ્રુતના અનુસારે પોતાના જ એક આત્મદ્રવ્યને અથવા પોતાના ગુણને અથવા પોતાના આત્મદ્રવ્યના એક પર્યાયને ચિંતવવામાં આવે તે એકત્વ કહેવાય આ બીજા પ્રકારના ધ્યાનમા વ્યંજન (શબ્દ) અર્થ અને યોગોમા પરાવર્તન કરવાનું હોતું નથી મન, વચન

અને શરીર એ ત્રણે યોગમાંથી કોઈ પણ એક યોગ ધ્યેય તરીકે આ ધ્યાનમાં હોય છે. પણ જુદા જુદા હોતા નથી. એક જ ધ્યેય રાખવાનું હોવાથી અર્થ વ્યંજન અથવા ત્રણે યોગોમાં સંક્રમણ થઈ શકે નહીં. જેમ પહેલા પ્રકારના શુકલધ્યાનમાં યોગમાંથી યોગાંતરમાં જાય અને અર્થમાથી અર્થાતરમાં જાય તેમ આ બીજા પ્રકારના શુકલધ્યાનમા સક્રમણ ન થાય. આ ધ્યાનમાં દ્રવ્ય ગુણ અથવા પર્યાયમાથી કોઈ એકમાં જ ઉપયોગને ટકાવવાનું હોવાથી પવન વગરના સ્થાનમાં રહેલા સ્થિર દીપક સમાન આ ધ્યાનમાં આત્મા નિષ્પ્રકપ બની જાય છે કોઈ મનુષ્યને સર્પડસ થતાં તેના આખાએ શરીરમાં કેટલીકવાર વિષ વ્યાપી જાય છે અને બચવાની પણ આશા રહેતી નથી એટલામાં મત્ર વિદ્યાના જાણકાર કોઈ ગારૂડિકને બોલવવામા આવે તો તે મત્ર વિદ્યાના બળે આખા શરીરમા વ્યાપી ગયેલા ઝેરને ડખમાં લાવી મૂકે છે અને પછી તો ઝેર ઉતરી પણ જાય છે અને મૃત્યુના મુખમાં સપડાયેલા માનવીને પુન નવજીવન પ્રાપ્ત થાય છે તેવી રીતે ચારે બાજુ ભટકતા મનને ધ્યાનયોગના પ્રભાવે મહાપુરૂષો કોઈ એકાદ પદના ચિંતનપર કેન્દ્રિત કરી નાખે છે અને આખિર મનપર સપૂર્ણ વિજય કરીને અમનસ્કદશા પ્રાપ્ત કરી લે છે જેને બીજા શબ્દોમા ઉન્મનીભાવ કહેવામા આવે છે, જે ધ્યાનયોગની અપૂર્વ સિદ્ધિ કહી શકાય ધ્યાનની શ્રેણીએ આત્મા જેમ જેમ આગળ વધતો જાય તેમ તેમ તેને અનુપમ એવા સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે ચક્રવર્તીના સુખને એક જંગલમા રહેનારો પામર મનુષ્ય શુ જાણી શકે ? તેવી

રીતે સ્વાનુભવ વિના ધ્યાનજનીત સુખને પણ મનુષ્યો જાણી શકતા નથી. ધ્યાનયોગનું આખરી ફળ ચિત્તની સમાધિ છે. જે સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરવામાં આવે તેમાં તન્મયતા આવી જાય અથવા સ્વરૂપમાં સમાઈ જવું તે જ સમાધિ છે વિકલ્પમાત્રનો સંન્યાસ થઈ જતાં નિર્વિકલ્પ સમાધિ પ્રગટે છે નિર્વિકલ્પ સમાધિ એ જ યોગરૂપી ગિરિરાજનું છેલ્લામા છેલ્લું શિખર છે. એ શિખર સર થઈ જાય એટલે આત્મા ગુણઠાણાની ઉચ્ચ ભૂમિકાપર આરૂઢ થાય છે. ઉચ્ચ ગુણઠાણાની ભૂમિકાએ પહોંચેલા આત્માનુ સુખ પણ સર્વોત્તમ હોય છે માટે સ્વાનુભવ ગમ્ય એવા ધ્યાનજનિત સુખને શબ્દોમાં લાવી ન શકાય. આ ધ્યાનમાં પણ પૂર્વગત શ્રુતનું આલંબન તો હોય છે જ આ ધ્યાન બારમા ગુણસ્થાનના અંત સુધી હોય છે. તેમાં યથાખ્યાત ચારિત્ર હોય છે. શુકલધ્યાનના આ બન્ને ભેદોમાં સુવિશુદ્ધ શુકલ લેશ્યા હોય છે. અને તે ધ્યાનના પ્રભાવે જીવ તેરમે ગુણસ્થાને કેવલજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે અને કેવલજ્ઞાનના પ્રભાવે જીવ લોકાલોકના ભાવોને હસ્તામલકવત જાણતો અને જોતો થઈ જાય છે સિદ્ધાતમાં કહ્યુ છે કે ત્રણે યોગને આધારે પ્રથમ શુકલધ્યાન હોય છે કોઈ એક યોગને આધારે દ્વિતીય શુકલધ્યાન હોય છે. કેવલ કાયયોગીને ત્રીજુ શુકલધ્યાન હોય છે અને અયોગીને ચોથું શુકલધ્યાન હોય છે છેલ્લા બે પ્રકારમાં શ્રુતનુ આલંબન હોતું નથી બારમા ગુણઠાણુના છેલ્લા સમય સુધી શ્રુતનું આલંબન જ્ઞાનીઓએ સ્વીકારેલુ છે. જ્યારે અત્યારથી જ આપણે આલંબન છોડી દઈએ તો આપણી હાલત શી થવાની ?

યોગ નિરોધ માટે ત્રિજા પ્રકારનું શુકલધ્યાન

ત્રીજુ સૂક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતિ નામનું શુકલધ્યાન, જ્યારે અંતર્મુહૂર્ત જેટલું આયુષ્ય બાકી રહ્યુ હોય ત્યારે નિર્વાણ ગમનના સમયે હોય છે તે સમયે કેવળી ભગવાન યોગ નિરોધ માટે ત્રીજું શુકલધ્યાન ધ્યાવે છે યોગ નિરોધ કરવાની શાસ્ત્રોમા રીત એવી બતાવી છે કે કેવળી ભગવાન બાદર કાયયોગમા સ્થિતિ કરીને બાદર એવા વચનયોગ અને મનોયોગને સૂક્ષ્મ કરી નાખે છે એટલે તે યોગોના વ્યાપારને થંભાવતા જાય છે ત્યાર બાદ તે સૂક્ષ્મ કરેલા મનયોગ અને વચનયોગમાં રહીને બાદર કાયયોગને સૂક્ષ્મ કરી નાખે છે તે સૂક્ષ્મ એવા કાયયોગમા રહીને સૂક્ષ્મ એવા મનોયોગ અને વચનયોગનો નિગ્રહ કરે છે એટલે સર્વથા તેની સત્તાનો અભાવ કરે છે. ત્યારબાદ સૂક્ષ્મ એવા કાયયોગમા ક્ષણવાર સ્થિતિ કરીને જ્ઞાનસ્વરૂપ પોતાના આત્માને પોતે અનુભવે છે પૂ આચાર્ય ભગવાન રત્નશેખરસૂરીશ્વરજી ગુણસ્થાન ક્રમારોહ ગ્રથમાં ફરમાવે છે કે

> छद्मस्थस्य यथाध्यानं, मनस स्थैर्यमुच्यते ।
> तथैव वपुषः स्थैर्य, ध्यानं केवलीनो भवेत् ।।

જેમ છદ્મસ્થ યોગીનું ધ્યાન મનની સ્થિરતા માટે છે તેમ કેવલી ભગવાનનું ધ્યાન કાયાની સ્થિર છે કેવલી ભગવાનને આ રીતે તેરમા સૂક્ષ્મ કાયયોગ સ્થિતિમા સૂક્ષ્મ

ગણાતો નથી તેને પૂર્વાચાર્યોએ ધ્યાનાંન્તરિકામાં ગણ્યો છે છેલ્લે અંતર્મુહૂર્તના કાળ જેટલું આયુષ્ય બાકી રહ્યુ હોય ત્યારે શુકલધ્યાનના છેલ્લા બે પાયાનું ધ્યાન હોય છે

ધ્યાતા ધ્યેય અને ધ્યાન

ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાનની એકાકારતા એ જ ધ્યાન યોગની અપૂર્વ સિદ્ધિ છે. ઘી ગોળ અને ઘઉ એ ત્રણે એકમેક જેવા થાય એટલે મોદક બને છે તેમ ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાન એ ત્રણે એકાકાર થાય એટલે જીવનો મોક્ષ થાય છે. ધ્યાતા સ્વયં આત્મા પોતે છે, ધ્યેય મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ છે, શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપનું ધ્યાન તે જ ધ્યાન છે શરૂઆતમાં સાધક દશામાં નવકાર મહામંત્રનું ધ્યાન અથવા ધર્મધ્યાનના ચાર પાયાનું ધ્યાન તે પણ ધ્યાન છે અથવા અરિહંતપદનું ધ્યાન એ પણ ધ્યાનમા અપૂર્વ ધ્યાન છે. અરિહંત પદનું શુદ્ધ દ્રવ્યગુણ પર્યાયથી ધ્યાન ધરનારો ધ્યાતા આત્મા અરિહંત અને પોતાના આત્માની વચ્ચેના ભેદનો છેદ કરીને અરિહંત સ્વરૂપી બને છે. મહર્ષિ કુંદકુંદાચાર્યજી પ્રવચનસારમા ફરમાવે છે કે :

जो जाणदि अरहंतं. दव्वत्त गुणत्त पज्जयत्तेंहि ।
सो जाणदि अप्पाणं मोह खलु जादित्तस्सलय ॥

જે કોઈ મુમુક્ષ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયથી અરિહંતને જાણે છે તે પોતાના આત્માને જાણે છે અને જે આત્માને યથાસ્થિત સ્વરૂપમાં જાણે છે તેના મોહનીય કર્મનો નાશ થઈ જાય છે

નિશ્ચય નયથી જેવો અરિહંત પ્રભુનો આત્મા છે તેવો જ આપણો આત્મા છે. સત્ પુરૂષાર્થના બળે ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરીને આપણો આત્મા પણ અનંત જ્ઞાન અને અનંત દર્શનને પામી શકે માટે નિશ્ચયનયથી જિનપદ કે નિજપદમા કોઈ પ્રકારનો ભેદ નથી. ભૂતકાળમા અનંત આત્માઓ અરિહંતપદ પામીને મોક્ષે ગયા છે, ભવિષ્યમા અનંતા જવાના છે ચાલુ વર્તમાનમાં પણ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા વીસ તીર્થંકરો વિચરે છે અરિહંતનું ધ્યાન કરનાર ધ્યાતા આત્મા પરંપરાએ અરિહંત બને છે શુ આ ધ્યાનયોગની જેવી તેવી સિદ્ધિ છે ? કહેવું જ પડશે કે અપૂર્વ સિદ્ધિ છે ! ધ્યાતા આત્મા એવો હોવો જોઇએ કે પ્રાણનાશના પ્રસંગે પણ સંયમધુરાને છોડનારો નહીં હોવો જોઇએ. બીજા આત્માઓને સ્વઆત્માની માફક જોનારો હોવો જોઇએ. શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપથી વિચલિત થનારો નહીં હોવો જોઇએ રાગદ્વેષ અને કામક્રોધાદિ દોષોથી દબાયેલો નહીં હોવો જોઇએ કામભોગથી વિરત અને સ્વ શરીરમા પણ નિ:સ્પૃહ એટલું જ નહીં શમ સંવેગરૂપી હૃદમા નિમજ્જન કરનારો, રાજા કે રંક બન્નેમા સમદૃષ્ટિવાળો. સુમેરૂની જેમ નિષ્પ્રકંપ શશીની જેમ, સૌમ્ય સમીરની માફક નિ:સંગ, આવા આવા ગુણોથી ઉપેત બુદ્ધિમાન ધ્યાતા ધ્યાન કરવાને યોગ્ય ગણાય છે.

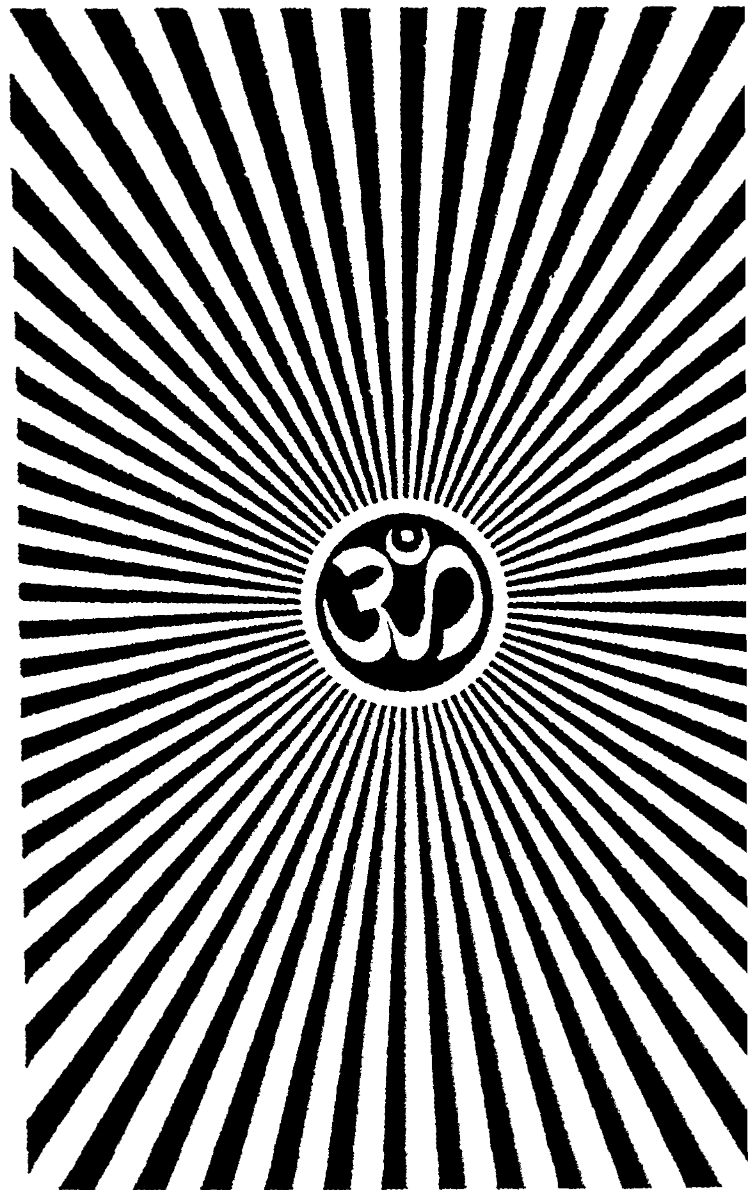
ધ્યેયના ચાર પ્રકારો

પિંડસ્થ. પદસ્થ. રૂપસ્થ

લઈએ. પિંડસ્થ, પદસ્થ, રૂપસ્થ અને રૂપાતીત આ ચાર પ્રકારો છે. તેમાં પિંડસ્થ એટલે પોતાના શરીર પિંડમાં રહેલા પોતાના શુદ્ધ આત્માને તેના દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયથી ધ્યાવવો તે પિંડસ્થ ધ્યેય કહેવાય અથવા પિંડસ્થ ધ્યેયમાં પાર્થિવિ, આગ્નેયી, મારૂતિ, વારૂણી અને તત્ત્વભૂ આ પાંચ ધારણાઓ કરવાની હોય છે. પાર્થિવિ ધારણા તેને કહેવામા આવે છે કે એક રાજલોક પ્રમાણ તીર્ચ્છાલોક જેવડો ક્ષીરસમુદ્ર મનમા ચિતવવો. તે સમુદ્રની અંદર જંબુદ્વિપની માફક એક લાખ જોજનના વિસ્તારવાળુ અને એક હજાર પાખડીઓવાળું કમળ ચિતવવું. તે કમળના મધ્યમા કેસરાઓ છે તેની અદર દેદીપ્યમાન પ્રભાવવાળી અને મેરૂપર્વત જેટલી પ્રમાણવાળી કર્ણિકા છે તે કર્ણિકાપર એક ઉજ્જ્વલ સિહાસન છે તેના પર બેસી કર્મોને મૂળથી ઉખેડી નાખવાનો પ્રયત્ન કરતા પોતાને ચિતવવો, તે પાર્થિવી ધારણા કહેવાય આવી રીતે પિડસ્થ ધ્યાનના અભ્યાસ માટે પાચે ધારણાઓનુ સ્વરૂપ યોગશાસ્ત્ર ગ્રથને આધારે જાણી લેવું. તે પછી પિડસ્થ ધ્યાન ધરવામાં ઘણી જ સરળતા રહેશે

यत्पदानि पवित्राणी समालंब्य विधियते ।
तत्पदस्थं समाख्यात, ध्यानं सिद्धांत पारगै ।।

ॐ હ્રીં અર્હં નમ એવા કોઈ પણ પવિત્ર પદોનું અવલંબન લઈને જે ધ્યાન કરવામા આવે તેને શાસ્ત્રોના પારગામી મહાપુરૂષોએ પદસ્થ ધ્યાન કહેલું છે નવકાર મહામત્રનુ ધ્યાન તે પણ પદસ્થ ધ્યાન છે મન, વચન

કેટલી હશે ? શત્રુંજય તીર્થમાં આ અવસર્પિણીના કાળમાં ભરત ચક્રીએ નવા જિન મંદિરો નિર્માણ કરાવ્યા હતા. ભરત ચક્રી ઋષભદેવ ભગવાનના પુત્ર હતા. જેમને થયે કોટાકોટી સાગરોપમનો કાળ પસાર થવા આવ્યો. શત્રુંજય તીર્થ પ્રાયઃ શાશ્વત કહેવાય છે. જ્યાં કાંકરે કાંકરે તે મહાન તીર્થના અવલંબને અનંતા સિદ્ધયા છે જ્ઞાતા સૂત્રમાં દ્રૌપદીએ જિન પ્રતિમા પૂજી છે. ગણધર ભગવંતોએ જ્ઞાતા સૂત્રમાં તે અંગેનો ઉલ્લેખ સાફ સાફ શબ્દોમાં કરેલો છે. દ્રૌપદી પાંચ પાંડવોની પત્ની હતી અને મહાસતી હોવાની સાથે શુદ્ધ સમ્યક્ત્વને ધરનારી હતી. દ્રૌપદી મહાસતીને થયે ચોરાશી હજાર વર્ષ જેટલો કાળ પસાર થવા આવ્યો કેટલાકો જ્ઞાતાસૂત્રમાં દ્રૌપદીના અધિકારમાં આવતા જિન પ્રતિમા શબ્દનો અર્થ કામદેવની પ્રતિમા કરે છે પણ હજાર વર્ષ પહેલાં થયેલા નવાંગી ટીકાકાર પૂ. અભયદેવ સૂરીજીએ તેમ જ કલિકાલસર્વજ્ઞ પૂ. હેમચંદ્રાચાર્યજીએ જિન પ્રતિમા શબ્દનો અર્થ જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા એવો કર્યો છે. હજારો વર્ષ પહેલાંના ટીકાકાર મહાપુરૂષો જે અર્થ કરે એ માન્ય કરવો કે આજ કાલના તેમની જ ટીકાઓને આધારે જેઓ નવી ટીકાઓ લખતા હોય તેમણે કરેલો અર્થ માન્ય કરવો તે સુજ્ઞજનોએ સ્વયમેવ વિચારી લેવું. "જિન પ્રતિમા જિન સારિખી" આ સૂત્રમાં કહેવાયેલી વાત તદ્દન યથાતથ્ય છે જિનપ્રતિમા એ રૂપસ્થધ્યાનનું મહાન આલંબન અને સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનું પણ મહાન પુષ્ટાલંબન છે.

પરમાત્મ સ્વરૂપમાં તન્મયતા તે રૂપાતીત ધ્યાન

છેલ્લું રૂપાતીત ધ્યાન છે કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યજી ફરમાવે છે કે :

अमूर्तस्य चिदानंद, रुपस्य परमात्मनः ।
निरञ्जनस्य सिद्धस्य, ध्यानं स्याद् रुपवर्जितम् ॥

દેહ રહિત હોવાથી આકૃતિ વગરના જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ નિરંજન નિરાકાર એવા સિદ્ધ પરમાત્માનુ ધ્યાન તેને રૂપાતીત ધ્યાન કહેવામા આવે છે અથવા નિશ્ચયનયથી શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યઘન એવા પોતાના આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનુ ધ્યાન તેને પણ રૂપાતીત કહી શકાય જેવો સિદ્ધનો સ્વભાવ છે તેવો જ નિશ્ચયનયથી પ્રત્યેક આત્માઓનો સ્વભાવ છે રૂપાતીત ધ્યાનની ભૂમિકાએ પહોંચવુ સહેલુ નથી તે માટે શરૂઆતના પિંડસ્થાદિ ધ્યાનોનો ચિત્તની એકાગ્રતા કેળવવાપૂર્વક અભ્યાસ કરવો પડે છે રૂપાતીત ધ્યાન એ નિરાલબન ધ્યાન છે તે ધ્યાનમા નિમગ્ન બનેલો યોગી પરમાત્મ સ્વરૂપમા તન્મય બની જાય છે રૂપાતીત ધ્યાન કરનાર યોગી પુરૂષના મનની સિદ્ધ પરમાત્માના નિરંજન નિરાકાર સ્વરૂપ સાથે જે તન્મયતા તે જ સમરસીભાવ કહેવાય છે તે ભાવમા તન્મય બનેલો યોગી અહિં મૃત્યુ લોકમા મોક્ષના સુખને અનુભવતો થઈ જાય છે

ધ્યાનના પ્રભાવે આત્મિક આનંદની પ્રાપ્તિ
પરંપરાએ પરમાનંદની પ્રાપ્તિ

ધ્યાતા ધ્યેય અને ધ્યાનના વિષયપર વિસ્તૃત વિવેચન

કરવામાં આવ્યું ધ્યાનના પ્રભાવે ગમે તેવી લબ્ધિઓ પ્રગટે છતાં યોગી તેમાં લોભાતો નથી યોગી જો લબ્ધિમાં લલચાઈ જાય તો આખિર તેનું પતન થાય છે તે ઉચ્ચ ગુણઠાણાની ભૂમિકાએ પહોંચી શકાતો નથી કોઈ નિર્જન પ્રદેશમાં જ્યાં બિલકુલ શાંત વાતાવરણ હોય અથવા સરિતા કિનારે અથવા સમુદ્ર કિનારે આસન લગાવીને ધ્યાન કરવાથી મનની એકાગ્રતા કેળવાય છે. પદ્માસન અથવા પર્યંકાસન જે કોઈ આસન પોતાને સિદ્ધ થયેલુ હોય તે આસન લગાવીને નાકની દાંડીપર દૃષ્ટિ સ્થાપીને શરીરના અવયવો બહુ ટટ્ટાર નહીં પણ સરળ અને જરા શિથિલ રાખીને ધ્યાન કરવુ જોઈએ જે આસનપર બેસીને ધ્યાન કરવાથી મન સ્થિર રહે તેજ સિદ્ધાસન સમજવું રેચક, પૂરક, કુભક આદિ પ્રાણાયામની હઠયોગ અંગેની પ્રક્રિયાઓનો ત્યાગ કરીને અધ્યાત્મ યોગ અથવા જ્ઞાનયોગનું આલંબન લઈને ધ્યાનમાં આગળ વધવુ, જેથી ઉત્તરાત્તર માનસિક પ્રસન્નતા વધવાની સાથે કર્મક્ષયરૂપ અપૂર્વ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે ધ્યાનના પ્રભાવે યોગી અહીં મૃત્યુલોકમા પણ અપૂર્વ આત્મિક આનંદનો અનુભવ કરી પ્રાંતે પરમાનંદને પ્રાપ્ત કરે છે. તેવા પરમાનંદને સૌ પ્રાપ્ત કરા એ જ અભિલાષા સાથે આ ધ્યાનયોગનો વિષય પૂર્ણ કરાય છે ••••

– સમાપ્ત –